

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Ο μετασχηματισμός των ορεινών αγροτικών περιοχών σε
τουριστικούς προορισμούς και οι δυνατότητες αειφόρου
ανάπτυξης. Η περίπτωση των Τρικάλων Κορινθίας.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γεωργία Φιλιππάκη

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Ανθοπούλου Θεοδοσία, βαθμίδα, Επιβλέπουσα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μωυσίδης Αντώνης, Καθηγητής

Τσάμπρα Μαρία, Επίκουρος Καθηγήτρια

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013

Copyright © Γεωργία Φιλιππάκη, 2013.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας η συμβολή κάποιων ανθρώπων υπήρξε σημαντική. Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς τους καθηγητές της τριμελούς επιτροπής που μου έδωσαν τη δυνατότητα να ασχοληθώ με αυτό το θέμα το οποίο αφορά στον δήμο μου και επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα τη ζωή των συμπολιτών μου. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα της εργασίας, κυρία Ανθοπούλου Θεοδοσία, για τις ουσιώδεις συμβουλές και την ενθάρρυνση που μου προσέφερε.

Τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες για την πολύτιμη συνεισφορά τους απευθύνω προς όλους τους συμμετέχοντες της έρευνας που διέθεσαν τον χρόνο τους και απάντησαν στις ερωτήσεις μου καθώς και τους υπαλλήλους του δήμου Ξυλοκάστρου – Ευρωστίνης και της «Κοινοπραξίας για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Περιφέρεια Πελοποννήσου» για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου παρείχαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευρετήριο Εικόνων και Πινάκων.....	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
Εισαγωγή.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η Ελληνική ύπαιθρος σήμερα	9
1.1 Ορεινές περιοχές: χαρακτηριστικά και φυσικές μειονεξίες	9
1.2 Η έννοια του αγροτικού και οι σύγχρονες μεταβολές στο περιεχόμενό του.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ο αγροτικός χώρος ως τουριστικός προορισμός	19
2.1 Εμπορευματοποίηση της υπαίθρου	19
2.2 Πολυδραστηριότητα των αγροτών στον τουρισμό	23
2.3 Αγροτουρισμός.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η τουριστική ανάπτυξη και η αειφορία.....	31
3.1 Η φέρουσα ικανότητα των περιοχών υποδοχής τουριστών	33
3.2 Οικονομική ανάπτυξη	36
3.3 Κοινωνία και πολιτισμός.....	38
3.4 Διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.....	41
3.5 Ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού	44
3.6 Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ.....	50
4.1 Η μεθοδολογική προσέγγιση	50
4.2 Προσδιορισμός της περιοχής μελέτης.....	52
4.3 Η τουριστική ανάπτυξη κατά την τελευταία δεκαετία και οι αλλαγές στο δομημένο περιβάλλον.....	56
4.4 Επιδράσεις του τουρισμού στη ζωή των κατοίκων και την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής.....	61
4.5 Επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον.....	69
4.6 Μελλοντικοί κίνδυνοι και προτάσεις βελτίωσης.....	74
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	82
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	89

Ευρετήριο Εικόνων και Πινάκων

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1 Κυλλήνιος Άδωνης ...σελίδα 52

Πηγή: www.kylliniosadonis.gr

Εικόνα 2 Τα Τρίκαλα ...σελίδα 53

Πηγή: <http://www.tresorhotels.com>

Εικόνα 3 Αρχοντικό Νοταρά ... σελίδα 54

Πηγή: www.ethnos.gr

Εικόνα 4 Αθλητικό Κέντρο Ζήρειας ...σελίδα 58

Πηγή : Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 5 Φιλανδικές κατοικίες στα Τρίκαλα ...σελίδα 59

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 6 Υπαίθριος πάγκος μελισσοκόμου ...σελίδα 65

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 7 Η λίμνη Δασίου στο όρος Κυλλήνη ...σελίδα 71

Πηγή: Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας

Εικόνα 8 Διαφημιστική πινακίδα ...σελίδα 75

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1 Πληθυσμός Ελλάδας ανάλογα με την υψομετρική ζώνη ...σελίδα 12

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

Πίνακας 2 Οι συμμετέχοντες της έρευνας ...σελίδα 51

Πίνακας 3 Η λίστα του Green για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις εξαιτίας του τουρισμού

...σελίδα 90

Πηγή: <http://www.tour.teithe.gr/files/152.doc>

Πίνακας 4 Διαφορές μεταξύ σκληρού (μαζικού) και ήπιου τουρισμού ... σελίδα 94

Πηγή: <http://ktisis.cut.ac.cy/handle/10488/5117>

Πίνακας 5 Σύγκριση του πληθυσμού των Τρικάλων Κορινθίας ανάμεσα στα έτη 1971 με 2011

... σελίδα 96

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), Εφημερίδα την Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια, στην Ελλάδα, παρατηρείται μεγάλη ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού και δη του χειμερινού. Παράδειγμα αυτής της τάσης είναι τα Τρίκαλα Κορινθίας, μια ορεινή περιοχή, κατά κύριο λόγο αγροτική, με φυσικά θέλγητρα, που, την τελευταία δεκαετία έχει επιδείξει μεγάλη άνθιση στον χειμερινό τουρισμό με αλλαγές στη δόμηση, τις χρήσεις γης, τον τύπο κατοίκησης και την εμπορική κίνηση. Στόχος μας, σε αυτή την εργασία, ήταν να διερευνήσουμε κατά πόσο αυτή η άνθιση βαδίζει στην προοπτική της αειφόρου ανάπτυξης με την έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, όχι μόνο σε οικονομικό αλλά και σε κοινωνικό - πολιτισμικό και οικολογικό επίπεδο.

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε ήταν επισκόπηση βιβλιογραφίας, περιοδικού τύπου και διαδικτυακών τόπων για την οριοθέτηση του προς μελέτη αντικειμένου και η επιτόπια έρευνα στην υπό μελέτη περιοχή μέσω συνεντεύξεων σε πληροφορητές κλειδιά και άλλα μέλη του τοπικού πληθυσμού με σκοπό να απαντηθεί το βασικό ερώτημα που είναι κατά πόσο οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, βελτιώνουν ή χειροτερεύουν τις συνθήκες ζωής στην περιοχή υπό το πρίσμα μια αειφορικής προσέγγισης.

Λέξεις – κλειδιά:

Ορεινός τουρισμός, αγροτικότητα, αγροτουρισμός, αειφόρος ανάπτυξη, διατήρηση του περιβάλλοντος, Τρίκαλα Κορινθίας

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία θέλουμε να επικεντρωθούμε στους όρους τουριστικής ανάπτυξης μιας ορεινής αγροτικής περιοχής. Στόχος μας είναι να διερευνήσουμε κατά πόσο αυτή η ανάπτυξη μπορεί να βαδίζει στην προοπτική της αειφορίας, με την έννοια της ολοκληρωμένης και διαρκούς στο χρόνο ανάπτυξης, σε όρους οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, μέσω διερεύνησης βιβλιογραφίας και διαδικτυακών τόπων, θα εστιάσουμε σε ζητήματα προσδιορισμού της αγροτικότητας και των ορεινών περιοχών, Θα παρουσιάσουμε τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα που υπάρχουν σε αυτές, τους μετασχηματισμούς που υφίστανται τα τελευταία χρόνια και την μετάβαση προς μια πολυλειτουργική ύπαιθρο. Ακόμα, θα εστιάσουμε στο είδος ανάπτυξης που ο τουρισμός μπορεί να προσφέρει αλλά και τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει στην τοπική κοινωνία, τον πολιτισμό, και το φυσικό περιβάλλον όταν δεν υπάρχει σχεδιασμός. Τέλος, θα παρουσιάσουμε τα εναλλακτικά είδη και υπηρεσίες τουρισμού που μπορούν να προσφέρουν λύσεις και στοχεύουν στην αειφορική ανάπτυξη.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα επικεντρώσουμε στην περιοχή μελέτης. Θα περιγραφούν τα φυσικά και πολιτισμικά της χαρακτηριστικά των Τρικάλων Κορινθίας και η πορεία της τουριστικής τους ανάπτυξης κατά την τελευταία 15ετία. Η προσέγγισή μας θα είναι ποιοτική δίνοντας βάρος στις αντιλήψεις και κρίσεις τοπικών φορέων, επιχειρηματιών και κατοίκων της περιοχής. Μέσα από ημιδομημένες συνεντεύξεις, με ερωτήσεις ανοικτού τύπου, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο βασικό ερώτημα που είναι κατά πόσο οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί λόγω της τουριστικής ανάπτυξης, βελτιώνουν ή χειροτερεύουν τις συνθήκες ζωής στην περιοχή υπό το πρίσμα μιας αειφορικής προσέγγισης.

Πιο συγκεκριμένα, τα επιμέρους ερωτήματα αφορούν στα χαρακτηριστικά του πρόσφατα αναπτυσσόμενου τουρισμού στην περιοχή, όπως τον αντιλαμβάνονται οι εμπλεκόμενοι, στους κινδύνους που ελλοχεύουν για το φυσικό και δομημένο περιβάλλον και την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, στο κατά πόσο η τουριστική ανάπτυξη συγκρατεί ή ακόμα και έλκει νέο πληθυσμό να εγκατασταθεί και να

δραστηριοποιηθεί στην ορεινή αυτή περιοχή, στις κοινωνικές συγκρούσεις ή αντιπαραθέσεις που δημιουργούνται μεταξύ του τοπικού και του νέο-εισερχόμενου πληθυσμού και στις προτάσεις των τοπικών δρώντων για την μελλοντική πορεία και ανάπτυξη της περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η Ελληνική ύπαιθρος σήμερα

1.1 Ορεινές περιοχές: χαρακτηριστικά και φυσικές μειονεξίες

Το έδαφος της Ελλάδας είναι κατά κύριο λόγο ορεινό ή λοφώδες. Συγκεκριμένα, η έκταση των ορεινών κοινοτήτων στη χώρα μας καταλαμβάνει το 77,9% της συνολικής έκτασής της¹, γεγονός το οποίο καθιστά την Ελλάδα την πιο ορεινή χώρα της Ε.Ε. μαζί με την Αυστρία. Παράλληλα, στον ορεινό όγκο συγκεντρώνεται λιγότερο από το 1/10 του πληθυσμού της χώρας. Είναι φανερό πως υπάρχει μεγάλη δυσαναλογία ανάμεσα στην έκταση και στο μόνιμο πληθυσμό των κατοίκων στις ορεινές περιοχές. Η μη προσπελασιμότητά τους στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, αλλά και μια σειρά από σοβαρούς πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και ιστορικούς λόγους, δεν ευνοούσε μέχρι σήμερα την "ανάπτυξη" τους σύμφωνα με το κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης και έτσι οι κάτοικοι τους ωθήθηκαν στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και του κόσμου².

Ποιές όμως ονομάζουμε "ορεινές περιοχές"; Η ορεινότητα μίας περιοχής, ο βαθμός δηλαδή στον οποίο η περιοχή είναι δυσπρόσιτη, δεν εξαρτάται, μόνο από το υψόμετρο, αλλά και από άλλα φυσικά χαρακτηριστικά όπως οι κλιματικές συνθήκες, η τοπογραφία και η μορφολογία του ευρύτερου χώρου, που έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση προς και από αυτή. Στην απογραφή του 2001 για τον χαρακτηρισμό ένας δήμος ή κοινότητα ως ορεινός, ημιορεινός ή πεδινός χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω κριτήρια³:

- Ορεινός πληθυσμός: ο πληθυσμός των κοινοτήτων, των οποίων η επιφάνεια είναι κατεξοχήν κεκλιμένη και ανώμαλη, διακόπτεται από χαράδρες ή καλύπτεται από απότομους ορεινούς όγκους, οι οποίοι δημιουργούν στο έδαφος βαθιές και πολλαπλές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές σημείων της κοινότητας πάνω από 400 μέτρα, καθώς επίσης, και των κοινοτήτων των οποίων ολόκληρη η επιφάνεια ή μεγάλο μέρος αυτής βρίσκεται σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας.

¹ Ο ορεινός όγκος της Ελλάδας καταλαμβάνει έκταση 77,6 εκατομ. στρεμμάτων, από τα οποία τα 13,08 (17%) είναι καλλιεργήσιμη έκταση, τα 36,42(47%) βοσκότοποι και τα 24,02 (31%) δάση.

² Παπαδημάτου, Α., Ρόκος Δ., "Βιώσιμη" και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου, Πρακτικά συνεδρίου Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2009

³ Εργαστήριο δημογραφικών και κοινωνικών αναλύσεων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, http://www.e-demography.gr/theory/files/edemography_theory_00001.pdf (πρόσβαση στις 30/4/2013)

- Ημιορεινός πληθυσμός: ο πληθυσμός των κοινοτήτων, των οποίων η εδαφική περιοχή βρίσκεται στις υπώρειες των ορέων ή η έκτασή τους διαμοιράζεται κατά το ήμισυ περίπου στην πεδιάδα και κατά το άλλο ήμισυ στο όρος αλλά πάντοτε με υψόμετρο κάτω από 800 μέτρα για το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής της κοινότητας.

- Πεδινός πληθυσμός: ο πληθυσμός των δήμων και κοινοτήτων, των οποίων η εδαφική περιοχή βρίσκεται, ολόκληρη ή κατά το μεγαλύτερο μέρος της, σε επίπεδο ή ελαφρώς κεκλιμένο έδαφος και σε υψόμετρο μέχρι 400 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας.

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, για την τελική κατηγοριοποίηση σε πεδινούς, ημιορεινούς και ορεινούς δήμους δίνει ένα σταθμισμένο δείκτη χαρακτηρισμού⁴ που βασίζεται στο συνδυασμό κατηγοριών κλίσεων και υψομέτρων και βρίσκεται με τον εξής τύπο:

$$\Delta x = (10 \times \% \text{πεδινού τμήματος}) + (20 \times \% \text{ημιορεινού τμήματος}) + (30 \times \% \text{ορεινού τμήματος}).$$

Όταν το αποτέλεσμα είναι από 10 ως 16,7 ο δήμος (ή η κοινότητα) χαρακτηρίζεται πεδινός, από 16,8 ως 23,3 χαρακτηρίζεται ημιορεινός και από 23,4 ως 30 χαρακτηρίζεται ορεινός.

Χαρακτηριστικό των ορεινών περιοχών είναι η ποικιλότητα στο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον. Μεγάλες διαφορές υπάρχουν από οικισμό σε οικισμό στους τρόπους ζωής και τους πολιτισμούς που διατηρούνται, διαμορφωμένοι μέσα στους αιώνες, στα τοπία και στα φυτικά και ζωικά είδη που φιλοξενούν, γεγονός που τις διαφοροποιεί από τις πεδινές, αστικές και βιομηχανικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από πολύ μεγαλύτερη και σε πολλές περιπτώσεις ισοπεδωτική ομοιομορφία. Άλλο ένα χαρακτηριστικό είναι η εκμετάλλευση των φυσικών τους διαθεσίμων προς τις λοιπές περιοχές, χωρίς, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, την συμμετοχή των κατοίκων τους στη λήψη των σχετικών αποφάσεων. Δημόσιοι πόροι όπως η δασική ξυλεία και νερό διοχετεύονται προς μαζική κατανάλωση για τους κατοίκους των πεδινών και κυρίως των αστικών περιοχών⁵.

Οι ορεινές περιοχές της Ελλάδας, όπως άλλωστε συμβαίνει στην πλειοψηφία

⁴ Υπουργείο αγροτικής ανάπτυξης και τροφίμων

http://www.minagric.gr/greek/agro_pol/Greece/orinotita.htm (πρόσβαση στις 15/4/2013)

⁵ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος Δ., "Βιώσιμη" και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου, Πρακτικά συνεδρίου Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2009

των ορεινών περιοχών του κόσμου, αντιμετωπίζουν συγκεκριμένα προβλήματα τα οποία αφορούν στις ακραίες καιρικές συνθήκες, στο έντονα και ραγδαία εναλλασσόμενο ανάγλυφο, στον κατακερματισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, στη μικρή βλαστική περίοδο κα.. Αυτά με τη σειρά τους είναι παράγοντες που οδηγούν σε φαινόμενα εγκατάλειψης του ορεινού χώρου, γήρανσης του πληθυσμού του και οικονομικού μαρasmus. Οι δυσκολίες εντείνονται λόγω έλλειψης βασικών υποδομών σε θέματα υγείας, παιδείας, επικοινωνίας και μεταφορών. Παράλληλα, όλο και αυξάνονται οι απειλές που δέχεται το μοναδικό αλλά και ιδιαίτερα ευάλωτο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους.⁶

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την επικράτηση του παραγωγιστικού⁷ μοντέλου στην γεωργία, δόθηκαν δυνατότητες εκσυγχρονισμού και οικονομικής ανάπτυξης του αγροτικού κλάδου, τις οποίες, όμως, οι ορεινές περιοχές δεν μπόρεσαν να εκμεταλλευθούν λόγω των φυσικών μειονεξιών τους. Δηλαδή, λόγω της ύπαρξης πολύ δυσχερών κλιματικών συνθηκών εξαιτίας του υψόμετρου, με αποτέλεσμα να βραχύνεται σημαντικά η καλλιεργητική περίοδος, και της παρουσίας απότομων κλίσεων που καθιστούν αδύνατη τη χρήση μηχανημάτων ή απαιτούν τη χρήση πολύ δαπανηρού ειδικού εξοπλισμού⁸. Έτσι, το παραγωγιστικό μοντέλο αντί να δημιουργήσει μια ισορροπημένη εδαφική ανάπτυξη, οδήγησε σε μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις αγροτικές περιοχές της χώρας τόσο σε όρους εισοδήματος των παραγωγών όσο και σε όρους κοινωνικής ευημερίας.

Στον πίνακα 1 δίνονται τα στοιχεία για τη διάρθρωση του πληθυσμού της Ελλάδας, ανάλογα με το αν η περιοχή χαρακτηρίζεται ως ορεινή, ημιορεινή ή πεδινή. Είναι σημαντική και συνεχής, όπως βλέπουμε η μείωση του πληθυσμού των ορεινών περιοχών αλλά και η αύξηση των πεδινών από το 1971 ως το 2001 (σε μια περίοδο ακμής του παραγωγιστικού μοντέλου στην Ελλάδα).

⁶ Μιχαηλίδου, Έλσα, «Ορεινές Περιοχές της Ελλάδας. Χαρακτηριστικά και Στρατηγικές Ανάπτυξης» Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, 2008

⁷ Με τον όρο παραγωγιστικό μοντέλο εννοούμε την κυρίαρχη τάση της πολιτικής στη γεωργία από τη δεκαετία του 1940 ως τη δεκαετία 1980 που σκοπό είχε την εκβιομηχάνιση της γεωργίας.

⁸ Βακουφάρης Χρήστος, Τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της Ελλάδας, 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, Μυτιλήνη, 2004

Πίνακας 1 Πληθυσμός της Ελλάδας ανάλογα με την υψομετρική ζώνη*

Ζώνες	Πληθυσμός			
	1971	1981	1991	2001
Ορεινή	1.047.894	941.973	939.843	789.989
Ημιορεινή	1.781.689	2.085.574	2.236.351	2.285.884
Πεδινή	5.939.058	6.712.870	7.083.706	7.858.224
Σύνολο	8.768.641	9.740.417	10.259.900	10.934.097

*Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

Η εγκατάλειψη των χωριών όμως, εκτός από τη δημογραφία επηρέασε κι άλλους τομείς όπως τον κοινωνικο-πολιτισμικό, με παραδόσεις, έθιμα, τεχνοτροπίες κτλ που τείνουν να εξαφανιστούν, ή έχουν ήδη εξαφανιστεί. Στον αντίποδα, η σχετική απομόνωση αυτών των περιοχών και οι δυσκολίες επικοινωνίας βοήθησαν στο να διατηρηθούν πολλά πολιτισμικά στοιχεία και η κουλτούρα⁹ του χωριού που σήμερα εκτιμάται ως γνήσια και βαθιά ανθρώπινη. Όσον αφορά στο φυσικό περιβάλλον, οι επιπτώσεις μπορούν να θεωρηθούν, σε γενικές γραμμές, θετικές, αφού η έλλειψη της ανθρώπινης δραστηριότητας συντέλεσε στη διατήρηση του φυσικού κάλλους και στην προστασία των οικοσυστημάτων.¹⁰

Σύμφωνα με μελέτη του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, στον ορεινό χώρο, η κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι στον πρωτογενή τομέα με ποσοστό 48,7% με τη γεωργία και την κτηνοτροφία να αποτελούν τη βασική οικονομική στήριξη γι αυτές τις περιοχές. Ο δευτερογενής τομέας συγκεντρώνει το 20,4% του εργατικού δυναμικού ενώ ο τριτογενής τομέας το 30,9%¹¹. Οι Baldock κ.ά. (1996) τονίζουν τους κινδύνους που προκύπτουν από την περιθωριοποίηση και εγκατάλειψη των μικρής κλίμακας γεωργικών εκμεταλλεύσεων που επικρατούν στις ορεινές περιοχές. Ο κίνδυνος πληθυσμιακής αποδυνάμωσης των ορεινών περιοχών και ο στόχος επίτευξης συγκρίσιμου εισοδήματος από τους γεωργούς κατοίκους τους οδήγησε στην εφαρμογή ειδικών μέτρων πολιτικής ως αντιστάθμισμα των ανωτέρω

⁹ Με την λέξη κουλτούρα εννοούμε αξίες, κανόνες, πνευματική παράδοση αλλά και, γενικότερα, τον τρόπο ζωής.

¹⁰ Παναγιώτου, Ιουλία, Ανάπτυξη στην περιοχή της ορεινής Ναυπακτίας, διπλωματική εργασία Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2007

¹¹ Σερπανός Χαρίλαος, Η κοινότητα Ανάβρας Μαγνησίας ως πρότυπο τοπικής ανάπτυξης, διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2011

αδυναμιών όπως οι εξισωτικές αποζημιώσεις. Παρόλα αυτά τα γεωργικά εισοδήματα παρέμειναν τα χαμηλότερα¹² και νέοι κίνδυνοι εμφανίστηκαν για το φυσικό περιβάλλον.

Σήμερα, η αγροτική πολιτική αλλάζει χαρακτήρα, και προωθείται η διαφοροποίηση των αγροτικών οικονομιών με στόχο να μην εξαρτώνται μόνο από το γεωργικό εισόδημα. Καταρτίζονται ειδικά κεφάλαια στα εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα όπως τα ΟΠΑΑΧ και LEADER με στόχο την ανάπτυξή τους με όρους αειφορίας. Ο κυριότερος φυσικός πόρος που διαθέτουν είναι τα φυσικά θέλγητρα που μπορεί να αξιοποιηθούν σύμφωνα με την κυρίαρχη "αναπτυξιακή" λογική για τουριστικές επιχειρήσεις. Τα στοιχεία μειονεξίας τώρα αρχίζουν να αντιμετωπίζονται ως πλεονεκτήματα κάτω από την οπτική μιας άλλης αξιοποίησης του χώρου όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο.

¹² Γιαννάκης Ηλίας, «Η Συμβολή της Πολυλειτουργικής Γεωργίας στην Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των Ορεινών περιοχών" Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Μέτσοβο, 2010

1.2 Η έννοια του αγροτικού και οι σύγχρονες μεταβολές στο περιεχόμενό του

Για πολλούς αιώνες η γεωργία αποτελούσε την κυρίαρχη πηγή απασχόλησης στην ύπαιθρο και κινητήρια δύναμη της οικονομίας. Στις μέρες μας, παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στον ορεινό, και γενικότερα, στον αγροτικό χώρο που σχετίζονται με τη σύνθεση της απασχόλησης, τις τάσεις κατοίκησης, τις χρήσεις γης, τη δομή του παραγωγικού ιστού, όπως και αλλαγές σχετικά με την αντίληψη για τη διαχείριση των φυσικών πόρων, την περιβαλλοντική ισορροπία καθώς και την ανάπτυξη της υπαίθρου. Από καθαρά γεωργικός χώρος μεταλλάσσεται σε πολυλειτουργικό αγροτικό χώρο. Η γεωργία παραμένει, βέβαια, η κυρίαρχη δραστηριότητα αλλά όχι και η αποκλειστική¹³.

Στις μέρες μας η έννοια του αγροτικού καθίσταται ασαφής αφού ο αγροτικός χώρος και ο τρόπος που επηρεάζει τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές δεν είναι ομοιόμορφος και διακριτός. Παρόλα αυτά η χρήση του όρου γίνεται όλο και συχνότερη από τους διαμορφωτές πολιτικής. Καταχωρούνται δύο βασικές εννοιολογήσεις της έννοιας του αγροτικού και της αγροτικότητας. Η μια αναφέρεται στην χωρική διάσταση και η άλλη σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με την πρώτη εννοιολόγηση, η αγροτικότητα θεωρείται ένας ιδιαίτερος τύπος χώρου που κατέχει μια συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία και η φυσιογνωμία του αντανακλάται στα φυσικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά αυτής της τοποθεσίας. Οι αγροτικές περιοχές περιγράφουν, στη βάση τοπογραφικών χαρακτηριστικών, χρήσεων γης, κοινωνικής σύνθεσης του πληθυσμού, τρόπου ζωής, είδους εργασίας, τύπου οικονομικής δραστηριότητας, σχέσης με άλλες περιοχές και τέλος στη βάση διαφορετικών τύπων γεωγραφικών περιοχών¹⁴.

Ο αγροτικός χώρος αναφέρεται, σύμφωνα με τη δεύτερη εννοιολόγηση, ως κοινωνική αναπαράσταση. Δεν ανάγεται σε γεωγραφικές τοποθεσίες αλλά σε έναν επινοημένο χώρο που διαμορφώνεται ανάλογα με το πολιτισμικό πλαίσιο, τα δρώντα υποκείμενα, τη χρονική περίοδο αλλά και τις επικρατούσες αντιλήψεις. Από την μια, σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη, είναι ένας χώρος οπισθοδρομικός και αποθητικός με ελλείψεις στις υποδομές και έντονο το χειρονακτικό στοιχείο και από την άλλη, η

¹³ Ανθοπούλου, Θεοδοσία, Ύπαιθρος και τοπική ανάπτυξη. Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πάντειο, 2004

¹⁴ Παπαδόπουλος Απόστολος, Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, εκδόσεις Gutenberg, 2004

ιδεαλιστική αντίληψη διαμορφώνει το ειδυλλιακό, ένα τρόπο ζωής εναλλακτικό της πόλης με ανθρώπινους δεσμούς, αξίες και αυθεντικότητα. Είναι φανερό πως ο τρόπος που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το αγροτικό έχει επιπτώσεις στην αναδιάρθρωση των περιοχών αυτών και στις αποκρίσεις που υιοθετούνται απέναντί τους¹⁵. Οι πολλαπλές κατασκευές του συνδέονται με διαφορετικά δρώντα υποκείμενα, δραστηριότητες, χώρους και αντανακλούν συμφωνίες, διαφωνίες, και πιθανά, συγκρούσεις που αφορούν στη χρήση και διαχείριση των περιβαλλοντικών και γεωργικών πόρων¹⁶. Οι επιλογές που αφορούν στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου είναι συνυφασμένες με την εννοιολόγηση του.

Είναι χαρακτηριστικό πως η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης μεταπολεμικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι στην ουσία πολιτική γεωργικής ανάπτυξης, αφού διεπόταν από την άποψη πως, η ευημερία του αγροτικού τομέα ισοδυναμεί με την ευημερία του γεωργικού τομέα. Αυτό συνέβαινε γιατί η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων αυτών των περιοχών απασχολούνταν στον γεωργικό τομέα, ο οποίος τροφοδοτούσε τα αστικά κέντρα. Αυτή η πολιτική, του παραγωγισμού, που αναφερόταν κυρίως στην τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη του γεωργικού τομέα, όμως, δεν λάμβανε υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής με αποτέλεσμα να δημιουργούνται έντονες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Παράλληλα εμφανίστηκαν κι άλλα προβλήματα όπως η υπερπαραγωγή προϊόντων που δεν μπορούσαν να διατεθούν στην αγορά αλλά και η περιβαλλοντική επιβάρυνση¹⁷.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπήρξε στροφή στην ευρωπαϊκή αγροτική πολιτική με στόχο την κοινωνική και οικονομική συνοχή και με συνειδητοποίηση πως αυτό πραγματοποιείται μέσα από την επικουρικότητα και την ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εδαφική ανάπτυξη¹⁸. Τη δεκαετία του 1990 διαμορφώνεται η έννοια της πολυλειτουργικότητας. Ο επίτροπος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Franz Fischler αναφέρει¹⁹:

«Η πολυλειτουργικότητα αποτελεί ένα κεντρικό ζήτημα του ευρωπαϊκού μοντέλου της

¹⁵ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαίθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

¹⁶ Παπαδόπουλος Απόστολος, Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, εκδόσεις Gutenberg , 2004

¹⁷ Μουλά Αικατερίνη, «Πολιτικές και πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου : διερεύνηση χωροκοινωνικών δυναμικών στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα,2011

¹⁸ Μουλά Αικατερίνη, «Πολιτικές και πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου : διερεύνηση χωροκοινωνικών δυναμικών στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα,2011

¹⁹ Παπαδόπουλος Απόστολος, Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, εκδόσεις Gutenberg , 2004

γεωργίας. Οι αγροτικές περιοχές πρέπει να είναι σε θέση να εκπληρώσουν τις λειτουργίες τους με έναν αειφόρο τρόπο σε όλη την επικράτεια της Ε.Ε. Η ανάπτυξη τους ευρωπαϊκού μοντέλου της γεωργίας σημαίνει την ενδυνάμωση των λειτουργιών των αγροτικών περιοχών και της γεωργίας που ακόμα διαδραματίζει ένα βασικό ρόλο στις αγροτικές περιοχές. Η σύγχρονη γεωργία όλο και περισσότερο διαπλέκεται με τους άλλους οικονομικούς τομείς και θα συνεχίσει να συνεισφέρει στη διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας. Η ίδια η γεωργία έχει αναπτύξει πρόσθετες λειτουργίες που πρέπει να ενδυναμωθούν με στόχο τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης.»

Έτσι ο αγροτικός τομέας αναζητά νέους ρόλους και τρόπους επιβίωσης στο πλαίσιο ενός νέου κοινωνικο-οικονομικού ρόλου της υπαίθρου χώρας.

Στα πλαίσια μιας νέας αγροτικής πολιτικής, την δεκαετία του 1990, ξεκίνησε η λειτουργία του αναπτυξιακού προγράμματος LEADER²⁰ του οποίου βασικός στόχος είναι η πολυλειτουργικότητα της γεωργίας, πέραν της παραγωγής τροφίμων και η πολυτομεακή προσέγγιση της αγροτικής οικονομίας η οποία θα οδηγήσει στη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων, τη δημιουργία νέων πηγών εισοδήματος την αποκέντρωση και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και της πολιτιστικής κληρονομίας.

Η διαδικασία της αγροτικής αναδιάρθρωσης είναι ιδιαίτερος σύνθετη και επηρεάζει με διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικό βαθμό τις επιμέρους αγροτικές περιοχές. Μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των αγροτικών περιοχών είναι εκείνη που συναρτάται από τον μεταβαλλόμενο ρόλο και την εξουσία των γεωργικών, οικιστικών και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων. Η σημασία της γεωργίας για την διαφοροποίηση των αγροτικών περιοχών συνδέεται τόσο με νέες τάσεις κατανάλωσης όσο και με τις εξελίξεις της παραγωγής. Υπάρχουν νέες προδιαγραφές για την παραγωγή προϊόντων όπως για παράδειγμα τα βιολογικά αλλά και νέες αρχές για τη χωρική κατανάλωση όπως για παράδειγμα ο αγροτουρισμός. Στις νέες επιταγές άλλες περιοχές εμφανίζονται ως ευνοημένες και πρωτοπόρες και άλλες λιγότερο.

Η νέα πολιτική αγροτικής ανάπτυξης οδήγησε στην εφαρμογή ενός συνόλου μέτρων που έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών αλλά και την υποβοήθηση των αγροτικών περιοχών με στόχο την διατήρηση ενός ενεργού αγροτικού κόσμου. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της σταθεροποίησης του πληθυσμού, της διατήρησης του τοπίου, του σεβασμού του περιβάλλοντος και την

²⁰ Αρχικά των λέξεων Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale, φράση η οποία μεταφράζεται ως: Δεσμοί Μεταξύ των Δράσεων για την Ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας.

προώθηση προϊόντων ποιότητας που να μπορούν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό της παγκόσμιας αγοράς στη βάση της τοπικής ποιότητας. Συγχρόνως, η τίθεται σε αμφισβήτηση η παραδοσιακή εξομοίωση τους αγροτικού κόσμου με την γεωργική δραστηριότητα²¹.

Παρόλο που ακόμα στη χώρα μας η γεωργία απασχολεί το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων της υπαίθρου, είναι γεγονός πως η γεωργική απασχόληση έχει συρρικνωθεί. Αντίστοιχα, έχουν αυξηθεί οι ευκαιρίες απασχόλησης στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες. Η επέκταση της πολυαπασχόλησης αποτελεί ένδειξη της συμπληρωματικότητας ή του ανταγωνισμού μεταξύ διαφορετικών παραγωγικών τομέων στον αγροτικό χώρο. Οι αγροτικές περιοχές μετατρέπονται σιγά σιγά σε μικτές οικονομίες²².

Η πολυδραστηριότητα στον αγροτικό χώρο δεν είναι νέο φαινόμενο, συνδέεται άμεσα με την ίδια την φύση της γεωργικής εργασίας και την εποχικότητά της²³. Εντούτοις, στη σύγχρονη εποχή, βλέπουμε να αυξάνεται και να διαφοροποιείται ως εξής: α) παλιότερα αφορούσε μόνο στους αρχηγούς των οικογενειών ενώ σήμερα αφορά σε όλα τα μέλη της οικογένειας και β) δεν ασκείται μόνο από τους φτωχότερους αγρότες που αναγκάζονταν να αναζητούν συμπληρωματικό εισόδημα αλλά και από τους μεσαίους ή ευκατάστατους αγρότες οι οποίοι εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες που δημιουργεί η βιομηχανική ή τουριστική ανάπτυξη της υπαίθρου.

Αναφερόμενοι στον πολυδραστήριο αγρότη²⁴ εννοούμε εκείνον που πλην της αγροτικής του απασχόλησης ασκεί υπό οποιαδήποτε μορφή (νόμιμη ή μη) και κάποια άλλη που του αποφέρει εισόδημα. Πολλές φορές η δεύτερη απασχόληση βρίσκεται μέσα στον ίδιο τον κλάδο της γεωργοκτηνοτροφίας. Η πολυδραστηριότητα αυτής της μορφής δεν αλλάζει το κοινωνικό περιεχόμενο της αγροτικής εργασίας και δεν οδηγεί σε ρήξη με τον τρόπο ζωής τους (ήθη, έθιμα, κοινωνικές δομές). Αντίθετα, η πολυδραστηριότητα που στρέφεται σε άλλους κλάδους της οικονομίας και ιδιαίτερα στα τουριστικά και συναφή εμπορικά επαγγέλματα αλλάζει τα χαρακτηριστικά του αγροτικού επαγγέλματος μετατρέποντας τουλάχιστον κάποιους από αυτούς σε κατ'

²¹ Lozano Carmen, «Προς μια επανεξέταση του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης απέναντι στις νέες κοινωνικο- περιβαλλοντικές προκλήσεις», στο: Ανθοπούλου Θεοδοσία (επιμ.) «Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων», Αθήνα, 2013

²² Παπαδόπουλος Απόστολος, Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική υπαίθρο, εκδόσεις Gutenberg , 2004

²³ Τσάρτας Πάρις, Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, ΕΚΕ, Αθήνα 1991

²⁴ Στο ίδιο

ευφημισμό αγρότες αφού αντλούν τα εισοδήματά τους κατά κύριο λόγο από το δεύτερο επάγγελμα. Για πολλούς αυτό είναι το πρώτο βήμα πριν την εγκατάλειψη του γεωργικού επαγγέλματος.

Οι βασικοί λόγοι που οδήγησαν και οδηγούν τους αγρότες στην πολυδραστηριότητα μπορούν να συνοψιστούν στα εξής²⁵:

- Η ανάγκη των φτωχότερων να αποκτήσουν συμπληρωματικό εισόδημα.
- Το γεωργικό επάγγελμα περικλείει προβλήματα και αστάθμητους παράγοντες (πχ καιρικά φαινόμενα) απέναντι στα οποία ο γεωργός θέλει να εξασφαλιστεί με μια δεύτερη απασχόληση.
- Η προσπάθεια των αγροτών να ανταποκριθούν στα διαρκώς υψηλότερα καταναλωτικά πρότυπα που εμφανίστηκαν στην ύπαιθρο ως αποτέλεσμα είτε του εκσυγχρονισμού είτε της εισβολής σ' αυτήν του αστικού πολιτιστικού προτύπου μεταπολεμικά.
- Η συνεχής ανάπτυξη της βιομηχανίας και του τουρισμού από όπου προέκυψε και η δυνατότητα της δεύτερης απασχόλησης
- Η εκμηχάνιση της γεωργίας που απελευθέρωσε εργατικά χέρια τα οποία μπορούσαν να στραφούν σε άλλους τομείς.

Οι σύγχρονες μεταβολές του αγροτικού χώρου θέλουν τον γεωργικό τομέα να διαπλέκεται με τους άλλους τομείς της οικονομίας και να αναπτύσσει πρόσθετες λειτουργίες. Η πολυδραστηριότητα στους αγροτικούς ορεινούς πληθυσμούς είναι σημαντικός παράγοντας συγκράτησης του πληθυσμού και συντελεί στην ανάπτυξη αυτών των περιοχών, μέσω αξιοποίησης των ενδογενών πόρων, στο πλαίσιο της αειφορίας.

²⁵ Δαμιανός Δημήτρης, Μουσιδής Αντώνης, Σαμαράς Γιάννης, Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1994

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Ο αγροτικός χώρος ως τουριστικός προορισμός

2.1 Εμπορευματοποίηση²⁶ της υπαίθρου

Το “αγροτικό” παλιότερα γινόταν αντιληπτό ως χώρος παραγωγής. Σήμερα, η αγροτική αναδιάρθρωση οδήγησε στη μετάβαση από μια οικονομία που βασιζόταν στην παραγωγή σε μια οικονομία που βασίζεται στην κατανάλωση. Αντίστοιχα, το αγροτικό κατανοείται και ως χώρος κατανάλωσης, περιλαμβάνοντας τόσο τις δραστηριότητες κατανάλωσης στην υπαίθρο όσο και την κατανάλωση της ίδιας της υπαίθρου, κυρίως μέσω του τουρισμού αλλά και των επενδύσεων σε κατοικίες, του μάρκετινγκ των αγροτικών προϊόντων κτλ.²⁷ Με άλλα λόγια, η υπαίθρος έχει μετατραπεί σε εμπόρευμα που πωλείται και αγοράζεται μέσω καταναλωτικών πρακτικών του τουρισμού, των επενδύσεων σε ακίνητα από εισερχόμενους από τις πόλεις μετανάστες, το μάρκετινγκ των αγροτικών χειροτεχνημάτων και προϊόντων και τη χρήση αγροτικών εικόνων για πώληση άλλων προϊόντων²⁸.

Ο Cloke (1992) τονίζει ότι η εμπορευματοποίηση της υπαίθρου είναι αποτέλεσμα της δράσης πολλών παραγόντων στους οποίους περιλαμβάνονται όχι μόνο οι φθίνουσες οικονομικές πορείες της γεωργίας και δασοκομίας, συγκριτικά με την αύξουσα σημασία του τουρισμού, αλλά και η ανάδυση μιας κοινωνίας στην οποία μάρκες, σήματα και σύμβολα είναι θεμελιώδη για το τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τον κόσμο, καθώς επίσης η πίεση που ασκείται στις επιχειρήσεις να εξάγουν τη μέγιστη δυνατή αξία από τα περιουσιακά τους στοιχεία. Κατ' αυτό τον τρόπο, η εμπορευματοποίηση της υπαίθρου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καπιταλιστικής οικονομίας.²⁹

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους πιο δυναμικούς τομείς της οικονομίας. Συμβάλλει θετικά στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη, συγχρόνως, όμως, μπορεί να οδηγήσει στην περιβαλλοντική υποβάθμιση και στην απώλεια της

²⁶ Όπως ορίζει ο Woods, όταν ένα αντικείμενο εμπορευματοποιείται, το αντικείμενο αποκτά αξία για κάποιους πολιτισμικούς ή αισθητικούς λόγους μεγαλύτερη και πέρα από την αξία χρήσης και χρησιμότητάς του.

²⁷ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαίθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

²⁸ Για παράδειγμα, για την διαφήμιση ενός βιομηχανοποιημένου τροφίμου χρησιμοποιούνται εικόνες από την υπαίθρο ώστε να του προσδώσουν την αξία του παραδοσιακού και άρα υγιεινού.

²⁹ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαίθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

τοπικής ταυτότητας μέσα από διαδικασίες ομογενοποίησης. Προκειμένου να προβληθεί η ύπαιθρος ως εμπόρευμα, οι αναπαραστάσεις του αγροτικού έχουν διαμορφωθεί έτσι ώστε, τελικά, να διαψεύδουν την αυθεντικότητα της αγροτικής κοινωνίας, και σε μια προσπάθεια να ανταποκριθούν σε προϋπάρχουσες προσδοκίες των καταναλωτών, δημιουργούν μυθικές αναπαραστάσεις από νοσταλγικές ιδέες του αγροτικού ιδεώδους.³⁰ Ο MacCannell (1992) γράφει χαρακτηριστικά πως ο τουρισμός αποτελεί μια διαμορφώτρια πηγή ισχύος που, για την ιδεολογική πλαισίωση της ιστορίας και της παράδοσης, αναμορφώνει τον πολιτισμό και τη φύση σύμφωνα με τις ανάγκες του³¹.

Εντούτοις, σε πολλές περιπτώσεις, ο τουρισμός έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στην ανασυγκρότηση της τοπικής ταυτότητας. Η διεθνής προαγωγή του τουρισμού απαιτεί ένας τόπος να έχει τον δικό του συγκεκριμένο χαρακτήρα. Για να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό της τουριστικής αγοράς, ένας τόπος πρέπει να διαθέτει κάποιο “σήμα κατατεθέν” που να δίνει έμφαση στη μοναδικότητα ή την αυθεντικότητά του. Η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να ειπωθεί ως ένα είδος περιουσιακού στοιχείου, η αξία του οποίου συνεχώς αυξάνει³².

Σε μια προσπάθεια αντίδρασης απέναντι στην ομογενοποίηση και παγκοσμιοποίηση οι χωρικές επικράτειες βρίσκονται στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού την ταυτότητάς τους, ξανα-ανακαλύπτοντας την πατροπαράδοτη κληρονομιά που συνδέεται με τον πολιτισμό, την ιστορία αλλά και την τεχνογνωσία του τόπου τους. Αυτή η κληρονομιά είναι που διαφοροποιεί τον ένα τόπο από τον άλλο και η αξιοποίησή της αποτελεί ισχυρό πλεονέκτημα για την τοπική ανάπτυξη. Ως ιδιόμορφοι τοπικοί πόροι, τα παραδοσιακά στοιχεία έχουν τη δυνατότητα να συγκεντρώνουν φήμη και να δημιουργούν προστιθέμενη αξία στα προϊόντα, πράγμα που αποτελεί συλλογικό αγαθό για τους κατοίκους και τις επαγγελματικές ομάδες.

Η έννοια της κληρονομιάς, ενώ πριν μερικά χρόνια περιοριζόταν σε κάποια μνημεία σήμερα διευρύνεται όλο και περισσότερο συμπεριλαμβάνοντας «κληρονομίες – μάρτυρες ενός πολιτισμού» όπως μια αγροτική κατοικία που μαρτυρά ένα τοπικό αρχιτεκτονικό ύφος ή «ζώσες κληρονομίες» όπως τα αγροτικά τοπία και τα ιδιότυπα ή

³⁰ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαιθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

³¹ Δέλτσου Ελευθερία, «Η οικοτουριστική ανάπτυξη και ο προσδιορισμός της φύσης και της παράδοσης: παραδείγματα από τη βόρεια Ελλάδα» στο: Νιτσιάκος Βασίλης, Κασίμης Χαράλαμπος, «Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασηματισμοί», εκδόσεις Πλέθρον, 2000

³² Γαλάνη-Μουτάφη, Βασιλική, «Ερευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και στην Κύπρο», εκδόσεις: Προπομπος, 2002

παραδοσιακά προϊόντα ενός τόπου. Ο μοναδικός τους χαρακτήρας συνδέεται με τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιούν αλλά και με τις πατροπαράδοτες τεχνικές για την παρασκευή τους.

Με την κρίση του παραγωγιστικού μοντέλου³³, κι ενώ κλονίζεται η εμπιστοσύνη των καταναλωτών απέναντι στα διατροφικά και άλλα προϊόντα, πραγματοποιείται η μετάβαση από μια οικονομία της του όγκου παραγωγής σε μια οικονομία της αξίας και της ποιότητας. Αξίες που μέχρι πρόσφατα ήταν υποτιμημένες, θεωρούμενες σύμβολα της φτώχειας όπως το παραδοσιακό και το χειροποίητο, γίνονται αντικείμενα ενδιαφέροντος σε μια κοινωνία που στρέφεται από την μαζική στην διαφοροποιημένη κατανάλωση³⁴. Η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για αγροτικά προϊόντα οικιακής ή βιοτεχνικής παραγωγής που παραπέμπουν σε αναπαραστάσεις του παραδοσιακού και αυθεντικού οδηγεί τελικά σε κοινωνική ανακατασκευή αυτών των προϊόντων και επαναδιεκδίκηση της ταυτότητας της περιοχής παραγωγής³⁵.

Σε αυτή την διαδικασία επαναδιεκδίκησης της ταυτότητας, επανατοπικοποίησης της αγροτικής παραγωγής η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δημιούργησε διακριτικά σήματα για τα τρόφιμα όπως η Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (Π.Ο.Π.) και η Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη (Π.Γ.Ε.) τα οποία είναι στενά συνδεδεμένα με την περιοχή αλλά και με ό,τι συνδέεται και εμπεριέχεται σε αυτή ως τοπική παράδοση, κουλτούρα, φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον, στοιχεία που προσδιορίζουν τα χαρακτηριστικά και την ποιότητα των προϊόντων.³⁶

Όμοια, η θεσμοθετημένη προστασία βιότοπων, αγροτικών κτισμάτων και τοπίων ως μνημείων του πολιτισμού και της φύσης, αναδεικνύει τη σημασία της αγροτικής κληρονομιάς και μνήμης όχι μόνο για την διατήρηση και ενίσχυση του πολιτισμικού επιπέδου αλλά και για την ενθάρρυνση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Τα στοιχεία του τοπικού πολιτισμού μπορούν να αποτελέσουν πόρους δυναμισμού και δράσεων για τη χωρο-τοπική ανάπτυξη και ολοκλήρωση, ιδιαίτερα στις ορεινές και

³³ Για περισσότερα βλέπε Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαιθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011 (σελ. 104-126)

³⁴ Lozano Carmen, «Προς μια επανεξέταση του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης απέναντι στις νέες κοινωνικο- περιβαλλοντικές προκλήσεις», στο: Ανθοπούλου Θεοδοσία (επιμ.) «Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων», Αθήνα, 2013

³⁵ Ανθοπούλου, Θεοδοσία, «Η ανάδειξη της αγροτικής κληρονομιάς και η καινοτομία ως στοιχεία της χωρο-τοπικής ανάπτυξης. Η περίπτωση των ιδιότυπων αγροδιατροφικών προϊόντων», στο: Παπαδόπουλος Α. (επίμ.), *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα

³⁶ Νικολόπουλος, Τάκης, «Οι ονομασίες προέλευσης, οι γεωγραφικές ενδείξεις και η ιδιοτυπία αγροτικών και διατροφικών προϊόντων ως εργαλεία της χωρο-τοπικής ανάπτυξης την υπαίθρου», στο: Παπαδόπουλος Α. (επίμ.), *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα

μειονεκτικές περιοχές³⁷.

Η στροφή των αστών προς αναζήτηση του αγροτικού, του παραδοσιακού του γνήσιου και αυθεντικού είναι μια τάση που μπορεί να αξιοποιηθεί από τις ορεινές αγροτικές περιοχές με διάφορους τρόπους. Ο τουρισμός στην ύπαιθρο αγκαλιάζει μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων. Από τις συνηθισμένες δραστηριότητες όπως είναι ο περίπατος, η βόλτα σε αξιοθέατα, και η κατανάλωση τροφίμων και ποτών σε πιο εξειδικευμένες όπως είναι η ορειβασία, ο αγροτουρισμός, τα θεματικά πάρκα κ.α. που εμπλέκουν τον τουρίστα περισσότερο με το αγροτικό περιβάλλον. Έτσι η αγροτική οικονομία μπορούμε να θεωρήσουμε πως έχει μεταβληθεί από το να βασίζεται στην εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος στην εκμετάλλευση της αισθητικής έλξης της υπαίθρου και άρα η γη να εκτιμάται λιγότερο για την παραγωγική της ικανότητα και περισσότερο για τις ευκαιρίες που προσφέρει για τουρισμό³⁸.

Η στροφή προς τα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα και ειδικότερα του τουρισμού μπορεί να συμβάλλει θετικά στην ευημερία ενός σημαντικού ποσοστού του πληθυσμού, μπορεί όμως να σημάνει την εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα και τη δημιουργία ενός “κατ’ όνομα αγρότη” ο οποίος έχει αστικοποιημένα χαρακτηριστικά, χωρίς να έχει παράλληλα αντίστοιχη επιμόρφωση στον τουρισμό. Αυτός ο νέος τύπος αστού- αγρότη ενδιαφέρεται περισσότερο για την επιχειρηματική δραστηριότητα και λιγότερο για την παραδοσιακή πρόσδεση με τη γη. Έτσι, παρουσιάζεται το φαινόμενο, να δημιουργούνται περιοχές με εξωτερικά χαρακτηριστικά ενός αγροτικού οικισμού, που όμως στην πραγματικότητα λειτουργεί ως “αστικοποιημένος” ή “τουριστικοποιημένος” οικισμός που, εκτός τουριστικής περιόδου, υπολειτουργεί, με τους περισσότερους κατοίκους και επιχειρηματίες να απουσιάζουν (*absenteeism*)³⁹.

Η μετάβαση των αγροτικών περιοχών από τόπους παραγωγής σε τόπους κατανάλωσης φέρει πολλές ευκαιρίες ανάπτυξης αλλά και κινδύνους. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πως η ανάπτυξη του τουρισμού επηρεάζει την επαγγελματική δραστηριότητα των αγροτών και κατ’ επέκταση τον πρωτογενή τομέα.

³⁷ Ανθοπούλου, Θεοδοσία, «Η ανάδειξη της αγροτικής κληρονομιάς και η καινοτομία ως στοιχεία της χωρο-τοπικής ανάπτυξης. Η περίπτωση των ιδιότυπων αγροδιατροφικών προϊόντων», στο: Παπαδόπουλος Α. (επίμ.), *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Gutenberg, Αθήνα

³⁸ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαιθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

³⁹ Τσάρτας, Πάρις, Η διεκδίκηση της υπαίθρου. Φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα. Επιμέλεια: Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., εκδόσεις Ινδικτος, 2008

2.2 Πολυδραστηριότητα των αγροτών στον τουρισμό

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι πολλές και ποικίλες οι αιτίες που βοήθησαν στην ανάπτυξη της αγροτικής πολυδραστηριότητας. Κάποιες συνδέονται με τις δυσκολίες και τα χαρακτηριστικά του αγροτικού επαγγέλματος και κάποιες με την ελκυστικότητα του κλάδου του τουρισμού. Η ελκυστικότητα αυτή, πολλές φορές, είναι τόσο δυνατή ώστε να στρέψει το ενδιαφέρον των αγροτών προς την τουριστική επιχειρηματικότητα ακόμα και περιοχές με πλούσια αγροτική παραγωγή. Παρακάτω θα αναφέρουμε τους βασικούς παράγοντες οι οποίοι έχουν βασικό ρόλο στην ανάπτυξη της πολυδραστηριότητας που στρέφεται στον τουρισμό⁴⁰.

- i.** Σημαντικές πιθανότητες για υψηλά κέρδη σε εκείνους που θα ασχοληθούν σε κάποια εμπορική τουριστική επιχείρηση και καλύτερες συνθήκες εργασίας.
- ii.** Ο τουρισμός λειτούργησε σαν κανάλι δημιουργίας του demonstration effect δηλαδή της προσπάθειας των ντόπιων να μιμηθούν τα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα των τουριστών⁴¹. Για να ακολουθήσουν αυτά τα πρότυπα οι ντόπιοι έπρεπε να έχουν τα ανάλογα εισοδήματα που έγιναν η βάση για τη μεγαλύτερη επέκταση του τομέα.
- iii.** Το κοινωνικό γόητρο των τουριστικών επαγγελμάτων είναι υψηλότερο από εκείνο των γεωργο-κτηνοτροφικών, ακόμα και όταν μιλάμε για υπαλληλικές θέσεις⁴².
- iv.** Ο ρόλος της κρατικής πολιτικής. Στη μεταπολεμική περίοδο η κρατική πολιτική δεν στήριξε επαρκώς τον πρωτογενή τομέα αφήνοντας τον κλάδο να μααραζώσει. Ως τρόπος για τη συγκράτηση του πληθυσμού θεωρήθηκε ο τουρισμός. Χορηγήθηκαν χαμηλότοκα δάνεια για το χτίσιμο δωματίων που στη συνέχεια θα νοικιάζονταν ώστε οι αγρότες να έχουν ένα συμπληρωματικό εισόδημα που θα

⁴⁰ Τσάρτας, Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991

⁴¹ Η εικόνα της πλούσιας κοινωνίας που δίνει ο τουρισμός δεν είναι απαραίτητως αληθής αφού τα καταναλωτικά πρότυπα των τουριστών δεν ανταποκρίνονται στην πραγματική τους κοινωνική θέση.

⁴² Έρευνα που έγινε από το Vienna Centre σε τουριστικά αναπτυγμένες κοινότητες επτά χωρών έδειξε ότι, ενώ μόνο τα επαγγέλματα των επιχειρηματιών ξενοδοχείων και εστιατορίων τοποθετούνται στα δέκα πρώτα πετυχημένα από τους ερωτώμενους, στην ερώτηση αν ήθελαν να δουλέψουν στον τουρισμό τα ποσοστά θετικών απαντήσεων είναι πολύ υψηλά ((από 63,1 % στις Η.Π.Α. έως 97,3% στη Πολωνία).

τους επέτρεπε να μείνουν στον τόπο τους. Αυτή η πολιτική οδήγησε σε ραγδαία τουριστική ανάπτυξη και συστηματική στροφή των αγροτών στον τουρισμό.

- v. Αύξηση της απασχόλησης σε συναφείς κλάδους μέσω του τουρισμού όπως η οικοδομή, οι μεταφορές, οι αποθηκεύσεις, οι υπηρεσίες και άλλοι κλάδοι αναπτύσσονται παράλληλα δημιουργώντας μια συνθετότερη υποδομή στην υπαίθρο χώρα, μετατρέποντας, συχνά, χωριά σε αστικά κέντρα.
- vi. Παράγοντας αναστροφής του μεταναστευτικού ρεύματος γιατί συμβάλλει στην επιστροφή πολλών μεταναστών στον τόπο τους. Δίνοντας δυνατότητες για οικονομική και κοινωνική άνοδο επιβάλλει το αστικό πρότυπο ζωής συχνά όμως δημιουργώντας μαζική έξοδο από το γεωργικό τομέα.

Η πολυδραστηριότητα είναι παλαιό φαινόμενο που συνδέεται με την ίδια τη φύση της αγροτικής εργασίας. Σήμερα, όμως, η πολυδραστηριότητα στον τουρισμό δεν έχει τη μορφή μιας απλής, συμπληρωματικής πηγής εισοδήματος αλλά λειτουργεί ανταγωνιστικά της γεωργικής δραστηριότητας οδηγώντας είτε στην περιθωριοποίηση της διατηρώντας την κυρίως για την παραγωγή προϊόντων οικιακής κατανάλωσης, είτε στην εγκατάλειψη της και πλήρη απορρόφηση των γεωργών σε τουριστικές απασχολήσεις. Επιπλέον, αύξηση των τιμών της γης και οικοπεδοποίηση των περιοχών που αναπτύσσονται τουριστικά, επίσης, μειώνει την έκταση των καλλιεργήσιμων εδαφών και καθιστά αντικοινωνική την κάθε επέκταση στον γεωργικό τομέα⁴³.

Η πορεία και τα χαρακτηριστικά της πολυδραστηριότητας εξαρτώνται από το μέγεθος της ανάπτυξης του τουρισμού και από το είδος του. Έτσι, σε αρχικό στάδιο οι μορφές απασχόλησης των αγροτικών περιοχών που ανακαλύφθηκαν από τουρίστες δεν αλλάζουν σημαντικά. Η δεύτερη απασχόληση αναπτύσσεται μόνο σε επικουρικό επίπεδο. Κατά το επόμενο στάδιο, η ανάπτυξη του τουρισμού φέρνει περισσότερα έσοδα, ενδυναμώνονται και πληθαίνουν οι τουριστικές υποδομές, και αυξάνουν και τα άτομα που στρέφονται στην εμπορική-τουριστική απασχόληση. Πολύ συχνά η αγροτική απασχόληση εγκαταλείπεται και έτσι αρχίζει ο μαρασμός του πρωτογενούς τομέα. Αντίστοιχα, αλλάζει και η κοινωνική δομή, τα καταναλωτικά πρότυπα και ο τρόπος ζωής των ντόπιων. Στοιχείο – κλειδί στην εξέλιξη αυτή είναι η ηλικία των πολυδραστήριων ατόμων. Οι νεότεροι είναι πολύ πιθανότερο να εγκαταλείψουν τη

⁴³ Τσάρτας, Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991

γεωργία όταν δουν ότι ο τουρισμός αποδίδει. Αντίθετα οι μεγαλύτεροι διατηρούν το αγροτικό τους επάγγελμα, έστω και περιθωριοποιημένα⁴⁴.

Η πολυδραστηριότητα, ιδιαίτερα για τους ορεισίβιους πληθυσμούς, είναι σημαντική γιατί βοηθά την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών αξιοποιώντας τους τοπικούς πόρους και βοηθά στη συγκράτηση των πληθυσμών τους. Ο μαζικός τουρισμός όμως αλλάζει εντελώς την κοινωνική δομή, την επαγγελματική κινητικότητα, τον ρυθμό της ζωής και όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια αγροτική περιοχή. Αντίθετα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού οδηγούν σε μια πιο ήπια ανάπτυξη, φιλική προς το περιβάλλον και την κουλτούρα της περιοχής, που μπορεί να συμβαδίζει με την ανάπτυξη και του πρωτογενούς τομέα⁴⁵. Ιδιαίτερα η περίπτωση του αγροτουρισμού, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, δίνει λύσεις και διεξόδους στην αγροτική οικογένεια, ενισχύοντας και δίνοντας αξία στη γεωργική εργασία.

⁴⁴ Τσάρτας, Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991

⁴⁵ Μουλά Αικατερίνη, «Πολιτικές και πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου : διερεύνηση χωροκοινωνικών δυναμικών στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2011

2.3 Αγροτουρισμός

Ο αγροτικός τουρισμός είναι παγκόσμιο φαινόμενο που αναπτύσσεται τις τελευταίες δεκαετίες. Πολλές φορές χρησιμοποιείται εναλλακτικά ο όρος αγροτουρισμός. Στην πραγματικότητα, ο αγροτουρισμός είναι ένα από τα είδη του αγροτικού τουρισμού, ο οποίος, στη μαζική του μορφή, έχει τα ίδια χαρακτηριστικά και τις ίδιες συνέπειες με τον τουρισμό στις παράκτιες περιοχές. Αυτό σημαίνει, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, πως έχει την ιδιότητα να αλλάζει τα χαρακτηριστικά του τόπου όπου αναπτύσσεται και δρα ανταγωνιστικά με την γεωργοκτηνοτροφική απασχόληση. Αντίθετα, ο αγροτουρισμός συνδέει την αγροτική με την τουριστική δραστηριότητα και δεν αλλάζει σημαντικά τα χαρακτηριστικά της περιοχής υποδοχής.

Ο αγροτουρισμός είναι η υποδοχή και εξυπηρέτηση τουριστών σε μονάδες αγροτικής εκμετάλλευσης. Έχει αναπτυχθεί σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες με σκοπό να την πρόληψη της παρακμής της γεωργίας και την αμοιβαία ωφέλεια των δύο τομέων. Πιο συγκεκριμένα είναι εκείνη η μορφή τουρισμού, η οποία αναπτύσσεται σε αγροτικές περιοχές που δεν έχουν κορεστεί τουριστικά και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες, όσο και στους φιλοξενούμενους να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες. Αφορά σε δραστηριότητες που αναπτύσσονται από άτομα που απασχολούνται κατά κύριο λόγο στον πρωτογενή τομέα, με σκοπό την ενίσχυση του γεωργικού εισοδήματος, τη διαφύλαξη και προώθηση της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς και της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας⁴⁶.

Οι επιχειρήσεις αγροτουρισμού είναι συνήθως μικρού μεγέθους, έχουν οικογενειακό χαρακτήρα και βρίσκονται στον τόπο καταγωγής του επιχειρηματία που μετά την ίδρυση της επιχείρησης γίνεται και τόπος μόνιμης κατοικίας⁴⁷.

Έτσι, ο αγροτουρισμός δεν είναι απλά μια δραστηριότητα που πραγματοποιείται και εξελίσσεται στον αγροτικό χώρο, αλλά μια δραστηριότητα που δένεται αρμονικά με την κύρια απασχόληση των κατοίκων των περιοχών αυτών. Ενσωματώνεται στον

⁴⁶ Ιακωβίδου Όλγα, «Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό» στο: (επιμ. Τσάρτας, Π.), «Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

⁴⁷ Τσαπάκη Χριστίνα, «Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα και την Ευρώπη», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2011

οικολογικό και κοινωνικό ιστό των αγροτικών κοινοτήτων, προσαρμόζεται στις ανάγκες και δυνατότητες της αγροτικής οικογένειας και μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και κυρίως των ορεινών και μειονεκτικών. Λαμβάνοντας υπόψη τις νέες τάσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, διαφαίνεται ότι το μέλλον του αγροτικού κόσμου δεν μπορεί πλέον να εξαρτάται μόνο από την εξέλιξη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, του δάσους και της αλιείας, αλλά και από τη δημιουργία και ανάπτυξη καινούργιων δραστηριοτήτων στον αγροτικό χώρο, μεταξύ των οποίων, ο αγροτικός τουρισμός, κατέχει εξέχουσα θέση.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού είναι τα εξής⁴⁸:

- Η ένταξη του τουρισμού στην τοπική αγροτική δομή. Αυτό είναι σημαντικό γιατί προϋποθέτει πως ο αγρότης παραμένει οικονομικά ενεργός και ασκεί αγροτική δραστηριότητα σαν βασική απασχόληση και την τουριστική σαν συμπληρωματική.
- Η ίδια η ύπαρξη κάποιας μορφής αγροτική δραστηριότητας είναι το έρεισμα που οι τουρίστες ζητούν να επισκεφθούν τη μονάδα. Οι επισκέπτες όχι μόνο ζουν με τους αγρότες αλλά μοιράζονται και τις αγροτικές εργασίες μαζί τους.
- Η επαφή του τουρίστα με τον ντόπιο είναι πιο ανθρώπινη και ειλικρινής. Συνήθως είναι οικογενειακός τουρισμός.
- Στον αγρότη δίνεται η δυνατότητα να βρει αγορά για τα προϊόντα του.
- Συχνά, είναι οι γυναίκες εκείνες που διευθύνουν τη μονάδα. Αυτό αποτελεί σημαντικό βήμα για την αναγνώριση και βελτίωση της θέσης τους στην τοπική κοινωνία. Το ίδιο συμβαίνει με την ίδρυση των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών που παράγουν τοπικά προϊόντα.

Οι επισκέπτες της αγροτουριστικών μονάδων αναζητούν την αυθεντικότητα σε πολιτισμικά σχήματα έξω από τα χωροχρονικά όρια της καθημερινότητάς τους σε μια προσπάθεια να καλύψουν την ανάγκη τους για γνήσια, πραγματική ζωή. Η τουλάχιστον μια ψευδαίσθηση της πραγματικότητας αφού μπορούν να καταναλώνουν τις συγκινήσεις που επιλέγουν χωρίς κινδύνους και δεσμεύσεις. Θα μπορούσαμε να πούμε πως στην ουσία θέλουν να δοκιμάσουν απλές συγκινήσεις, σε έναν απλό κόσμο, κάνοντας απλά πράγματα. Πολύ σημαντική είναι η προσωποποιημένη επαφή με τους ντόπιους και η ένταξή τους στο ανθρώπινο περιβάλλον της κοινωνίας υποδοχής καθώς

⁴⁸ Τσάρτας, Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991

και η άσκηση του σώματος με δραστηριότητες που φέρνουν σε επαφή με τη φύση⁴⁹.

Υπάρχουν διάφοροι τύποι αγροτουρισμού όπως περιγράφει ο Π. Τσάρτας⁵⁰:

- I. Αγροτουρισμός σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις με διαμονή και φαγητό στο σπίτι του αγρότη. Αυτή είναι η πιο κλασική μορφή αγροτουρισμού όπου ο τουρίστας μένει στο σπίτι του αγρότη, πιθανά σε ξεχωριστούς χώρους, κατάλληλα διαμορφωμένους. Εθελοντικά μπορεί να συμμετέχει στις αγροτικές δουλειές ή να παρακολουθεί τη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων (πω οينوπαραγωγή). Συχνά παρέχεται και η δυνατότητα να δραστηριότητες μέσα στο αγρόκτημα ή τη γύρω περιοχή (πχ. ιππασία, ψάρεμα).
- II. Αγροτουρισμός σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις με διαμονή και φαγητό σε ξεχωριστό οίκημα. Αυτή η μορφή αναπτύσσεται γιατί συνήθως απαιτεί λιγότερη εργασία από τον αγρότη ενώ, παράλληλα, διασφαλίζει και τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής.
- III. Κάμπινγκ μέσα σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Διαδεδομένος τύπος αγροτουρισμού στην Αγγλία και Ιρλανδία που απευθύνεται κυρίως σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα και νέους. Ο αγρότης παρέχει, εκτός του χώρου, νερό φαγητό κτλ.
- IV. Αγροτουρισμός σε προστατευόμενους χώρους που δημιουργούνται γι αυτόν το σκοπό. Σε εθνικά πάρκα ή άλλες περιοχές υπόκεινται σε περιορισμούς όσον αφορά στη δόμηση, μπορεί να χτισθούν πανσιόν ή χώροι κάμπινγκ από τις κοινότητες της περιοχής λειτουργώντας σε συνεταιριστική βάση. Απευθύνονται σε άτομα που ασχολούνται με τον αθλητισμό ή τη φυσιολατρία. Είναι η περισσότερο εμπορικοποιημένη μορφή αγροτουρισμού και συνδυάζεται με τον τύπο του πράσινου τουρισμού.
- V. Συνεταιριστικής μορφής αγροτουριστικά συγκροτήματα. Είναι ένα είδος πανσιόν σε αγροτική περιοχή που έχει εμφανιστεί στη χώρα μας με πρωτοβουλία αγροτισσών. Δίνεται η αίσθηση ενός φιλικού περιβάλλοντος στον τουρίστα ενώ, παράλληλα, προβάλλονται τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής και προωθούνται τα ντόπια προϊόντα. Συνδέεται λιγότερο με την αρχική ιδέα του αγροτουρισμού αφού δεν προϋποθέτει συμμετοχή του τουρίστα στις αγροτικές εργασίες.

⁴⁹ Ιακωβίδου Όλγα, «Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό» στο: (επιμ. Τσάρτας, Π.), «Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

⁵⁰ Τσάρτας, Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991

VI. Αγροτουρισμός σε οικισμούς που χτίζονται με παραδοσιακά υλικά ώστε να μοιάζουν παραδοσιακοί. Πρόκειται για μια μορφή αγροτουρισμού που γνωρίζει άνθιση τα τελευταία χρόνια και θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως μια ακραία μορφή αυτού που ο D. McKannel ονόμασε «σκηνοθετημένη αυθεντικότητα». Ολόκληρα χωριά κτίζονται έτσι ώστε να μοιάζουν παραδοσιακά, δημιουργείται υποδομή από τουριστικές επιχειρήσεις στο ίδιο στυλ, ενώ συνδυάζεται με επισκέψεις σε αγροκτήματα και με αθλητικές δραστηριότητες. Είναι ο τύπος που απέχει περισσότερο από την κλασική έννοια του αγροτουρισμού αφού στην πραγματικότητα οι οικισμοί είναι επιχειρήσεις και δεν ανήκουν σε αγρότες.

Στη χώρα μας η έννοια του αγροτουρισμού συνδέθηκε περισσότερο με τη διαμονή σε κάποιο ξενώνα, που ως επί το πλείστον βρίσκεται εντός του αγροτικού οικισμού και τη συμμετοχή στις κοινωνικές δραστηριότητές του, παρά με τη συμμετοχή στην αγροτική παραγωγική δραστηριότητα. Αυτό οφείλεται σε πολιτικούς και λειτουργικούς λόγους όπως είναι η έλλειψη σχεδιασμού στην εφαρμογή των αγροτουριστικών προγραμμάτων αλλά και η ίδια η φύση των αγροτικών περιοχών που δεν στηρίζεται σε μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις με τη μορφή φάρμας αλλά διαχωρίζεται η κατοικία (που βρίσκεται μέσα στον γεωργικό οικισμό) από τον τόπο γεωργικής ή κτηνοτροφικής δραστηριότητας. Επιπλέον, η ίδια η ιδιοσυγκρασία της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας κατέστησε το κοινωνικό στοιχείο πρωταρχικό στον αγροτουρισμό παραμερίζοντας την συμμετοχική δραστηριότητα⁵¹.

Ο ΕΛΟΤ σε συνεργασία με την Αγροτουριστική Α.Ε.⁵² και τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) εξέδωσαν το πρότυπο ΕΛΟΤ 1417 «Αγροτουρισμός: Ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού». Το πρότυπο⁵³ αφορά επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αγροτουριστικούς προορισμούς και παρέχουν μία ή περισσότερες από τις παρακάτω υπηρεσίες:

- i. Διαμονή
- ii. Εστίαση
- iii. Περιήγηση στη φύση

⁵¹ Τσαπάκη Χριστίνα, «Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα και την Ευρώπη», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2011

⁵² Η «Αγροτουριστική Α.Ε.» ιδρύθηκε το 2001, ως ανώνυμη εταιρεία δημόσιου συμφέροντος με βασικό σκοπό να αναπτύξει εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός. Καταργήθηκε το 2008 λόγω οικονομικών και λειτουργικών προβλημάτων.

⁵³ <http://www.elot.gr> (πρόσβαση στις 22/5/2013)

- iv. Ευαισθητοποίηση, περιβαλλοντική εκπαίδευση
- v. Γνωριμία με τα πολιτισμικά στοιχεία μιας περιοχής, επίσκεψη στα ιστορικά και λοιπά αξιοθέατα, συμμετοχή σε υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής
- vi. Γνωριμία με παραδοσιακά επαγγέλματα, αγροτικές μεθόδους παραγωγής και καλλιέργειας καθώς και παραγωγικές διαδικασίες που έχουν εκλείψει.

Για να πιστοποιηθεί μια επιχείρηση ως αγροτουριστική από τον ΕΛ.Ο.Τ. θα πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με το νομοθετικό πλαίσιο, τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, τη διαχείριση του περιβάλλοντος, την προβολή των ιδιαίτερων πολιτισμικών και φυσικών στοιχείων, το ανθρώπινο δυναμικό, την επικοινωνία με τον πελάτη κ.ά.⁵⁴ Μια περιοχή ορίζεται ως αγροτουριστικός προορισμός κατά τον ΕΛ.Ο.Τ. όταν δεν περιλαμβάνει οικισμούς άνω των 5.000 κατοίκων, ενώ πρέπει να κυριαρχεί η απασχόληση σε δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία) και να μην έχει αναπτυχθεί τουρισμός μαζικού τύπου.

Ο αγροτουρισμός είναι μια ήπια μορφή τουρισμού και παράλληλα ανάπτυξης της υπαίθρου. Ενδείκνυται για ορεινές περιοχές και μπορεί να δώσει εναλλακτικές λύσεις στην απασχόληση των γεωργών και να βελτιώσει το εισόδημά τους. Είναι ουσιαστικά μια αναπτυξιακή διαδικασία που δεν επεμβαίνει στο περιβάλλον και δεν αλλοιώνει. Παράλληλα, κρατάει ζωντανές τις αγροτικές δραστηριότητες και παραδόσεις και, έτσι, συνάδει με τους στόχους της αειφορίας.

⁵⁴ ΕΥΡΑΝΕΚ, «Μελέτη για τις εκπαιδευτικές ανάγκες στον αγροτικό τουρισμό και στη βιολογική γεωργία στην Ελλάδα. -Εναλλακτικές μορφές απασχόλησης- συνεχιζόμενης κατάρτισης στις αγροτικές περιοχές», Αθήνα, 2006

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η τουριστική ανάπτυξη και η αειφορία

Η ανάγκη για πιο περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένες αειφόρες πρακτικές στην τουριστική βιομηχανία αυξήθηκε ραγδαία κατά τη δεκαετία του '80 όταν οι αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού έγιναν εμφανείς στους μαζικούς προορισμούς στις ακτές της Μεσογείου, και φάνηκαν απειλητικές για το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και την εικόνα του κλάδου. Ο όρος «βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Διεθνή Ένωση Προστασίας της Φύσης (International Union for the Conservation of Nature) ως μια προσπάθεια συνδυασμού της οικονομικής ανάπτυξης και της διατήρησης του περιβάλλοντος. Ο ορισμός και η ιδέα της αειφορίας μεταφέρθηκαν στον τουρισμό από την ιδεολογία της αειφόρου ανάπτυξης που ακολούθησε τη δημοσίευση της έκθεσης της Επιτροπής Brundtland, με τίτλο «Το Κοινό μας Μέλλον» (Our Common Future)», το 1987 από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development). Η έκθεση της επιτροπής όρισε την αειφόρο ανάπτυξη ως μια διαδικασία που «ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες»⁵⁵.

Η αειφορία εξαρτάται από τρία συνυφασμένα στοιχεία: το οικονομικό, στοχεύοντας στην ανάπτυξη, το κοινωνικό – πολιτισμικό, στοχεύοντας στην κοινωνική ισότητα και τη διατήρηση της τοπική ταυτότητας και το οικολογικό, στοχεύοντας στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Μετά από την «Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής» των Ηνωμένων Εθνών το 1992 η ανάγκη για την εφαρμογή των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης σε ευρύτερες οικονομίες και κοινωνικές διεργασίες υπογράμμισε το ρόλο της αειφορίας και της δυναμικής του τουρισμού για την προώθηση των στόχων της εν λόγω ανάπτυξης⁵⁶.

Το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τίτλο «Προς την Αειφορία» προσδιορίζει τον τουρισμό ως ένα από τους βασικούς τομείς

⁵⁵ Δραγατσάνη, Α., «Πολιτισμός και τουρισμός στις περιφερειακές πόλεις: Η περίπτωση της πόλης των Τρικάλων, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2012

⁵⁶ Λαγός Δημήτριος, Διακομιχάλης Μιχάλης, «Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης νήσου ΚΩ»2009,http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/LAGOS_D_DIAKOMICHALIS_M_35.pdf (πρόσβαση στις 20/06/2013)

προτεραιότητας. Αυτό προκύπτει από την εκτίμηση ότι ο τουρισμός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι σημαντική δραστηριότητα που θα επηρεάσει σημαντικά πολλές περιοχές ως προς τους βιότοπους, τους φυσικούς πόρους και τις υποδομές. Μια από τις περιπτώσεις προτεραιότητας, στις οποίες κατευθύνονται οι δράσεις, είναι και οι ορεινές – αγροτικές περιοχές με έμφαση στην υποβάθμιση των γεωργικών οικοσυστημάτων.⁵⁷

Στα επόμενα κεφάλαια θα εξετάσουμε πώς επηρεάζεται ο κάθε τομέας (οικονομικός, κοινωνικός, οικολογικός) από τον τουρισμό, ποια είναι η έννοια της φέρουσας ικανότητας και ποια είδη τουρισμού συμβαδίζουν με την αειφορία.

57 Κοκκώσης, Χ., Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη, Σύγχρονα θέματα, τεύχος 55

3.1 Η φέρουσα ικανότητα των περιοχών υποδοχής τουριστών

Η τουριστική μεγέθυνση έχει υπάρξει κατά το παρελθόν κύριος στόχος, αλλά τα τελευταία χρόνια, έχοντας φθάσει στο αποκορύφωμα, οι αυξανόμενες επιπτώσεις της έχουν οδηγήσει σε ένα φάσμα περιβαλλοντικών, κοινωνικών, πολιτισμικών, οικονομικών και πολιτικών ζητημάτων, δημιουργώντας την ανάγκη για φιλικές προς το περιβάλλον αναπτυξιακές πρακτικές και πολιτικές. Προκειμένου να καθοριστούν τα ανώτερα επίπεδα της ανάπτυξης, χρήσης πόρων και αριθμού τουριστών που μπορεί να δεχθεί μια περιοχή, ορίστηκε η έννοια της φέρουσας ικανότητας. Η ανάλυση αυτής μπορεί να αποτελέσει πολύ χρήσιμο εργαλείο στον σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (UNWTO) η *Φέρουσα Ικανότητα* (Carrying Capacity) ορίζεται ως ο μέγιστος αριθμός ανθρώπων που μπορούν να επισκεφθούν έναν προορισμό ταυτόχρονα, χωρίς να προκαλούν καταστροφή στο φυσικό, οικονομικό και κοινωνικό/πολιτισμικό περιβάλλον και μια μη αποδεκτή μείωση στην ποιότητα της ικανοποίησης των επισκεπτών⁵⁸.

Αρχικός στόχος για την υιοθέτηση της έννοιας της φέρουσας ικανότητας ήταν η προστασία του περιβάλλοντος. Η ανάγκη για μια πολυδιάστατη προσέγγιση, στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, οδήγησε στην ανάπτυξη διαφορετικών και διακριτών προσεγγίσεων της φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής οι οποίες είναι η περιβαλλοντική, η κοινωνική και η οικονομική τις οποίες περιγράφουμε παρακάτω⁵⁹.

I. Περιβαλλοντική προσέγγιση

- Οικολογική. Εξετάζει την ικανότητα των φυσικών πόρων και οικοσυστημάτων να υποστηρίξουν τουριστική ανάπτυξη. Για παράδειγμα η διαθεσιμότητα νερού ή η ευαισθησία ενός οικοσυστήματος επιβάλλουν περιορισμούς στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων αναψυχής.
- Χωρική. Εξετάζει την ικανότητα της υλικής υποδομής που υποστηρίζει την τουριστική ανάπτυξη. Για παράδειγμα η διαθέσιμη γη ή η ικανότητα του

⁵⁸ World Tourism Organisation, <http://www2.unwto.org> (πρόσβαση στις 21/7/2013)

⁵⁹ Κοκκώσης Χάρης «Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά» στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη –πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

αποχετευτικού δικτύου μπορούν να θεωρηθούν καθοριστικά για την ανάπτυξη του τουρισμού.

II. Κοινωνική προσέγγιση

- Ψυχολογική. Θεωρεί την απόλαυση του επισκέπτη ως μέτρο για την ανάπτυξη του τουρισμού σε μια περιοχή. Για παράδειγμα, σε ένα θεματικό πάρκο το πλήθος επισκεπτών ανά πάσα στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ως όριο.
- Πολιτιστική. Περιγράφει την ανοχή του εγχώριου πληθυσμού ή του τόπου στον τουρισμό. Για παράδειγμα σε μια περιοχή με έντονες διαφορές στα ήθη και έθιμα μπορεί οι συνήθειες των επισκεπτών να προσβάλλουν τους ντόπιους κατοίκους.

III. Οικονομική προσέγγιση

- Εστιάζεται στη σχέση της τοπικής οικονομίας με τον τουρισμό. Για παράδειγμα, το υπάρχον εργατικό δυναμικό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως περιοριστικό στοιχείο στην ανάπτυξη μεγάλων τουριστικών επιχειρήσεων.

Η κάθε μία από τις παραπάνω προσεγγίσεις ορίζει και μία διαφορετική διάσταση στον καθορισμό ορίων στην τουριστική ανάπτυξη ενός τόπου, εκφράζοντας την σε όρους έντασης της χρήσης του χώρου, είτε σε σχέση με τον αριθμό τουριστών είτε με την οικιστική ανάπτυξη για την εξυπηρέτηση του τουρισμού. Οι δείκτες, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, ανάλογα με την κάθε προσέγγιση, έχουν να κάνουν με την πυκνότητα τουριστών ή κλινών ανά επιφάνεια οικοδομήσιμης γης, την ανεργία της περιοχής, τον βαθμό ευχαρίστησης των επισκεπτών, τον βαθμό ρύπανσης του φυσικού περιβάλλοντος, τη διάθεση των αποβλήτων, την επάρκεια σε πόρους, τη ζήτηση, τα μέσα μεταφοράς κλπ⁶⁰.

Όπως είναι φανερό, δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί η φέρουσα ικανότητα μια περιοχής και γι αυτό άλλωστε δεν υπάρχουν πολλές τέτοιες μελέτες στη χώρα μας. Επίσης προκύπτουν ορισμένα πρακτικά προβλήματα όπως πώς θα γίνει ο έλεγχος του αριθμού των τουριστών και επισκεπτών, πώς θα μετρηθούν οι επιπτώσεις βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, σε ποια χωρική κλίμακα πρέπει να γίνεται η ανάλυση και η διαχείριση⁶¹ κ.α.

⁶⁰ Βλέπε παράρτημα: “Examples of sustainable tourism indicators for carrying capacity analysis”

⁶¹ Σπιλάνης Γιάννης, Βαγιάννη Λένα, «Βιώσιμος τουρισμός και φέρουσα ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα», Συνέδριο «Φέρουσα Ικανότητα και Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές», Αθήνα, 2002

Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της φέρουσας ικανότητας, δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως απόλυτο μέγεθος αλλά στο πλαίσιο κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών συνθηκών. Τα επίπεδά της μπορούν να μεταβληθούν για ποικίλους λόγους όπως ανθρώπινες παρεμβάσεις ή ψυχολογικές αντιλήψεις ή προσαρμογές των οικοσυστημάτων. Γενικότερα, είναι μια διαδικασία κατεύθυνσης, ελέγχου και προσαρμογής και γι αυτό τον λόγο θα πρέπει να αναπτυχθούν μηχανισμοί παρακολούθησης των κρίσιμων στοιχείων και αναπροσαρμογής⁶².

⁶² Κοκκώσης Χάρης «Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά» στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη –πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

3.2 Οικονομική ανάπτυξη

Η προσέγγιση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης περιλαμβάνει την οικονομική ανάπτυξη η οποία όμως συνυφαίνεται με την κοινωνική- πολιτισμική και οικολογική διατήρηση και φροντίδα. Η οικονομική συνιστώσα της αειφορίας αναφέρεται κυρίως στη διασφάλιση της διαρκούς οικονομικής μεγέθυνσης η οποία θεωρείται αναγκαία για τη συνεχή βελτίωση της κοινωνικής ευημερίας, στην αποφυγή των ακραίων ανισορροπιών μεταξύ των οικονομικών τομέων, στην προώθηση οικολογικά αποτελεσματικών προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης και στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών των ατόμων⁶³. Η προσπάθεια εξισορρόπησης αποσκοπεί στο να καλύψει αλλά και να ικανοποιήσει τις ανθρώπινες ανάγκες τόσο τώρα (εντός των γενεών) και στο μέλλον (μεταξύ των γενεών).

Η ανεξέλεγκτη μεγέθυνση του τουρισμού μπορεί να φέρει για κάποιο διάστημα θετικά αποτελέσματα αυξάνοντας τα εισοδήματα, τις θέσεις εργασίας κτλ αλλά, αν δεν τεθούν περιορισμοί, σύντομα το τουριστικό προϊόν θα χάσει την αξία του. Ο μαζικός τουρισμός έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή του φυσικού πλούτου και της πατροπαράδοτης κληρονομιάς, στοιχεία τα έχουν ελκύσει αρχικά τους επισκέπτες. Ο μόνος τρόπος να επιτευχθεί ανταγωνιστικότητα ανάμεσα σε παρεμφερείς περιοχές είναι η πώληση του προϊόντος σε διαρκώς χαμηλότερες τιμές και ο ασφυκτικός περιορισμός των κερδών. Αυτό είναι ένα απαισιόδοξο σενάριο που αποτελεί μη αειφόρο προοπτική του τουρισμού.

Ιδιαίτερα οι ορεινές και αγροτικές περιοχές συνήθως είναι περισσότερο ευάλωτες οικονομικά με δυσκολία να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό που μπορεί να προκύψει. Η μεγάλη αύξηση των τιμών της γης και οι ευκαιρίες για μεγαλύτερο κέρδος όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο μπορεί να οδηγήσουν σε εγκατάλειψη του γεωργικού τομέα από μεγάλο μέρος των κατοίκων (ιδιαίτερα των νεότερων). Η οικονομική ισορροπία ανατρέπεται και οι άνθρωποι δεν είναι πάντα έτοιμοι για ανάλογες προσαρμογές. Για να προστατευθούν οι κάτοικοι από αυτές τις αναταραχές θα πρέπει να υπάρχει ο κατάλληλος σχεδιασμός και έλεγχος των τουριστικών ροών.

⁶³ Βαβούρας, Ι., Πράσινη ανάπτυξη: Ορισμένες επισημάνσεις και συγκρίσεις με την αειφόρο ανάπτυξη. Εισήγηση στο Συνέδριο: Κοπεγχάγη 2009: Το περιβάλλον στη δίνη μιας παγκόσμιας, Πάντειο, 2010

Επίσης υπάρχει η πιθανότητα όλες οι τουριστικές επενδύσεις να γίνονται από ξένους επενδυτές ή ομίλους οι οποίοι να μην έχουν καμία σχέση και καμία συναλλαγή με τον μόνιμο πληθυσμό της περιοχής. Για παράδειγμα αν οι προμήθειες των πρώτων υλών γίνονται από κάποια φθηνή πηγή, όπως μέσω μιας πολυεθνικής εταιρίας, δεν επωφελούνται οι παραγωγοί της περιοχής. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει αν για τις επιχειρήσεις προτιμούνται ξένοι υπάλληλοι και όχι οι ντόπιοι. Ακόμα κι όταν απασχολούνται οι μόνιμοι κάτοικοι στις τουριστικές επιχειρήσεις αυτό δεν αποτελεί πάντα απάντηση στο πρόβλημα της ανεργίας και τρόπο συγκράτησης πληθυσμού γιατί πρόκειται για εποχική απασχόληση χαμηλής ειδίκευσης.

Οι πολιτικές για τη διαχείριση του τουρισμού θα πρέπει ολιστικές, να εξισορροπούν τα συμφέροντα των πολλαπλών χρήσεων και χρηστών, να αναγνωρίζουν και να δέχονται τη χωρική και χρονική μεταβλητότητα των κοινών πόρων, και να ενθαρρύνουν την συμμετοχή των ντόπιων και την αυτονομία στη λήψη αποφάσεων. Είναι εξαιρετικά δύσκολη η χάραξη και η εφαρμογή μιας οποιαδήποτε προσέγγισης για τον βιώσιμο τουρισμό χωρίς έναν ισχυρό τοπικό (και περιφερειακό) προγραμματισμό και έλεγχο της ανάπτυξης, και χωρίς τη συμμετοχή, σε κάποιο βαθμό, των τοπικών κοινωνιών στη διαδικασία σχεδιασμού. Ομάδες συμφερόντων (stakeholders) σε τοπικό επίπεδο, όπως οι κάτοικοι, οι επισκέπτες, οι επιχειρηματίες της περιοχής, οι τουριστικοί πράκτορες και οι τοπικές αρχές, μπορούν και πρέπει να αναλάβουν την ευθύνη δράσεων ανάλογων με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της περιοχής τους⁶⁴.

Οι μελλοντικές έρευνες σχετικά με την αποδοχή και εφαρμογή των αρχών του αειφόρου τουρισμού θα πρέπει να διερευνήσουν τις απόψεις των τοπικών κοινοτήτων, τα συμφέροντα του ιδιωτικού τομέα, κατά πόσο ο τουρισμός έχει ενσωματωθεί στα τοπικά σχέδια χρήσεων γης και πώς η βιομηχανία ανταποκρίνεται σε τοπικές εταιρικές σχέσεις⁶⁵.

⁶⁴ Κοκκώσης, Χ., Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη, Σύγχρονα θέματα, τεύχος 55

⁶⁵ Δραγατσάνη Αθηνά, «Πολιτισμός και τουρισμός στις περιφερειακές πόλεις: Η περίπτωση της πόλης των Τρικάλων», (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Χαροκόπειο πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012

3.3 Κοινωνία και πολιτισμός

Η κοινωνική διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης, σύμφωνα με τον Ι. Βαβούρα, αναφέρεται κυρίως στη διασφάλιση της ισότητας εντός και μεταξύ των γενεών (καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων), στην κοινωνική ένταξη και συνοχή (αντιμετώπιση κάθε μορφής αποκλεισμών), στην πολιτική συμμετοχή, στην κοινωνική κινητικότητα και στο σεβασμό της πολιτισμικής ποικιλομορφίας⁶⁶.

Οι επιπτώσεις του τουρισμού είναι οπωσδήποτε καθοριστικές για τη διαμόρφωση των συνθηκών που επικρατούν σε μια περιοχή. Οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής που αναπτύσσεται τουριστικά, είναι εκείνοι που επηρεάζονται περισσότερο, κι όχι πάντα θετικά. Στον τομέα της απασχόλησης επακόλουθο της ανάπτυξης του τουρισμού είναι να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας. Ο εποχικός όμως χαρακτήρας της λειτουργίας του τουρισμού επηρεάζει τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης που είναι σε μεγάλο βαθμό εποχική, ανειδίκευτη και περιστασιακή⁶⁷.

Όταν η τουριστική κίνηση ξεπερνά τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής δημιουργούνται προβλήματα για τους μόνιμους κατοίκους. Αυξημένες τιμές και αξίες ακινήτων, υπερεξάρτηση από εποχιακή απασχόληση, ηχορύπανση, προσβολή των αξιών και ηθών τους, μεταβολές στον τρόπο ψυχαγωγίας, προσαρμογή των καταστημάτων και υπηρεσιών στις ανάγκες των τουριστών και όχι των ντόπιων είναι μερικά από τα θέματα που μπορεί να χειροτερέψουν τις συνθήκες ζωής των κατοίκων στην περιοχή υποδοχής τουριστών.

Η υπερσυγκέντρωση επισκεπτών σε μικρούς παραδοσιακούς οικισμούς, ιστορικά κτίρια, πολιτιστικά μνημεία κλπ., προκαλεί κυκλοφοριακή συμφόρηση, θόρυβο, φθορά από τη χρήση, και ρύπανση από την αυξημένη παραγωγή απορριμμάτων που υποβαθμίζει την ποιότητα και φυσιογνωμία του τόπου. Ταυτόχρονα, η αρχιτεκτονική των ξενοδοχειακών και άλλων τουριστικών κτιρίων και υποδομών αποτελούν σημαντικό παράγοντα αλλοίωσης της εικόνας μιας περιοχής όταν αυτή δε συνάδει με τη φυσιογνωμία, την ιδιαιτερότητα και το περιβάλλον του τόπου⁶⁸. Μαζί με

⁶⁶ Βαβούρας, Ι., Πράσινη ανάπτυξη: Ορισμένες επισημάνσεις και συγκρίσεις με την αειφόρο ανάπτυξη. Εισήγηση στο Συνέδριο: Κοπεγχάγη 2009: Το περιβάλλον στη δίνη μιας παγκόσμιας, Πάντειο, 2010

⁶⁷ Σεφερλή Γεωργία, «Η συμβολή του τουρισμού στη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Κρήτης», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2007

⁶⁸ Γεροδήμου, Ι., «Ο ρόλος του τουρισμού στην οργάνωση του αγροτικού χώρου: Η περίπτωση των

αυτά αλλάζει και η σχέση ντόπιου- τουρίστα που γίνεται σχέση εμπορική και απρόσωπη ή ακόμα και εχθρική. Όλα τα παραπάνω οδηγούν στην παρακμή του τουριστικού προϊόντος.

Τα όρια της ανεκτικότητας των ντόπιων δεν είναι εύκολο να καθοριστούν, εξαρτώνται από τις θρησκευτικές αντιλήψεις και το βαθμό προσήλωσής τους σε παραδοσιακές αξίες. Επίσης, είναι και ανάλογη με τα είδη του τουρισμού και των δραστηριοτήτων των επισκεπτών, και κατά πόσο αυτές αντιβαίνουν ή σέβονται τα ήθη και τις αξίες του τόπου.⁶⁹ Στην περίπτωση μιας περιοχής με έντονες παραδόσεις και αυστηρές αξίες οι κάτοικοι αντιστέκονται στα αστικά πρότυπα και οι συνήθειες των τουριστών πιθανά να προσβάλλουν και να ενοχλούν τον τρόπο ζωής τους.

Αναζητώντας τους τρόπους με τους οποίους οι κάτοικοι προστατεύουν την ιδιωτική σφαίρα ζωής τους από την τουριστική εισβολή, ο Boissevain περιγράφει έξι στρατηγικές αντιμετώπισης: α) συγκαλυμμένη αντίσταση (covert resistance). Παίρνει διάφορες μορφές από το κουτσομπολιό ως την σκόπιμη παραπλάνηση των τουριστών σαν αντίδραση στην θέση υποταγής που τους υποβιβάζουν. β) Απόκρυψη (hiding). Συνίσταται στον προγραμματισμό σημαντικών εορταστικών εκδηλώσεων σε περιόδους απουσίας των τουριστών. γ) Περίφραξη (fencing). Αναφέρεται στην ανέγερση “προστατευτικών τειχών” ως μέσο περιφρούρησης της ιδιωτικής ζωής. δ) Τελετουργία (Ritual). Είναι η διαδικασία οριοθέτησης της διάκρισης “εμείς” και οι “άλλοι” και διαχείρισης της αβεβαιότητας από τις απειλές εναντίων της τοπικής ταυτότητας. ε) Οργανωμένη διαμαρτυρία (organised protest) κατά των τουριστών και τέλος, στ) Επιθετικότητα (aggression) η οποία παίρνει τη μορφή βίας ενάντια στους τουρίστες⁷⁰. Είναι σαφές πως όσο αυξάνονται οι αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή των ντόπιων τόσο θα χειροτερεύει η στάση τους απέναντι στους τουρίστες πράγμα που τελικά θα μειώσει την επισκεψιμότητα.

Η ανάδειξη και η προστασία του πολιτιστικού τοπίου των ορεινών, και όχι μόνο, περιοχών είναι ένα σημαντικό στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας ενός τόπου, καθώς στο τοπίο ιχνηλατείται η χρήση του χώρου από

Τζουμέρκων του Νομού Ιωαννίνων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008

⁶⁹ Παππά Δήμητρα, «Ο ρόλος του χιονοδρομικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη του νομού Τρικάλων. Μελέτη περίπτωσης η περιοχή Περτουλίου», Πτυχιακή μελέτη, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2009

⁷⁰ Γαλάνη-Μουτάφη Βασιλική, «Ερευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και στην Κύπρο», εκδόσεις: Προπομπος, 2002

διαφορετικές ομάδες ανθρώπων⁷¹. Σε μια περιοχή, κίνητρα για τουριστική ανάπτυξη είναι και η ιστορία του τόπου, ο πολιτισμός, η αυθεντικότητα και φιλοξενία των ντόπιων, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική, οι παραδόσεις κτλ. Με την μεγέθυνση του τουρισμού πολλά από αυτά χάνονται ή αλλάζουν. Ο αστικός τρόπος ζωής εισβάλλει περιθωριοποιώντας τα ήθη, έθιμα και παραδόσεις. Μεγάλες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις αλλάζουν το τοπίο, υποδομές για την καλύτερη εξυπηρέτηση των τουριστών όπως μεγάλοι δρόμοι και παρκινγκ εξαφανίζουν τη γραφικότητα, μοντέρνες επιχειρήσεις όπως καφετέριες δεν αφήνουν χώρο για τις παλαιότερες όπως τα παραδοσιακά καφενεία.

Μέσω του κατάλληλου σχεδιασμού, με στόχο την αειφορία, ο τουρισμός μπορεί να έχει εναλλακτικές μορφές, οι οποίες θα οδηγούν σε ανάπτυξη η οποία θα σέβεται τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής διατηρώντας τον τρόπο ζωής τους, τονίζοντας την αξία των παραδόσεων, εθίμων και μνημείων τους και δίνοντάς τους με αυτό τον τρόπο τα εφόδια για την ανάδειξη της πατροπαράδοτης κληρονομιάς τους. Είναι σημαντικό να προστατευθούν τα συμφέροντα των λιγότερο ευνοημένων ομάδων με τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων. Τέλος, η τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει να αναδεικνύει τον πολιτισμό του τόπου, δηλαδή τα στοιχεία που του δίνουν μοναδικότητα και προοπτική συνέχισης της.

Μέχρι τώρα, στην Ελλάδα, η κοινωνική διάσταση της ανάπτυξης φαίνεται να έχει παραμεληθεί. Επομένως είναι απαραίτητος ο άμεσος επαναπροσανατολισμός των πολιτικών του τουρισμού με ταυτόχρονη ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης έτσι ώστε να μην τεθούν σε κίνδυνο οι ευάλωτες ομάδες αλλά και οι μελλοντικές δυνατότητες ανάπτυξης.

⁷¹ Γιώτη Σ., Πούλου Σ., «Ο χώρος ως στοιχείο διαμόρφωσης της πολιτιστικής ταυτότητας. Τα ειδικά μουσεία και οι νέες τεχνολογίες ως μέσα προβολής της», 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των Ορεινών περιοχών" Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Μέτσοβο, 2010

3.4 Διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος

Η ανάπτυξη κάθε οικονομικής δραστηριότητας προϋποθέτει την παραγωγή και κατανάλωση πόρων συνήθως μη ανανεώσιμων με αποτέλεσμα την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Έτσι συμβαίνει και με τον τουρισμό. Οι τουρίστες καταναλώνουν αγαθά και υπηρεσίες που, για να φθάσουν σε αυτούς, έχουν χρησιμοποιήσει συντελεστές παραγωγής που βρίσκονται σε σπανιότητα. Η τουριστική δραστηριότητα μπορεί για πάντα να αλλάξει το φυσικό περιβάλλον και το οικοσύστημα μιας περιοχής.

Η ανοικοδόμηση εγκαταστάσεων τουρισμού ακολουθείται και από άλλες υποδομές όπως δρόμοι, κατοικίες υπαλλήλων, χώροι στάθμευσης, περιοχές υπηρεσιών και διάθεσης αποβλήτων που αν δεν ακολουθούν κάποιο σχεδιασμό μπορεί να έχουν καταστροφικές συνέπειες για το φυσικό περιβάλλον και το τοπίο. Πιο συγκεκριμένα, η κατασκευή τουριστικών μονάδων και σχετικών εγκαταστάσεων παρεμβαίνει στο μικροκλίμα, τον υδρολογικό κύκλο, τη διακίνηση και επικοινωνία των ειδών. Με αυτό τον τρόπο, περιορίζεται ο ζωτικός χώρος τόσο με φυσική διακοπή λόγω της δόμησης, όσο και με λειτουργικές διαταραχές λόγω θορύβου, παρουσία ανθρώπων, διακίνησης οχημάτων κ.τ.λ.⁷². Ο τουρισμός μεγάλης κλίμακας μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα όπως ρύπανση, διάβρωση μονοπατιών, εξάντληση των φυσικών πόρων και κυρίως του νερού, εξαφάνιση ειδών της πανίδας και καταστροφή δασικών εκτάσεων λόγω πυρκαγιών ή ανοικοδόμησης⁷³.

Ο τουρισμός φαίνεται να καταναλώνει τους τοπικούς και φυσικούς πόρους. Η υποβάθμιση, όμως, του φυσικού περιβάλλοντος έχει αρνητικές επιπτώσεις και στην περαιτέρω ανάπτυξη ή διατήρηση της τουριστικής δραστηριότητας. Αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην εποχή μας όπου ο ανταγωνισμός μεταξύ χωρών ή περιοχών μεγαλώνει, ενώ, παράλληλα, στον τουρισμό παρατηρείται αυξανόμενη εξάρτηση από την ποιότητα του περιβάλλοντος⁷⁴.

Για τους παραπάνω λόγους θα πρέπει να υπάρχει ισορροπία και κατάλληλη διαχείριση στο είδος του τουρισμού ανάλογα με τις δυνατότητες της περιοχής. Ο

⁷² Γεροδήμου, Ι., Ο ρόλος του τουρισμού στην οργάνωση του αγροτικού χώρου: Η περίπτωση των Τζουμέρκων του Νομού Ιωαννίνων, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008

⁷³ Βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: «Η λίστα του Green για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις εξαιτίας του τουρισμού»

⁷⁴ Κοκκώσης Χάρης, «Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη», Σύγχρονα Θέματα, 18 (55), 1995

τουρισμός έχει τη δυνατότητα να ευαισθητοποιήσει το κοινό απέναντι σε περιβαλλοντικά ζητήματα και να συμβάλλει στη συνειδητοποίηση αυτών, φέρνοντας τους ανθρώπους σε στενή επαφή με τη φύση. Η συνειδητοποίηση της αξίας της φύσης συμβάλλει στην υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον.

Η περιβαλλοντική διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης αναφέρεται κυρίως στο σεβασμό των ορίων του οικοσυστήματος (του φυσικού και οργανικού περιβάλλοντος) με σκοπό τη διατήρηση της σταθερής παραγωγικής του βάσης, στη διασφάλιση της προστασίας και της ποιότητας των φυσικών πόρων (ατμόσφαιρας, γης, ωκεανών, θαλασσών, ακτών, υδατικών πόρων) ώστε να μην υφίστανται υπερεκμετάλλευση και χειροτέρευση της ποιότητάς τους και στην προστασία της βιοποικιλότητας⁷⁵.

Στο συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη, στο Ρίο το 1992 δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στις ορεινές περιοχές, λόγω της ευπάθειας των οικοσυστημάτων τους. Συγκεκριμένα, με σκοπό την πληροφόρηση και την ανάπτυξη σχεδιασμού που θα αφορά στην βιώσιμη ανάπτυξή τους, δόθηκαν οι παρακάτω κατευθύνσεις στα κράτη⁷⁶:

- I. Να προβούν σε έρευνες των εδαφών, των δασών, της χρήση του νερού, των καλλιεργειών, των φυτών και ζωικών πόρων των ορεινών οικοσυστημάτων, λαμβάνοντας υπόψη το έργο των υφιστάμενων οργανισμών.
- II. Να κατασκευάσουν και να διατηρήσουν συστήματα πληροφόρησης που θα διευκολύνουν τη διαχείριση των ορεινών οικοσυστημάτων.
- III. Να βελτιώσουν τις υπάρχουσες βάσεις πληροφοριών για τις τεχνολογίες και γεωργικές πρακτικές στις ορεινές περιοχές.
- IV. Να δημιουργήσουν και να ενισχύσουν τα δίκτυα επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των υπαρχουσών οργανώσεων που ασχολούνται με τα θέματα των ορεινών περιοχών
- V. Να βελτιώσουν τον συντονισμό των τοπικών προσπαθειών για την προστασία των ορεινών οικοσυστημάτων
- VI. Να δημιουργήσουν βάσεις πληροφοριών οι οποίες να διευκολύνουν αξιολογήσεις των περιβαλλοντικών κινδύνων.

⁷⁵ Βαβούρας, Ι., Πράσινη ανάπτυξη: Ορισμένες επισημάνσεις και συγκρίσεις με την αειφόρο ανάπτυξη. Εισήγηση στο Συνέδριο: Κοπεγχάγη 2009: Το περιβάλλον στη δίνη μιας παγκόσμιας, Πάντειο, 2010

⁷⁶ United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (πρόσβαση στις 21/06/2013)

Το θεσμικό πλαίσιο στη χώρα μας, με τον Νόμο 1650/ 86, θεσπίζει θεμελιώδεις κανόνες και καθιερώνει κριτήρια και μηχανισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος. Περιλαμβάνει, επίσης, τις κατηγορίες καθώς και τις διαδικασίες κήρυξης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών. Συγκεκριμένα αναφέρει⁷⁷:

«Η φύση και το τοπίο προστατεύονται και διατηρούνται, ώστε να διασφαλίζονται οι φυσικές διεργασίες, η αποδοτικότητα των φυσικών πόρων, η ισορροπία και η εξέλιξη των οικοσυστημάτων, καθώς και η ποικιλομορφία, η ιδιαιτερότητα ή μοναδικότητά τους. Χερσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα προστασίας και διατήρησης λόγω της οικολογικής, γεωμορφολογικής, βιολογικής, επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους.

Οι περιοχές, τα στοιχεία ή τα σύνολα της προηγούμενης παραγράφου μπορούν να χαρακτηρίζονται ως:

- Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης
- Περιοχές προστασίας της φύσης
- Εθνικά πάρκα
- Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου
- Περιοχές οικοανάπτυξης»⁷⁸

Ο χαρακτηρισμός περιοχών, στοιχείων ή συνόλων της φύσης και του τοπίου και ο καθορισμός των ορίων και των τυχόν ζωνών προστασίας τους γίνονται με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Γεωργίας, Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων, Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας και του κατά περίπτωση αρμόδιου υπουργού ύστερα από γνώμη του νομαρχιακού συμβουλίου, σε εφαρμογή περιφερειακού ή νομαρχιακού ή ειδικού χωροταξικού σχεδίου ή γενικού πολεοδομικού σχεδίου ή ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης.

Σύμφωνα με τις επιταγές της αειφορίας το φυσικό περιβάλλον δεν αντιμετωπίζεται ως υποδοχέας για την ανάπτυξη του τουρισμού αλλά είναι ο τουρισμός εκείνος που αναπτύσσεται σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος. Το φυσικό τοπίο και η φυτική και ζωική ποικιλότητα μιας περιοχής, μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και να προσφέρει πόρους για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, που, όπως περιγράφεται και στο επόμενο κεφάλαιο, δεν συνιστούν οικολογική επιβάρυνση, αντίθετα, μπορούν να βοηθήσουν στην ενημέρωση και προστασία της φύσης.

⁷⁷ ΝΟΜΟΣ: 1650/86, http://www.mio-ecsde.org/epeaek09/basic_docs/el_legislation-1650-1986.pdf (πρόσβαση στις 10/07/2013)

⁷⁸ Για περισσότερα βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

3.5 Ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Με τον όρο «εναλλακτικός τουρισμός» εννοούμε το σύνολο των τουριστικών υπηρεσιών οι οποίες απευθύνονται σε ανθρώπους που αναζητούν άλλες μορφές τουρισμού πέρα από τον παραδοσιακό. Εξειδικεύονται ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και προτιμήσεις των πελατών τους και στηρίζονται σε ήπιες και οικολογικά ανεκτές δραστηριότητες, ενώ αναδεικνύουν στοιχεία όπως την πολιτιστική κληρονομιά και τα φυσικά κάλλη μιας περιοχής χωρίς να τα καταστρέφουν. Ο εναλλακτικός μορφές τουρισμού έρχονται σε αντίθεση⁷⁹ με τον μαζικό τουρισμό και τις επιπτώσεις του. Αντίθετα, συμπορεύονται με την αειφόρο ανάπτυξη και δεν υπερβαίνουν τη φέρουσα ικανότητα της κάθε περιοχής. Η πλειοψηφία των αρνητικών συνεπειών της τουριστικής ανάπτυξης προκύπτει από το μαζικό τουρισμό, για το λόγο ότι συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστών, απαιτεί επενδύσεις μεγάλης κλίμακας και λιγότερη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία⁸⁰.

Οι ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι μικρής κλίμακας, συμβάλλουν, όμως, στην άμβλυνση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης. Οι επενδύσεις μικρής κλίμακας που προωθούνται διαμέσου του εναλλακτικού τουρισμού διατηρούν τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης από τους ντόπιους κατοίκους και εξασφαλίζουν αυξημένα οικονομικά οφέλη. Ταυτόχρονα, μπορούν να ενσωματωθούν με μεγαλύτερη ευκολία στο υπάρχον κοινωνικό-πολιτιστικό περιβάλλον της κοινότητας, βοηθώντας πιο αποτελεσματικά την αειφόρο ανάπτυξη ενός προορισμού⁸¹.

Τα είδη ήπιου τουρισμού και οι μορφές εναλλακτικών υπηρεσιών τουρισμού έχουν μεγάλη ποικιλία και μπορούμε να πούμε πως η λίστα συνεχώς αυξάνεται αφού νέα είδη έρχονται να προστεθούν ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των εναλλακτικών τουριστών. Παρακάτω αναφέρουμε κάποια από αυτά τα είδη που είναι μάλιστα κατάλληλα για ορεινές και αγροτικές περιοχές.

- i. Ο **οικοτουρισμός**, σύμφωνα με τον Ceballos –Lascurain (1996) είναι το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι και η επίσκεψη σε σχετικά άθικτες ή αμόλυντες

⁷⁹ Για τις διαφορές μαζικού με ήπιο τουρισμό βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Πίνακας 3

⁸⁰ Ανδριώτης Κωνσταντίνος, «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του», <http://ktisis.cut.ac.cy/handle/10488/5117> (πρόσβαση στις 16/8/2013)

⁸¹ Ακογλάνης Μιχαήλ, «εναλλακτικές μορφές τουρισμού για την Κρήτη», Διπλωματική εργασία, ΑΤΕΙ Κρητης, 2011

περιοχές με σκοπό τη μελέτη, το θαυμασμό και την απόλαυση του τοπίου και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, σε συνάρτηση με πολιτιστικά στοιχεία (τόσο του παρελθόντος όσο και του παρόντος) που λαμβάνουν χώρο σε αυτές τις περιοχές. Προωθεί την προστασία της φύσης, ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον από τους επισκέπτες (low visitor impact) και προωθεί την ενεργή κοινωνικοοικονομική συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών⁸². Το πνεύμα που διέπει τον οικοτουρίστα που επισκέπτεται σχετικά μη ανεπτυγμένες περιοχές, είναι πνεύμα εκτίμησης, συμμετοχής και ευαισθησίας. Ο ευαισθητοποιημένος οικοτουρίστας κάνει συνετή χρήση των φυσικών πόρων και της άγριας ζωής και συνεισφέρει στην περιοχή που επισκέπτεται, μέσω προσωπικής εργασίας ή οικονομικών πόρων που διοχετεύονται κατευθείαν στην προστασία της φύσης και στην οικονομική ευημερία των ντόπιων⁸³.

- ii. Ο **αθλητικός τουρισμός** συνδέεται με όλες τις μορφές ενεργητικής και παθητικής συμμετοχής (παρακολούθηση) σε αθλητικές εκδηλώσεις. Ειδικά σε ορεινές περιοχές συχνά ο τουρισμός συνδέεται με πεζοπορία, ιππασία, ράφτινγκ, σνόουμπορντ, καγιάκ, ποδηλασία κ.α. Η συμμετοχή μπορεί να είναι τυχαία ή και οργανωμένη, μπορεί να πραγματοποιείται για επιχειρηματικούς σκοπούς ή και για άλλους λόγους.
- iii. Ο **ιαματικός τουρισμός** (SPA) ή τουρισμός υγείας έχει σκοπό τη χρησιμοποίηση ιαματικών πηγών κυρίως για θεραπευτικούς σκοπούς. Τα τελευταία χρόνια έχουμε εξέλιξη του ιαματικού τουρισμού σε τουρισμό υγείας με επισκέψεις σε τουριστικούς χώρους για τη θεραπεία διαφόρων ασθενειών (π.χ. τη θεραπεία άγχους, τη ψυχοθεραπεία, τη φυσιοθεραπεία, τη χαλάρωση, τη διατροφή, την ομορφιά, κλπ.), καθώς και για ξεκούραση και αναζωογόνηση του σώματος και της ψυχής.
- iv. Ο **θρησκευτικός τουρισμός** είναι η μορφή τουρισμού που δίνει την ευκαιρία στον τουρίστα να έρθει σε επαφή με τον θρησκευτικό πλούτο μέσω περιηγήσεων σε βυζαντινά μνημεία, μνημεία εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, εκκλησίες και μοναστήρια.
- v. Ο **πολιτιστικός τουρισμός** αποτελεί ιδανική μορφή τουρισμού για όσους

⁸² Χαρακίδα, Ελένη, «Η διαχείριση των παλιών μονοπατιών προς την κατεύθυνση του οικοτουρισμού και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2005

⁸³ Γκουρβέλος, Δημήτρης, «Ο οικοτουρισμός στην Ελλάδα», Διπλωματική εργασία, ΑΤΕΙ Κρήτης, 2010

επιθυμούν να ανακαλύψουν και να μάθουν για την κουλτούρα και τον πολιτισμό διαφόρων περιοχών, να λαμβάνουν ενεργά μέρος σε σεμινάρια και εργαστήρια, καθώς και γνώση της παραδοσιακής τέχνης - βυζαντινή ζωγραφική, φωτογραφία, κεραμική, γλυπτά, τοιχογραφίες, μουσικά όργανα, κλπ. Χαρακτηριστικό του πολιτιστικού τουρισμού είναι ότι συνδέεται με τις έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς και πλούτου του τουριστικού προορισμού, τα στοιχεία του οποίου χρησιμοποιεί σαν τουριστικά προϊόντα. Έτσι συντελεί στην προβολή, ανάπτυξη και προστασία των πολιτιστικών αυτών στοιχείων.

- vi. Ο **συνεδριακός τουρισμός** αναφέρεται στην οργάνωση και συμμετοχή σε συνέδρια, σεμινάρια και εκθέσεις. Τα τελευταία χρόνια, ο συνεδριακός τουρισμός αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς και αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της τουριστικής αγοράς σε διεθνές επίπεδο.
- vii. Ο **εκπαιδευτικός τουρισμός** απευθύνεται κυρίως στους νέους, μαθητές και σπουδαστές. Βασικός σκοπός είναι απόκτηση γνώσεων και νέων εμπειριών σε συνδυασμό με την ψυχική ανάταση.
- viii. Ο **τουρισμός περιπέτειας** προσφέρεται για να γνωρίσει κανείς βουνά, ορειβατικά μονοπάτια, απότομα φαράγγια, ορμητικά ποτάμια κλπ., συνήθως σε δυσπρόσιτους προορισμούς. Ο τουρισμό περιπέτειας προσφέρει συγκινήσεις λόγω του ρίσκου που περικλείει ενώ αναδεικνύει το φυσικό τοπίο.
- ix. Ο **γαστρονομικός τουρισμός** είναι μια νέα μορφή διακοπών όπου κυριαρχεί η κουλτούρα της τοπικής κουζίνας. Η γαστρονομία αποτελεί ένα ιδιαίτερα πρόσφορο τουριστικό προϊόν για τη χώρα μας που διαθέτει ανεξάντλητο πλούτο πρώτων υλών και παραδοσιακών συνταγών αν και δεν έχει αναδειχθεί όπως θα μπορούσε⁸⁴.
- x. Ο **αγροτουρισμός** είναι ακόμη ένα είδος εναλλακτικού τουρισμού το οποίο θεωρούμε πως έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στη μελέτη μας και γι αυτό αναλύεται ξεχωριστά στο κεφάλαιο 2.3.

⁸⁴ Λακιάρα Ειρήνη, «Η ζήτηση για εναλλακτικές μορφές τουρισμού», διπλωματική μελέτη, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2010

3.6 Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός ξεκίνησε σαν απρογραμματίστη δραστηριότητα αλλά από τις δεκαετίες του 1960 και 1970 έγινε φανερό πως είναι αναγκαίος το συστηματικός σχεδιασμός του για τους παρακάτω λόγους⁸⁵:

- i. Αποτελέσματα της απρογραμματίστης τουριστικής ανάπτυξης. Ο μεγάλος αριθμός τουριστών σε συνδυασμό με την εποχικότητα οδήγησαν σε έντονες πιέσεις στις παραγωγικές και κοινωνικές λειτουργίες των περιοχών που αναπτύσσονταν τουριστικά. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, παρά την οικονομική ανάπτυξη, υπήρξε υποβάθμιση της ποιότητας ζωής και του περιβάλλοντος
- ii. Η συστηματική μελέτη των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης. Οι διάφορες έρευνες και αναλύσεις ανάδειξαν τις αρνητικές επιπτώσεις και την ανάγκη να υπάρξουν πρότυπα που να στηρίζονται στο σεβασμό των τοπικών ιδιοτεροτήτων, όπως επίσης και σε σωστά σχεδιασμένη και ισόρροπη σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον, στην κοινωνία, στον πολιτισμό και στην οικονομία. Ως τέτοιο πρότυπο αναδείχτηκε το πρότυπο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.
- iii. Η σημασία που απέκτησε η τουριστική ανάπτυξη για έναν μεγάλο αριθμό περιοχών του κόσμου. Η ραγδαία γεωγραφική εξάπλωση της ανάπτυξης του τουρισμού είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη του τουρισμού σε κύριο πόλο ανάπτυξης πολλών χωρών εμφανίζοντας την ανάγκη για εξειδίκευση των σχεδίων ανάπτυξης, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά των διάφορων περιοχών.
- iv. Νέα δεδομένα και χαρακτηριστικά στη ζήτηση τουριστών. Εμφανίστηκαν αλλαγές στη ζήτηση των τουριστών, οι οποίοι επιλέγουν εναλλακτικούς προορισμούς με κριτήριο την ποιότητα. Οι tour operators προχώρησαν σε αλλαγές λαμβάνοντας υπόψη την γενικότερη τάση για ισόρροπα πρότυπα ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο και τις αλλαγές στη ζήτηση των τουριστών.
- v. Επιστημονική ανάλυση της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού. Ενισχύθηκε ο ρόλος των επιστημόνων στον τουρισμό με τη συμμετοχή τους σε τομείς, όπως ο σχεδιασμός της τουριστικής πολιτικής, η τουριστική εκπαίδευση, η έρευνα και ανάλυση του τουριστικού φαινομένου, η παραγωγή και προβολή των τουριστικών

⁸⁵ Κοκκώσης Χάρης, Τσάρτας Πάρις, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», εκδόσεις: Κριτική, Αθήνα, 2001

προϊόντων. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε στην αύξηση, την βελτίωση της ποιότητας και την εξειδίκευση των αναλύσεων, οι οποίες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην πορεία ανάπτυξης του τουρισμού σε διάφορες περιοχές του κόσμου.

Μετά τη δεκαετία του 1980 εδραιώθηκε η ιδέα του τουρισμού και της ανάπτυξης ως σύστημα προσφοράς και ζήτησης που ο σχεδιασμός του έπρεπε να γίνεται ταυτόχρονα και σε αλληλεξάρτηση. Έτσι, διαπιστώνεται μια στροφή τόσο προς τον σχεδιασμό της ζήτησης όσο και προς τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό του συστήματος τουριστικής προσφοράς. Παράλληλα συγκυρίες όπως η έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος και η διάχυση της έννοιας της αειφορίας στην ανάπτυξη διαμορφώνουν τη σύγχρονη προσέγγιση προς την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη⁸⁶.

Οι διαδικασίες σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης έχουν μια λογική σειρά φάσεων όπως αναφέρουν και οι Χ. Κοκκώσης και Π. Τσάρτας⁸⁷:

- 1) Στην πρώτη φάση του σχεδιασμού γίνεται λεπτομερής έρευνα και καταγραφή όλων των παραμέτρων, οι οποίες συνθέτουν το επίπεδο της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, με στόχο τον προσδιορισμό των πλεονεκτημάτων της κάθε περιοχής, αλλά και την εκτίμηση των βασικών αναγκών σε έργα και παρεμβάσεις.
- 2) Στην δεύτερη φάση του σχεδιασμού προσδιορίζονται αρχικά οι βασικοί σκοποί του σχεδίου που σχετίζονται με διαφορετικά πεδία της κοινωνίας και της οικονομίας. Τέτοιοι σκοποί είναι η ανάπτυξη του οικονομικού οφέλους από τον τουρισμό, η βελτίωση της ποιότητας του βιοτικού επιπέδου, η ένταξη της τουριστικής ανάπτυξης στη γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής, η προστασία του περιβάλλοντος, η ανάπτυξη ειδικών τουριστικών υποδομών.
- 3) Στην τρίτη φάση επιλέγεται το βασικό πλαίσιο του σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης με βάση εναλλακτικά σχέδια ανάπτυξης που στηρίζονται στα διαφορετικά πρότυπα ανάπτυξης του τουρισμού. Η επιλογή γίνεται με βάση τα χαρακτηριστικά της περιοχής, τη δυνατότητα του σχεδίου να συμβάλει στη γενικότερη ανάπτυξη, το σεβασμό των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και τη δυνατότητα του σχεδίου να συμβάλει προς τους σκοπούς που έχουν τεθεί.

⁸⁶ Μπριασούλη Ελένη, «Σχεδιασμό τουριστικής ανάπτυξης: Χαρακτηριστικές προσεγγίσεις» στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη –πολυεπισημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

⁸⁷ Κοκκώσης Χάρης, Τσάρτας Πάρις, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», εκδόσεις: Κριτική, Αθήνα, 2001

- 4) Στην τέταρτη φάση διαμορφώνονται οι συνισταμένες της πολιτικής του τουρισμού στο σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης που μπορούν να αφορούν στις στρατηγικές που περιγράφουν τους τρόπους επίτευξης των βασικών σκοπών και στόχων, στα προγράμματα που αφορούν διαφορετικές παραμέτρους της τουριστικής ανάπτυξης και σε ειδικές μελέτες που σχετίζονται με ζητήματα τα οποία συμβάλλουν στη μακροπρόθεσμη σταθερότητα της ανάπτυξης π.χ. μελέτη για την ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού, μελέτη για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.
- 5) Στην πέμπτη φάση γίνεται καταγραφή των μεθόδων και των πολιτικών της εφαρμογής του σχεδίου ανάπτυξης όπως η δημιουργία ειδικού φορέα για την εφαρμογή του προγράμματος, ποιοτική και ποσοτική εκτίμηση της πορείας του σχεδίου, προγράμματα προβολής και προώθησης της περιοχής κτλ.

Το φαινόμενο της τουριστικής ανάπτυξης είναι ιδιαίτερος σύνθετο με προεκτάσεις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και βέβαια οικονομικές. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε πως, στην Ελλάδα, ιστορικά, τα όργανα άσκησης τουριστικής πολιτικής (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Υπουργείο Τουρισμού, Τοπική Αυτοδιοίκηση κλπ.) και το θεσμικό πλαίσιο δέχονται συνέχεια ανακατατάξεις οι οποίες δημιουργούν σύγχυση και σύγκρουση αρμοδιοτήτων με αποτέλεσμα οι όποιες επιμέρους παρεμβάσεις να ακυρώνονται στη συνέχεια από αντικρουόμενες απόψεις και συναρμοδιότητες⁸⁸. Είναι σαφές πως θα πρέπει να υπάρξει μια σταθερότητα στο πλαίσιο και τους στόχους της τουριστικής πολιτικής και να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στις περιοχές υπό ανάπτυξη ώστε να ακολουθήσουν μια προοπτική αειφορίας.

⁸⁸ Ζαχαράτος Γεράσιμος, «Το αναγκαίο σχήμα και θεσμικό πλαίσιο άσκησης της τουριστικής πολιτικής», στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη –πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Η ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

4.1 Η μεθοδολογική προσέγγιση

Η επιτόπια έρευνα στην ορεινή περιοχή των Τρικάλων είχε ως στόχο να απαντηθούν τα βασικά ερωτήματα της εργασίας. Συγκεκριμένα, σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε τα χαρακτηριστικά του πρόσφατα αναπτυσσόμενου τουρισμού στην περιοχή, τους κινδύνους που ελλοχεύουν για το φυσικό και δομημένο περιβάλλον και για την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, κατά πόσο η τουριστική ανάπτυξη συγκρατεί ή ακόμα και έλκει νέο πληθυσμό να εγκατασταθεί και να δραστηριοποιηθεί στην ορεινή αυτή περιοχή, αν υπάρχουν κοινωνικές συγκρούσεις ή αντιπαραθέσεις μεταξύ των τοπικών δρώντων και ποιες είναι οι προτάσεις τους για την μελλοντική πορεία και ανάπτυξη της περιοχής.

Για τη διερεύνηση των ερωτημάτων συλλέξαμε στοιχεία από πληροφορητές – κλειδιά και ειδικότερα από τους αιρετούς παρόδρους και προέδρους των τοπικών συλλόγων, επιχειρηματίες της περιοχής και μόνιμους κατοίκους. Μεταβήκαμε στην περιοχή πέντε φορές για τις συνεντεύξεις ενώ οι συμμετέχοντες επιλέχτηκαν αρχικά με κριτήριο την θέση τους στην κοινότητα όπως οι αιρετοί και ύστερα με την τεχνική της χιονοστιβάδας με προοπτική να υπάρχουν επιχειρηματίες από όλα τα είδη επιχειρήσεων και μόνιμοι κάτοικοι που δεν έχουν άμεση σχέση με τον τουρισμό αλλά ασκούν το γεωργικό επάγγελμα. Επίσης πραγματοποιήθηκε και συνάντηση με ομάδα εστιασμένης συζήτησης τεσσάρων ατόμων από διάφορες κατηγορίες.

Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένης μορφής με ανοικτές ερωτήσεις. Χρησιμοποιήθηκε οδηγός συνέντευξης⁸⁹ οποίος προσαρμόστηκε στις ιδιότητες της κάθε κατηγορίας συνεντευξιζόμενων. Οι βασικοί άξονες συζήτησης ήταν το είδος και τα χαρακτηριστικά της πρόσφατης τουριστικής ανάπτυξης, οι επιπτώσεις της στους διάφορους τομείς και οι προβλέψεις και προτάσεις για το μέλλον.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τους συμμετέχοντες της έρευνας

⁸⁹ Για τον βασικό οδηγό συνέντευξης βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ανάλογα με την ιδιότητά τους.

Πίνακας 2 Οι συμμετέχοντες της έρευνας

<i>Αιρετοί</i>
Γ. Τ. πρόεδρος της Μέσης Συνοικίας Τρικάλων, ιδιοκτήτης παραδοσιακού καφενείου
Δ. Γ. πρόεδρος της Κάτω Συνοικίας Τρικάλων, παραγωγός σταφίδας και ελαιολάδου, ιδιοκτήτης ξενώνα
Λ.Β. Πρόεδρος πολιτιστικού και παραδοσιακού συλλόγου «Οι φίλοι των Τρικάλων»
Α.Ζ. Πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας «Κυλλήνιος Άδωνης»
Α.Κ. Δήμαρχος Ξυλοκάστρου - Ευρωστίνης
Β.Γ. Πρόεδρος Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Ξυλοκάστρου
<i>Επιχειρηματίες στον τουρισμό</i>
Μ.Φ. Ιδιοκτήτρια ξενοδοχειακής μονάδας (19 κλινών)
Δ.Ζ. Ιδιοκτήτης παραδοσιακής ταβέρνας (από το 1968)
Χ.Μ. Ιδιοκτήτης ουζερί
Θ.Π. Ιδιοκτήτης καταστήματος παραδοσιακών προϊόντων
Α.Θ. Ιδιοκτήτης διαφημιστικών τουριστικών ιστοσελίδων για τα Τρίκαλα και τη Ζήρεια
<i>Μόνιμοι κάτοικοι - αγρότες</i>
Κ.Χ. Παραγωγός σουλτανίνας και ελαιολάδου
Σπ.Α. Παραγωγός σταφίδας, μήλων, ελαιολάδου κλπ.
Σ.Α. Παραγωγός κρασιού, φρούτων
<i>Ομάδα εστιασμένης συζήτησης</i>
Γ.Γ. Συνταξιούχος με δευτερεύουσα κατοικία στα Τρίκαλα
Β.Χ Συνταξιούχος αγρότης
Ε.Μ. Εργαζόμενη σε παραδοσιακό καφενείο
Ι.Π. Παραγωγός σταφίδας

4.2 Προσδιορισμός της περιοχής μελέτης

Τα Τρίκαλα Κορινθίας είναι χτισμένα στις πλαγιές του όρους Κυλλήνη ή Ζήρεια που είναι το δεύτερο μεγαλύτερο βουνό της Πελοποννήσου. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από ορεινά μεσογειακά χέρσα εδάφη με ακανθώδεις θάμνους, απόκρημνα βράχια, σπήλαια, δάση πλατάνου και κωνοφόρων και εξαιρετικά πλούσια χλωρίδα με 100 είδη φυτών μερικά από τα οποία ενδημούν στο βουνό. Μέσα σε αυτά είναι ο Ίταμος, ένα είδος κωνοφόρου με δηλητηριώδεις βελόνες και το άνθος με το όνομα Κυλλήνιος Άδωνης ή Adonis Cyllenea (βλέπε Εικόνα 1) καθώς και άλλα προστατευόμενα, σπάνια είδη⁹⁰.

Εικόνα 1 Κυλλήνιος Άδωνης

Η Ζήρεια είναι πλούσια σε πανίδα. Φιλοξενεί διάφορα είδη ζώων όπως αλεπούδες, αγριογούρουνα, ημιάγρια άλογα, κουνάβια, σκαντζόχοιρους, λαγούς, πέρδικες αλλά και κάποια είδη τα οποία απειλούνται με εξαφάνιση ή θεωρούνται απειλούμενα στο άμεσο μέλλον όπως η βίδρα, η αγριόγατα, ο πράσινος δενδροβάτραχος, η τρανόσαυρα, η στικτή νεροχελώνα και ο χρυσαετός, που είναι ο μεγαλύτερος αετός των ελληνικών βουνών.

Πηγή: www.killiniosadonis.gr

Οι κορυφές της Κυλλήνης πάνω από το οροπέδιο και η κοιλάδα της Φλαμπουρίτσας έχουν ενταχθεί στο Δίκτυο Φύση 2000 (NATURA) ως περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που χρήζουν προστασίας⁹¹. Σε μικρή απόσταση από το χωριό μπορεί ο επισκέπτης να περιηγηθεί στην Φλαμπουρίτσα και να γνωρίσει την πλούσια βιοποικιλότητα της περιοχής, τη λίμνη Δασίου, το Σπήλαιο του Ερμή ή να κάνει σκι, κατά τους χειμερινούς μήνες.

Από το 2007 λειτουργεί το Αθλητικό Χιονοδρομικό Κέντρο Ζήρειας το οποίο διαθέτει μια baby lift πίστα ύψους 100 μέτρων και μια μεγαλύτερη πίστα 700 μέτρων η οποία εξυπηρετείται από platter lift (συρόμενο αναβατήρα πιατάκι). Επίσης λειτουργεί

90 Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

91 <http://www.e-ziria.gr> (πρόσβαση στις 16/5/2013)

κι ένα σαλέ που σερβίρει καφέ και κάποια εδέσματα. Το χιονοδρομικό κέντρο απέχει 10χλμ από τα Άνω Τρίκαλα.

Τα Τρίκαλα Κορινθίας αποτελούνται στην πραγματικότητα από τρία χωριά ή τρεις συνοικίες: Άνω Συνοικία Τρικάλων με υψόμετρο 1060 μέτρων και 104 κατοίκους, την Μέση Συνοικία Τρικάλων στα 1050 μέτρα και με 73 κατοίκους και την Κάτω Συνοικία Τρικάλων στα 900 μέτρα υψόμετρο με πληθυσμό 254 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού - κατοικιών του 2011⁹².

Εικόνα 2 Τα Τρίκαλα

Πηγή: www.tresorhotels.com

Να σημειώσουμε εδώ πως τα παραπάνω πληθυσμιακά μεγέθη, πιθανά, δεν αντιπροσωπεύουν τον πραγματικά μόνιμο πληθυσμό των Τρικάλων. Οι περισσότεροι κάτοικοι, κυρίως στην Άνω και Μεσαία Συνοικία, έχουν συνήθως και ένα σπίτι στα πεδινά για να καλύπτουν τις ανάγκες τους, αφού στο χωριό δεν υπάρχουν βασικές υπηρεσίες και υποδομές, όπως αγροτικό ιατρείο, σχολείο κλπ. Οι αγρότες μένουν στα Τρίκαλα κατά την περίοδο εργασίας τους (πχ. τον Αύγουστο για τον τρύγο) και, αντίστοιχα, οι επιχειρηματίες μένουν στο χωριό τις μέρες που είναι ανοικτό το κατάστημά τους (χειμερινή σεζόν).

Διοικητικά και οι τρεις συνοικίες ανήκουν στον Δήμο Ξυλοκάστρου – Ευρωστίνης, και έχουν απόσταση περίπου 25 χιλιόμετρα από το Ξυλόκαστρο, 145 χιλιόμετρα από την Αθήνα και 120 χιλιόμετρα από την Πάτρα.

⁹² Εφημερίδα την Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αρ. Φύλλου 3465, 28 Δεκεμβρίου 2012

Ιστορικά, λέγεται πως η περιοχή πήρε το όνομά της από τα τρία καλά της περιοχής: τον καθαρό αέρα και το κλίμα με την ελάχιστη υγρασία, τα πολλά αμπέλια με το εξαιρετικό κρασί και τις πολλές πηγές με το γάργαρο νερό. Τα Τρίκαλα είχαν υπάρξει περιοχή με μεγάλη επισκεψιμότητα σε παλιότερες περιόδους. Προπολεμικά, ήταν πολυφημισμένο καλοκαιρινό τουριστικό θέρετρο για βασιλείς και άλλους ανθρώπους υψηλής κοινωνικής και οικονομικής επιφάνειας γι αυτό λεγόταν και «αρχοντομαχαλάς». Ακόμα

Εικόνα 3 Το αρχοντικό Νοταρά

Πηγή: www.ethnos.gr

περισώζονται κάποια αρχοντικά όπως της οικογένειας Νοταρά (βλέπε Εικόνα 3) και του Δασίου, που θεωρούνται πολιτιστικά μνημεία αλλά βρίσκονται δυστυχώς σε κακή κατάσταση με κίνδυνο κατάρρευσης. Άλλα ενδιαφέροντα σημεία του χωριού είναι οι πέτρινες βρύσες, οι ξερολιθιές, τα μοναστήρια και οι εκκλησίες, όπως, για παράδειγμα, ο ναός του Αγίου Δημητρίου που έχει χτιστεί το 1697.

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική των κτιρίων ήταν απλή, χωρίς υπερβολές και μεγάλα μεγέθη (το πολύ, δίπατα σπίτια), σε αρμονία με τη φύση και με υλικά από την περιοχή. Πέτρινοι τοίχοι μεγάλου πάχους, 60 - 90 εκατοστά, βοηθούσαν στη μόνωση του σπιτιού όπως και τα σχετικά μικρά παράθυρα με τα πατζούρια εσωτερικά από το τζάμι. Οι στέγες ήταν τετράριχτες, με κόκκινα κεραμίδια και υπήρχε συνήθως χαγιάτι. Το ισόγειο κάθε σπιτιού ήταν το κατώι όπου φύλαγαν τα κρασιά, τους καρπούς και τα εργαλεία τους και δίπλα στάβλιζαν τα ζώα. Εσωτερικά δυο ήταν τα κύρια δωμάτια: το χειμωνιάτικο όπου μαζευόταν όλη η οικογένεια και ζεσταινόταν στο τζάκι και το σαλόνι όπου δέχονταν τους επισκέπτες και έκαναν τις γιορτές⁹³.

Τις δεκαετίες του '60 και '70 το χωριό ξαναέζησε την τουριστική άνθιση κατά τους θερινούς μήνες λόγω του καλού κλίματος. Οι μόνιμοι κάτοικοι παρόλα αυτά, ασχολούνταν, κυρίως με την γεωργία και κτηνοτροφία. Ακόμη, υπήρχαν εργαστήρια κατεργασίας δερμάτων (ταμπάκια) και τυροκομείο. Σήμερα, το χωριό παράγει

93 Καμαρινού, Δήμητρα, Ορεινή Κορινθία, έκδοση της συγγραφέως, 2005

κυρίως μαύρη κορινθιακή σταφίδα, σουλτανίνα, κρασί, ελαιόλαδο, μήλα, αχλάδια και καρύδια, ενώ έχει μειωθεί πολύ η κτηνοτροφία (αιγοπρόβατα). Οι περισσότερες γεωργικές εκμεταλλεύσεις βρίσκονται γύρω από την Κάτω Συνοικία Τρικάλων.

Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε επειδή έχει τα χαρακτηριστικά της ορεινότητας, αγροτικότητας και τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει σημαντικές αλλαγές στη δόμηση, την οικονομική δραστηριότητα και την πληθυσμιακή κινητικότητα λόγω ανάπτυξης του τουρισμού.

4.3 Η τουριστική ανάπτυξη κατά την τελευταία δεκαετία και οι αλλαγές στο δομημένο περιβάλλον

Στην Ελλάδα ο χειμερινός τουρισμός άρχισε να παίρνει σημαντικές διαστάσεις τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Μέσα σε αυτό το διάστημα, στην Πελοπόννησο πολλά χωριά απέκτησαν έντονη τουριστική κίνηση κατά τους χειμερινούς μήνες όπως τα Καλάβρυτα, μετά η Δημητσάνα, η Βυτίνα κ.α. Την ίδια περίοδο, οι Τρικάλιτες, μόνιμοι κάτοικοι αλλά και κάτοικοι αστικών κέντρων με καταγωγή από τα Τρίκαλα⁹⁴, διαφήμιζαν το χωριό πιστεύοντας πως μπορεί να αποτελέσει σημείο αναφοράς στην Κορινθία. Παρόλα αυτά δεν υπήρχαν οι κατάλληλες υποδομές για την ανάπτυξη του τουρισμού.

Μέχρι το 1997 στα Τρίκαλα υπήρχαν 2 ξενώνες και 3 με 4 ταβέρνες οπότε και έγινε η πρώτη μεγάλη επένδυση σε ξενοδοχειακή μονάδα παραδοσιακού τύπου με 14 δωμάτια, τύπου στούντιο ή σουίτες. Σιγά – σιγά συνέχισαν κι άλλοι να επενδύουν σε τουριστικές υποδομές και έτσι, από το 2003 μπορούμε να πούμε πως άρχισε η τουριστική κίνηση. Σε αυτή την περίοδο το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Αγροτική Ανάπτυξη - Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000- 2006” επιδότησε την κατασκευή ή ανακαίνιση επτά επιχειρήσεων τουρισμού, από τις οποίες τέσσερα ήταν ξενώνες ή άλλου τύπου καταλύματα, δύο παραδοσιακές ταβέρνες και ένα καφενείο. Επίσης, επιδοτήθηκε ο Δήμος Ξυλοκάστρου για ενέργειες ανάδειξης και προβολής της περιοχής⁹⁵.

Μέχρι το 2010 ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξήθηκε με γρήγορους ρυθμούς και έφτασαν κοντά στις 100 που λειτουργούν σήμερα. Από αυτές περίπου 63 είναι ξενοδοχεία, ξενώνες, ή ενοικιαζόμενα δωμάτια 26 είναι χώροι εστίασης και καφετέριες και 6 εμπορικά καταστήματα (μίνι-μάρκετ και παραδοσιακά προϊόντα)⁹⁶.

Παράλληλα, χτίστηκαν εξοχικές κατοικίες από εργολάβους ή ιδιώτες. Έτσι, οι οικοδομές αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό μειώνοντας τους ελευθέρους χώρους και πολλές φορές με άναρχο τρόπο. Η Α. Ζ., πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας

⁹⁴ Αναφέρουμε το παράδειγμα του γνωστού παρουσιαστή -καλλιτέχνη Βλάση Μπονάτσου που διαφήμιζε κατ' εξακολούθηση τα Τρίκαλα σε τηλεοπτικές εκπομπές.

⁹⁵ Αντένα Ν. Κορινθίας: Κορινθιακή Ανάπτυξη Α.Ε. «Πιστοποιήσεις ΟΠΑΑΧ Υπουργείου Αγροτική Ανάπτυξης και Τροφίμων»

⁹⁶ Στοιχεία από το Δήμο Ξυλοκάστρου- Ευρωστίνης

αναφέρει:

«Η δόμηση είναι υπερβολική! Δεν αφήνουν χώρους ελεύθερους. Τα σπίτια είναι στριμωγμένα και έτσι υποβαθμίζεται η ποιότητα του τόπου. Τα Τρίκαλα, παραδοσιακά, είχαν “άπλα”, ελεύθερους χώρους με περιβόλια, λουλούδια κτλ. Έχουν χτίσει ακόμα και σε μονοπάτια, παλιές βρύσες, ρεματιές... Οι νομαρχιακές διατάξεις έχουν αρχίσει να τηρούνται για το ύψος των κτιρίων (αφού έγιναν πολλές καταγγελίες) αλλά όχι για την επέκταση. Ευτυχώς τους σταμάτησε η κρίση!»

(Α. Ζ., πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας Κυλλήνιος Άδωνης)

Η οικονομική κρίση σταμάτησε πολλές επενδύσεις στα Τρίκαλα. Όμιλοι μεγάλων συμφερόντων σχεδίαζαν συγκροτήματα κατοικιών που θα άλλαζαν εντελώς το τοπίο. Ο μεγαλύτερος αριθμός τουριστών που θα προσέλκυαν δεν θα μπορούσε να εξυπηρετηθεί από τις υπάρχουσες υποδομές, κατά κοινή ομολογία. Ήδη, οι στενοί δρόμοι του χωριού είναι υπερφορτωμένοι, και παρουσιάζεται το φαινόμενο τα αυτοκίνητα μένουν ακινητοποιημένα σε μποτιλιάρισμα, πράγμα που ταλαιπωρεί τους επισκέπτες και δυσφημίζει την περιοχή. Πολλοί από τους επιχειρηματίες του τουρισμού στα Τρίκαλα διαμαρτύρονται γι αυτό:

«Δεν είναι δρόμοι αυτοί! Δεν χωράνε τα αυτοκίνητα να περάσουν. Έφυγαν οι άνθρωποι από την Αθήνα για να γλιτώσουν το μποτιλιάρισμα και το βρίσκουν στα Τρίκαλα; Δεν θα ξαναέρθουν! Η Δημοτική αρχή και η Περιφέρεια είναι ανύπαρκτες!»

(Χ. Μ., ιδιοκτήτης ουζερί)

Υπάρχουν όμως και διαφορετικές απόψεις:

«Οι στενοί δρόμοι είναι γραφικότητα, δεν μπορούμε να φτιάξουμε λεωφόρους στα Τρίκαλα! Δυστυχώς η παιδεία μας υστερεί. Ο επισκέπτης εννοεί να πάει και μέσα στο εστιατόριο με το αυτοκίνητο! Δεν μπορούν να παρκάρουν λίγο παραέξω και να περπατήσουν... Πολύ κακή χρήση του αυτοκινήτου. Δεν υπάρχουν και οι κατάλληλες υποδομές, ο περιφερειακός που κατασκευαζόταν θα επέτρεπε την μονοδρόμηση.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Μέσα σε αυτή τη δεκαετία έγιναν κάποια έργα υποδομής ώστε να αντιμετωπιστούν οι αυξανόμενες ανάγκες εξυπηρέτησης λόγω του τουρισμού. Βελτιώθηκε το σύστημα ύδρευσης και ο φωτισμός του χωριού, δημιουργήθηκαν κάποιοι χώροι στάθμευσης και ξεκίνησε ένας περιφερειακός δρόμος, που θα οδηγούσε στο χιονοδρομικό και θα

βοηθούσε στην αποσυμφόρηση του χωριού από την έντονη κυκλοφορία, ο οποίος όμως δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρημάτων.

Το σημαντικότερο έργο που έγινε ήταν το Αθλητικό (χιονοδρομικό) Κέντρο στη Ζήρεια το 2007 από την εταιρία **Εικόνα 4 Αθλητικό Κέντρο Ζήρειας** Ζήρεια Α.Ε.⁹⁷, κύριος μέτοχος της οποίας είναι ο Δήμος Ξυλοκάστρου – Ευρωστίνης ο οποίος συγκέντρωσε τα χρήματα με αύξηση μετοχικού κεφαλαίου. Το μέγεθός του βέβαια είναι μικρό και οι υποδομές του υποτυπώδεις παρόλα αυτά όμως ελκύει πολλούς επισκέπτες.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

«Το χιονοδρομικό βοήθησε αλλά δεν έκανε μεγάλη ανατροπή! Και πριν κατασκευαστεί είχαμε πολλούς επισκέπτες. Περισσότερο θα έλεγα πως βοήθησε στη διατήρηση του τουρισμού. Επίσης φέρνει και διαφορετικό κόσμο. Έρχονται περισσότερες οικογένειες με παιδάκια. Όλοι πηγαίνουν να το επισκεφθούν. Έδωσε άλλη μια επιλογή για δραστηριότητα που μπορεί να κάνει κάποιος στην περιοχή μας.»

(Δ. Γ., πάρεδρος της Κάτω Συνοικίας)

Όταν ξεκίνησε να τουριστικοποιείται η περιοχή φάνηκε ο κίνδυνος να χαθεί κάθε ίχνος της αρχιτεκτονικής παράδοσης που έδινε στα Τρίκαλα μια ιδιαίτερη ταυτότητα. Η πρόεδρος του πολιτιστικού και παραδοσιακού συλλόγου «Οι Φίλοι των Τρικάλων» αναφέρει:

«Το πρώτο κίνητρο για να φτιάξουμε τον σύλλογο ήταν εμφανίστηκαν τα πρώτα πολύχρωμα σπίτια. Φοβηθήκαμε πως θα αλλοιωθεί η φυσιογνωμία της περιοχής και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.[...] Στα Τρίκαλα, όλα τα σπίτια ήταν φτιαγμένα με υλικά της περιοχής, ξύλο και πέτρα. Δεν περίσσευε τίποτα! Ήταν όλα στα μέτρα του ανθρώπου και σε πλήρη αρμονία με τη φύση. Σαν να τα είχε τοποθετήσει ένα σοφό χέρι στο περιβάλλον! Έπρεπε να διατηρηθεί αυτό το τοπίο που ήταν: πολύ βλάστηση και η λιτή αρχιτεκτονική.»

(Α. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Με την ίδρυση του συλλόγου το 2007 έγιναν κάποιες διαλέξεις πάνω στην

⁹⁷ Στην εταιρία «Ζήρεια Α.Ε.» κύριος μέτοχος (με το 46,2%) είναι ο Δήμος Ξυλοκάστρου – Ευρωστίνης και μικρότερα μετοχικά μερίδια έχουν όμοροι δήμοι, η νομαρχία Κορινθίας και κάποιοι σύλλογοι.

παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τη σημασία της διατήρησής της.

«Συναντήσαμε πολλές αντιδράσεις, κυρίως από τους υποψήφιους ξενοδόχους, γιατί, όπως καταλαβαίνεις, η πέτρα είναι πιο ακριβό υλικό για να χτίσεις. Χρησιμοποιούν επένδυση με πλάκες Αλβανίας αλλά δεν είναι το ίδιο το αισθητικό αποτέλεσμα. [...] Προσπαθήσαμε και να κάνουμε τις απαραίτητες κινήσεις ώστε να κηρυχτεί παραδοσιακός οικισμός αλλά δε τα καταφέραμε. Τουλάχιστον καταφέραμε να τους κάνουμε να καταλάβουν ότι είναι προς το συμφέρον τους να διατηρηθεί το φυσικό περιβάλλον αλλά και το δομημένο να κρατήσει τη γραφικότητά του. Είδαμε πολλά περίεργα, υαλότουβλα, στέγες όλων των χρωμάτων, αλουμίνια κουφώματα, φιλανδικές κατοικίες, πολυώροφα κτίρια. Ευτυχώς κάποια από αυτά καταφέραμε και τα σταματήσαμε εν τη γενέσει τους. Ήθελαν να γκρεμίσουν τις ξερολιθιές⁹⁸ με το πρόσχημα πως είναι επικίνδυνες και υπό κατάρρευση αλλά δεν τους αφήσαμε. Φαντάσου αντί για μια παραδοσιακή λιθοδομή να βλέπεις τσιμέντο! [...] Σε γενικές γραμμές μπορώ να πω πως κρατήθηκε ένα καλό επίπεδο και πλέον δεν βλέπεις πολλές παρατυπίες, τουλάχιστον όσον αφορά στα βασικά: το ύψος και τα υλικά, δηλαδή, πέτρα και ξύλο. Είναι υποχρεωμένοι και από το νόμο να τηρήσουν αυτές τις πολεοδομικές διατάξεις.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Είναι γεγονός πως τα νέα κτίσματα στα Τρίκαλα δεν έχουν ακριβώς το ύφος και το στυλ της παλιάς παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Βασίζονται περισσότερο σε νέα, μοντέρνα σχέδια και υπάρχει μια μείξη αρχιτεκτονικής από διάφορα ορεινά χωριά της Ελλάδας αλλά και ξενόφερτα αρχιτεκτονικά στοιχεία από τη ΒΔ Ευρώπη (για παράδειγμα οι φιλανδικές κατοικίες, Εικόνα 5). Το δομημένο τοπίο έχει αλλάξει κατά πολύ, διατηρώντας βέβαια το στυλ της υπαίθρου, βασισμένο στο ξύλο και την πέτρα, αλλά με πολύ περισσότερα κτίρια.

Εικόνα 5 Φιλανδικές κατοικίες στα Τρίκαλα

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Ο τύπος τουρισμού είναι ο συμβατικός, δεν υπάρχουν μονάδες αγροτουρισμού ή κάποιας άλλης μορφής εναλλακτικός τουρισμός. Οι επισκέπτες επιλέγουν την περιοχή λόγω της εγγύτητας και εύκολης πρόσβασης από την Αθήνα (από όπου προέρχεται η

⁹⁸ Ξερολιθιές ονομάζονται τα τοιχία αντιστήριξης που φτιάχνοντας σμιλεύοντας τις πέτρες ώστε να στηρίζονται χωρίς τη χρήση συνδετικής ύλης.

πλειοψηφία τους) και την Πάτρα. Επίσης, άλλος ένας παράγοντας προσέλκυσης του ενδιαφέροντος είναι η ομορφιά του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και των ποιοτικών υπηρεσιών διαμονής και εστίασης. Το προφίλ των επισκεπτών περιγράφεται από τους συνεντευξιαζόμενους ως εξής:

«Είναι στην πλειοψηφία τους ζευγάρια από 20 έως 35 ετών από την Αθήνα, που θέλουν να περάσουν καλά για 2 μέρες και να χαλαρώσουν. Τους αρέσει πολύ η φύση.»

«Δεν ενδιαφέρονται για ιστορία ή πολιτισμό. Περπατάνε στη φύση. Πηγαίνουν στο χιονοδρομικό και πολλές φορές επισκέπτονται και άλλα χωριά της ορεινής Κορινθίας, κυρίως τον Φενεό, τη λίμνη Δόξας, την Γκούρα κτλ.»

«Ας μην κοροϊδευόμαστε, το επίπεδο των επισκεπτών δεν είναι υψηλό, με την έννοια του ευαισθητοποιημένου οικολογικά επισκέπτη ή του επισκέπτη με πολιτιστικά ενδιαφέροντα. Θέλουν μόνο φαγητό, καφέ και ύπνο.»

«Εδώ που τα λέμε είναι φύρα οι τουρίστες. Ρημάζουν τα περιβόλια μας! Και δεν βγαίνουν στα μαγαζιά, τρώνε κονσέρβες στα δωμάτια!»

Παρατηρούμε πως η άποψη των ντόπιων, επιχειρηματιών και μη, για τους τουρίστες είναι από αδιάφορη έως αρνητική. Η κοντινή απόσταση από την Αθήνα ελκύει πολλούς επισκέπτες οι οποίοι δεν έχουν πολλές μέρες ελεύθερες για μεγαλύτερο ταξίδι ή/ και πιθανά δεν διαθέτουν πολλά χρήματα για κάτι τέτοιο. Έτσι, ο τόπος γίνεται πρόσφορος για τον τουρισμό του σαββατοκύριακου με άτομα που προσπαθούν να μειώσουν κατά το δυνατό το κόστος. Επιπλέον δεν έχουν δημιουργηθεί οι κατάλληλες υποδομές, δραστηριότητες και ανάλογη διαφήμιση που θα προσελκύσουν άλλα είδη «εναλλακτικών» τουριστών που θα καταναλώσουν προϊόντα πολιτισμικά, φυσιολατρικά, αθλητικά ή άλλου είδους.

Η περίοδος της τουριστικής κίνησης είναι από Οκτώβριο έως Απρίλιο. Ο χρόνος παραμονής των τουριστών έχει μειωθεί, ιδιαίτερα με την επίδραση της οικονομικής κρίσης, μόνο στα σαββατοκύριακα και κατά την περίοδο των Χριστουγέννων. Τις καθημερινές, καθώς και κατά την καλοκαιρινή περίοδο πολλές από τις επιχειρήσεις παραμένουν κλειστές. Αυτό επηρεάζει με αρνητικό τρόπο και την οικονομική αλλά και την κοινωνική ζωή της περιοχής. Το χωριό «νεκρώνει και οι επιχειρηματίες θα πρέπει να έχουν και δεύτερη απασχόληση για να ανταπεξέλθουν όπως θα δούμε και παρακάτω.

4.4 Επιδράσεις του τουρισμού στη ζωή των κατοίκων και την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής

Τα Τρίκαλα σε παλιότερες εποχές ήταν όπως λέμε “κεφαλοχώρι”, ήταν δηλαδή από τα μεγαλύτερα χωριά, με έντονη δραστηριότητα κοινωνική και οικονομική. Υπήρχαν υπηρεσίες όπως σχολείο, αστυνομία, αγροτικό ιατρείο και κοινοτικό κατάστημα, έρχονταν αυτοκίνητα που πουλούσαν τηνπραμάτεια τους, γίνονταν εκδηλώσεις και γενικότερα υπήρχε μεγάλη κινητικότητα. Όταν ο κόσμος άρχισε να μετακινείται προς τα πεδινά και προς τα αστικά κέντρα όλα αυτά άρχισαν να φθίνουν. Ο πληθυσμός του χωριού άρχισε να μειώνεται, να παραμένουν τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και όλες οι δραστηριότητες μεταφέρθηκαν στο Ξυλόκαστρο αφού πλέον και οι μετακινήσεις έγιναν εύκολες (σχεδόν όλοι απέκτησαν αυτοκίνητο). Οι παραδοσιακές βιοτεχνίες έκλεισαν (πχ ταμπάκια), τα παραδοσιακά πανηγύρια ελαχιστοποιήθηκαν, οι εκκλησίες σταμάτησαν να λειτουργούν σε εβδομαδιαία βάση, στους ‘μουλαρόδρομους’⁹⁹ φύτρωσαν θάμνοι και θα μπορούσαμε να πούμε πως η πολιτισμική ταυτότητα του χωριού άρχισε να χάνεται. Αυτό που έμεινε ήταν κάποια παραδοσιακά χτίσματα και οι αγροτικές δραστηριότητες, κυρίως από ηλικιωμένους.

Η συνεχής μείωση του πληθυσμού ανακόπηκε αναφέρουν οι ντόπιοι αφού λόγω του τουρισμού δημιουργήθηκαν κάποιες θέσεις εργασίας και ευκαιρίες επιχειρηματικότητας.¹⁰⁰

«Ζωντάνεψε κάπως το χωριό. Άνοιξαν και θέσεις εργασίας. Κάποιες είναι εποχιακές, αλλά και κάποιες άλλες διατηρούνται όλο το έτος, για παράδειγμα στο χιονοδρομικό εργάζονται πολλά παιδιά από την Πελλήνη (κοντινό χωριό)»

(X. M., ιδιοκτήτης ουζερί)

Σύμφωνα με τον νεαρό πάρεδρο της Μεσαίας Συνοικίας, ιδιοκτήτη καφεπαντοπωλείου,

⁹⁹ Μονοπάτια με πλάτος 2,5 μέτρων από όπου περνούσαν φορτωμένα γαϊδούρια ,μουλάρια και άλογα.

¹⁰⁰ Εδώ να σημειώσουμε πως τα επίσημα δεδομένα από απογραφές πληθυσμού (βλέπε ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Πίνακας 4) δείχνουν αύξηση του πληθυσμού έως το 2001 και μείωση το 2011. Αυτό πιστεύουμε πως δεν αντιστοιχεί στην πραγματικότητα και οφείλεται σε διάφορους παράγοντες με σημαντικότερο την μετακίνηση ατόμων κατά την ημέρα της απογραφής προς τα χωριά με σκοπό την αύξηση της τακτικής επιχορήγησης ΣΑΤΑ , πρακτική που έχει εγκαταλειφθεί με την ενοποίηση των δήμων και κοινοτήτων τα τελευταία χρόνια αλλά και με την αλλαγή της μεθοδολογίας της απογραφής όπου η τελευταία εστίασε στην καταγραφή του μόνιμου πληθυσμού της χώρας, σε αντίθεση με τις προηγούμενες απογραφές, οι οποίες είχαν σκοπό την καταγραφή του de facto πληθυσμού (δηλαδή των ατόμων που βρέθηκαν παρόντα στον τόπο απογραφής)

ο τουρισμός βοήθησε στο να μην ερημωθεί το χωριό. Χαρακτηριστικά λέει:

«Κι εγώ, αν δεν είχα πάρει το μαγαζί θα ήμουν στην Αθήνα τώρα, να δουλεύω για το μεροκάματο. Θα είχε ερημώσει το χωριό. Έχω το μαγαζί, απασχολείται η μητέρα μου, η αδερφή μου... Κοίταξε άλλα χωριά στον δήμο μας, το Ξανθοχώρι, τα Σοφιάνα... Δεν υπάρχει ψυχή»

(Γ. Τ., πάρεδρος Μεσαίας Συνουκίας)

«Πάντα μου άρεσε το χωριό και αφού βρήκα αυτή τη δουλειά, έφτιαξα λίγο το σπίτι και μένω μόνιμα»

(Ε. Μ. Εργαζόμενη σε παραδοσιακό καφενείο)

Πολλές φορές η δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού μπορεί να είναι ανασταλτικός παράγοντας για τη λειτουργία και την επέκταση των επιχειρήσεων.

«Η επιχείρηση μας είναι κυρίως οικογενειακή αλλά έχουμε και έναν υπάλληλο. Δυσκολευτήκαμε τόσο πολύ να βρούμε υπάλληλο που αναρωτιέμαι αν έχουμε πραγματικά κρίση!»

(Μ. Φ., Ιδιοκτήτρια ξενοδοχείου)

Παρόλο που υπάρχουν θετικές εξελίξεις στο θέμα της απασχόλησης οι δυσκολίες της ζωής στο χωριό είναι σημαντικές και η ανάπτυξη του τουρισμού δεν βοήθησε στην λύση των ζητημάτων που αφορούν στις υποδομές, κοινωνικές υπηρεσίες και στην εξυπηρέτηση του πολίτη. Οι κάτοικοι αναγκάζονται να πηγαίνουν στα αστικά κέντρα του νομού (Ξυλόκαστρο, Κιάτο ή και Κόρινθο για κάποιες υπηρεσίες) για να έχουν πρόσβαση σε τέτοιου είδους αγαθά. Αυτό είναι φαινόμενο μιας γενικότερης τάσης για εξορθολογισμό και συγκεντροποίηση των υπηρεσιών που αντανάκλα σε υψηλότερους βαθμούς κινητικότητας.

Όμως, όπως σημειώνει ο Woods (2011)¹⁰¹, η αναδιάρθρωση της παροχής υπηρεσιών καθ' αυτόν τον τρόπο δημιουργεί διαχωρισμούς ανάμεσα στους κατοίκους που μπορούν να έχουν εύκολα πρόσβαση και σε εκείνους που η κινητικότητά τους χαρακτηρίζεται από ισχυρότερους περιορισμούς. Η εξαφάνιση υπηρεσιών από τον αγροτικό χώρο αποτελεί συνέπεια παγκόσμιων και κοινωνικών και οικονομικών διαδικασιών που έχει ενταθεί στη χώρα μας κατά τα τελευταία χρόνια είναι σημαντικό όμως να τονίσουμε πως αποκλείει μια σημαντική μερίδα ανθρώπων στις αγροτικές κοινότητες οι οποίοι δεν μπορούν να έχουν υψηλή κινητικότητα.

¹⁰¹ Woods, Michael, Γεωγραφία της Υπαίθρου, εκδόσεις Κριτική, 2011

Ακόμα, η κινητικότητα μπορεί να περιορίζεται και λόγω δύσκολης πρόσβασης. Ο δρόμος από τα Τρίκαλα προς το Ξυλόκαστρο έχει προβλήματα αφού γίνονται συχνά καθιζήσεις. Έτσι, πολλοί κάτοικοι προτιμούν να διατηρούν και δεύτερη κατοικία σε κάποιο από τα κοντινά αστικά κέντρα.

«Μια οικογένεια μπορεί να μείνει στο χωριό αλλά υπάρχουν προβλήματα. Ο δρόμος είναι κακός, δεν υπάρχει σχολείο, ιατρείο, φαρμακείο, υπηρεσίες εξυπηρέτησης του πολίτη... τίποτα. Οι γονείς αναγκάζονται να διατηρούν και δεύτερο σπίτι στο Ξυλόκαστρο για να πηγαίνουν τα παιδιά στο σχολείο. Αλλιώς θα πρέπει να τα στέλνουν με ταξί. Τους δίνονται από το κράτος χρήματα για το ταξί αλλά ο δρόμος είναι επικίνδυνος- τα παιδιά κινδυνεύουν κάθε μέρα!»

(Δ. Ζ., Ιδιοκτήτης ταβέρνας)

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει σαφώς συγκράτηση πληθυσμού. Εκτός από τις οικογένειες που έχουν μικρά παιδιά σε σχολική ηλικία. Είναι μεγάλη ταλαιπωρία να τα στέλνουν σχολείο στο Ξυλόκαστρο.»

(Σ.Α., Παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

«Παλιά υπήρχαν όλες οι υπηρεσίες, τώρα έχουν καταργηθεί όλα.[...] Δεν υπάρχει και καμία αστυνόμευση, καμία ασφάλεια. Επίσης δεν υπάρχουν ούτε πολιτιστικές ή άλλες εκδηλώσεις. Τι να κάνει ένας νέος άνθρωπος εδώ; Μόνο οι επιχειρηματίες και οι συνταξιούχοι μένουν.»

(Χ. Μ., Ιδιοκτήτης ουζερί)

« Δεν μπορεί ένας νέος άνθρωπος να δημιουργήσει εδώ οικογένεια, το χωριό δεν έχει γιατρό, δεν έχει παπά και κυρίως δεν έχει σχολείο. Αν είχε τουλάχιστον δημοτικό...»

(Γ. Τ., Πάρεδρος Μεσαίας Συνοικίας)

Υπάρχουν όμως και οι διαφορετικές απόψεις αφού οι αντίληψη της γεωγραφικής κλίμακας και των αποστάσεων χαρακτηρίζονται από σχετικότητα. Οι περισσότερες υπηρεσίες υπάρχουν στο Ξυλόκαστρο το οποίο απέχει περίπου 24 χιλιόμετρα:

«Φυσικά και μπορεί κάποιος να δημιουργήσει εδώ οικογένεια! Άλλωστε ακόμα και στα παραλιακά χωριά, τώρα, έχουν κλείσει τα σχολεία. Υπάρχει συγκοινωνία το πρωί και το μεσημέρι για τα παιδιά ή μισθώνεται ταξί. Για όλες τις ανάγκες μας πηγαίνουμε στο Ξυλόκαστρο [...] Γιατρός έρχεται , αγροτικός, μια φορά την εβδομάδα για να γράφει φάρμακα κυρίως.»

(Δ. Γ., Πάρεδρος της Κάτω Συνοικίας)

Οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων στην περιοχή, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συνεντευξιζόμενων, ήταν και ντόπιοι, είτε μόνιμοι κάτοικοι είτε άνθρωποι που έχουν

καταγωγή και συνήθως και κάποια περιουσία στα Τρίκαλα ενώ κατοικούν μόνιμα στο Ξυλόκαστρο ή στις γύρω περιοχές, αλλά και ξένοι επενδυτές που έφτιαξαν μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες. Μετά το 2003 δόθηκαν κάποιες επιχορηγήσεις αλλά όχι σε σημαντικό ποσοστό αφού μόνο περίπου 10 επιχειρήσεις εντάχθηκαν σε χρηματοδοτικά προγράμματα LEADER σύμφωνα με τις μαρτυρίες. Οι επιχειρήσεις που προϋπήρχαν είδαν μεγάλη αύξηση στα εισοδήματά τους με την ανάπτυξη του τουρισμού.

«Από το 2003 είχαμε άνοδο στα κέρδη 150%! Τα Τρίκαλα έγιναν προορισμός. Προωθήθηκαν μέσω της τηλεόρασης και του ιντερνέτ»

(Δ. Ζ., Ιδιοκτήτης ταβέρνας)

Μαζί με τις επιχειρήσεις σημαντική άνοδο γνώρισε γενικότερα η οικοδομή. Έτσι στην αγορά ακινήτων επιβλήθηκαν πληθωριστικές πιέσεις με αποτέλεσμα η αγορά οικοπέδων και κατοικιών να περιορίζεται στις εύπορες κοινωνικές ομάδες. Αυτά διήρκησαν μέχρι την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης αφού από το 2010 σταμάτησε κάθε αγοραπωλησία. Ο Α. Θ., ιδιοκτήτης τουριστικής σελίδας για τα Τρίκαλα και τρικαλίτης σε καταγωγή αναφέρει:

«Τα τελευταία χρόνια όσοι είχαν (ή δεν είχαν) ένα κομμάτι γης έχτιζαν εξοχικές κατοικίες με σκοπό να τις πουλήσουν. Όλα αυτά έμειναν απούλητα λόγω κρίσης και τα μετέτρεψαν σε ξενώνες. Τα νοικιάζουν για να πληρώνουν τα δάνεια που πήραν. Περίπου 10 ξενώνες που υπάρχουν αυτή τη στιγμή είχαν φτιαχτεί αρχικά για να πουληθούν σαν κατοικίες»

(Α. Θ., Ιστοσελίδα www.trikala.gr)

Οι αρχικά υψηλότερες τιμές, ιδιαίτερα στα καταλύματα, έχουν φανερά υποστεί μείωση από το 2010. Ο επιχειρηματίας, ιδιαίτερα εκείνοι που δανειοδοτήθηκαν για την κατασκευή των καταλυμάτων πολλές φορές έχουν και δεύτερη απασχόληση για να τα βγάλουν πέρα.

«Έχουμε κι άλλη επιχείρηση στο Ξυλόκαστρο. Τα έσοδα του ξενοδοχείου δεν φθάνουν ούτε για να το ξεχρεώσουμε.»

(Μ. Φ., Ιδιοκτήτρια ξενοδοχείου)

Διπλά απασχολούμενοι είναι και οι ντόπιοι αγρότες που προχώρησαν και σε κάποια τουριστική επένδυση. Σύμφωνα με όλους τους συνεντευξιαζόμενους οι γεωργοί που ασχολήθηκαν με κάποια επιχείρηση κράτησαν και τα κτήματά τους. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της Αγροτικής Ένωσης Ξυλοκάστρου μόνο στους τρεις οικισμούς των

Τρικάλων εμφανίστηκε μείωση στην αγροτική παραγωγή όχι όμως αρκετά μεγάλη ώστε να μιλάμε για εγκατάλειψη της γεωργίας. Οι περισσότεροι διατηρούν την γεωργική εργασία παράλληλα με το 'εύκολο κέρδος' του τουρισμού όπως, τουλάχιστον αρχικά θεωρήθηκε. Για πολλούς όμως από τους πολυδραστήριους αυτούς αγρότες η γεωργία υποβαθμίστηκε σε δευτερεύουσα εργασία. Όπως αναφέρει και ο παραγωγός Σ. Α.:

«Δεν ασχολούνται πλέον με την γεωργία. Από τα 50 άτομα που είναι εδώ νέοι οι 10 μόνο ασχολούνται με την γεωργία σαν κύριο επάγγελμα. Οι υπόλοιποι έχουν άλλες δραστηριότητες. Τελευταία μόνο λόγω της κρίσης είδαμε κάποια παραδείγματα που αρχίζουν να επιστρέφουν και να φυτεύουν κορινθιακή σταφίδα.»

(Ι.Π., Παραγωγός σταφίδας, κάτοικος Τρικάλων)

Θα λέγαμε πως η πολυδραστηριότητα στον τουρισμό στα Τρίκαλα βρίσκεται στο αρχικό στάδιο¹⁰² όπου διατηρείται παράλληλα και η γεωργική απασχόληση ενώ η οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης και η ανασφάλεια δεν αφήνουν να επέλθει ο μαρασμός της, αντίθετα, δείχνει σημεία επανάκαμψης. Εδώ να σημειώσουμε πως στοιχεία πολλών ερευνών δείχνουν πως η σχέση μεταξύ τουρισμού και γεωργίας είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη, καθώς ο γεωργικός τομέας, εκτός από τις εισροές που μπορεί να παρέχει στον κλάδο του τουρισμού, επηρεάζει την προθυμία τους να επισκεφθούν την περιοχή. Με άλλα λόγια, το αγροτικό τοπίο μπορεί να μετατραπεί σε τουριστικό προϊόν¹⁰³.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Η τουριστική ανάπτυξη σίγουρα ωφέλησε οικονομικά όλη την περιοχή με διάφορους τρόπους. Στον δρόμο Ξυλόκαστρο – Τρίκαλα υπάρχουν επιχειρήσεις (βενζινάδικα, μίνι-μάρκετ, πρατήρια ντόπιας φέτας και παραδοσιακών προϊόντων) που οφείλουν μεγάλο μέρος του τζίρου τους στην τουριστική κίνηση. Ακόμα, τις ημέρες αιχμής, συναντάς πάγκους στην άκρη του δρόμου, όπου αγρότες και μελισσοκόμοι πωλούν τα προϊόντα

τους (βλέπε Εικόνα 6). Οι ταβέρνες, χρησιμοποιούν κάποια προϊόντα τοπικής

¹⁰² Βλέπε σελίδα 23 «Πολυδραστηριότητα των αγροτών στον τουρισμό»

¹⁰³ Γιαννάκης Ηλίας, «Πολυλειτουργική Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη», διδακτορική διατριβή, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2011

παραγωγής όπως το κρασί και τα μήλα. Ο πάρεδρος της Κάτω Συνοικίας (αγρότης και ιδιοκτήτης ξενώνα) αναφέρει:

«Η τουριστική ανάπτυξη βοήθησε τον ντόπιο πληθυσμό. Κατ' αρχάς, αύξησε την αξία της γης. Μετά, οι αγρότες δίνουν τα προϊόντα τους στις επιχειρήσεις και τους τουρίστες και επιπλέον δίνει την ευκαιρία να συμπληρώσουν το εισόδημα τους δουλεύοντας σε μια από τις επιχειρήσεις του χωριού τον χειμώνα.»

(Δ. Γ., Πάρεδρος της Κάτω Συνοικίας)

Δεν έχουν όμως όλοι την ίδια άποψη:

«Δεν έχουμε κανένα οικονομικό όφελος. Δεν αγοράζουν από εμάς. Κάποιοι έχουν τη δική τους παραγωγή σε προϊόντα και τα διαθέτουν στα καταστήματά τους. Κάποιοι ψωνίζουν από τα σούπερ μάρκετ που βρίσκουν φθηνότερα. Μόνο οι μαγαζάτορες έχουν ευνοηθεί»

(Κ. Χ., Παραγωγός σουλτανίνας, ελαιολάδου)

«Εμένα προσωπικά σε τίποτα δεν με βοήθησε η τουριστική ανάπτυξη. Δεν απευθύνομαι στην τοπική αγορά. Τα φρούτα μου ωριμάζουν το καλοκαίρι. Δεν μπαίνω στη διαδικασία να τα βάλω σε ψυγεία για να τα πουλήσω τον χειμώνα. Πιστεύω όμως πως αν ασχολούμουν με αυτό δεν θα μου έλεγαν όχι. Αν και όλοι κοιτάζουν να βρουν το φθηνότερο...»

(Σ. Α., Παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

Σαφώς δεν μπορούμε να πούμε πως η τουριστική ανάπτυξη άλλαξε δραστικά τα εισοδήματα των αγροτών ή βοήθησε όλους αφού η κύρια παραγωγή, που είναι η σταφίδα, δεν μπορεί να διατεθεί σε μια τέτοια αγορά αλλά προωθείται σε εμπόρους. Από την άλλη, σε πολλές περιπτώσεις, οι επιχειρηματίες δεν προτιμούν τα τοπικά προϊόντα γιατί μπορούν να βρουν πιο φθηνά προϊόντα σε αλυσίδες καταστημάτων χονδρικής. Επομένως δεν παρατηρούνται σημαντικές συνέργειες μεταξύ τουρισμού και πρωτογενούς τομέα. Ακόμα, δεν υπάρχουν εργαστήρια που να τα παράγουν παραδοσιακά προϊόντα, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις (όπως τυρί και χωριάτικο ψωμί) με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις που θέλουν να τα προωθήσουν να στρέφονται σε άλλες πηγές.

«Οι τουρίστες ενδιαφέρονται για τα ντόπια παραδοσιακά προϊόντα όπως χυλοπίτες, γλυκά κουταλιού, κρασί, μέλι κ.ά. Αυτά που μπορώ τα προμηθεύομαι από ντόπιους (κρασί και μέλι). Γλυκά και ζυμαρικά δεν μπορώ να πάρω από τις γυναίκες του χωριού γιατί δεν ασχολούνται επαγγελματικά και δεν μπορούν να κόψουν παραστατικά. Τα παίρνω από άλλες περιοχές.»

(Θ.Π. Ιδιοκτήτης καταστήματος με παραδοσιακά προϊόντα)

Γενικά, η ανάπτυξη του τουρισμού από όλους κρίθηκε ως θετική εξέλιξη. «Βλέπουμε κόσμο» ανέφεραν οι ντόπιοι κάτοικοι και προφανώς αυτό είναι πολύ σημαντικό για ένα ορεινό χωριό που βρισκόταν σε πληθυσμιακή παρακμή λίγα χρόνια πριν.

«Είναι καλό που βλέπουμε κόσμο. Τονώνει την ψυχολογία μας! Επίσης χάρη στον τουρισμό έγιναν κάποια έργα στο χωριό, έγινε παιδική χαρά, ζωντάνεψε το χωριό! Οι ξενοδόχοι έφτιαξαν σύλλογο και μάζεψαν χρήματα για ανάπλαση του χωριού. Οργάνωσαν επίσης ένα θεατρικό με τα παιδιά του χωριού! Μια μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα έχει πισίνα και αφήνει τα παιδιά να τη χρησιμοποιούν, δωρεάν, κάθε μέρα. Υπάρχουν σχέδια και για κατασκευή γηπέδων.»

(Σ. Α., Παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

Ακόμα, θετικό για τους κατοίκους τους χωριού είναι πως έχουν ανοίξει επιχειρήσεις όπου μπορούν να προμηθευθούν τρόφιμα ή βενζίνη χωρίς να πρέπει να κατέβουν στο Ξυλόκαστρο καθώς και ένα μηχάνημα ανάληψης χρημάτων (ΑΤΜ). Δεν λείπουν όμως και μαρτυρίες για προβλήματα που δημιουργεί ο τουρισμός στη ζωή των ντόπιων κατοίκων.

«Τον τουρισμό τον θέλουμε αλλά η αλήθεια είναι πως ποιότητα ζωής έχει χειροτερέψει. Το νερό της Ζήρειας που είναι πολύ καλή ποιότητα το έχουν στείλει στην Άνω συνοικία, το παίρνουν οι επιχειρήσεις και σε εμάς το ανακατεύουν με νερό από γεώτρηση. Ύστερα κάποια συγκροτήματα έχουν βιολογικό καθαρισμό. Ειδικά όταν φυσάει μυρίζει πολύ άσχημα! Τα κοντινά σπίτια έχουν πρόβλημα. Και ποιότητα των επισκεπτών δεν είναι καλή. Δεν αφήνουν τίποτα στα περιβόλια. Μπαίνουν μέσα και κόβουν ό,τι βρίσκουν, λουλούδια, λαχανικά, χορταρικά... Έχουμε αναγκαστεί να βάζουμε λουκέτο στις αποθήκες γιατί κλέβουν (την σταφίδα, τα εργαλεία κτλ).»

(Κ. Χ., Παραγωγός σουλτανίνας, ελαιολάδου)

«Μυρίζουν άσχημα οι καυστήρες πέλετ από τα ενοικιαζόμενα. Δεν είναι κατάσταση αυτή να μην μπορείς να βγεις από το σπίτι σου! Με ενοχλεί στα μάτια, και μου δημιούργησε και αναπνευστικό πρόβλημα. Είναι σοβαρό υγειονομικό θέμα αυτό, δεν ξέρω πως επιτρέπεται. Νομίζω πως οφείλεται στο ότι ο ιδιοκτήτης κατασκευάζει μόνος του το πέλετ, ίσως χρησιμοποιεί βαμμένα ξύλα. Το ανάβουν και το καλοκαίρι για ζεστό νερό.»

(Γ. Γ., Συνταξιούχος)

Γενικά μπορούμε να πούμε πως η ανάπτυξη του τουρισμού στα Τρίκαλα επηρέασε το κοινωνικό-οικομονομικό τομέα και γενικότερα τη ζωή στο χωριό θετικά, με

συγκράτηση του πληθυσμού και με ευκαιρίες απασχόλησης και κέρδους, χωρίς όμως να λείπουν και τα προβλήματα και χωρίς να έχει σημειωθεί κάποια σημαντική βελτίωση στα θέματα υπηρεσιών και έργων υποδομής.

4.5 Επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον

Τα Τρίκαλα Κορινθίας, όπως είδαμε και στο κεφάλαιο 2.1 βρίσκονται σε μια περιοχή με πλούσια βιοποικιλότητα. Σημαντικά είδη χλωρίδας και πανίδας συναντούνται στην Κυλλήνη ή Ζήρεια ειδικά ανεβαίνοντας προς τις κορυφές της. Αυτή η εκπληκτική φύση είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες που προσελκύουν τους επισκέπτες σε συνδυασμό με την εύκολη πρόσβαση και τη μικρή απόσταση από τα αστικά κέντρα. Η μεγάλη όμως ανάπτυξη του τουρισμού, αν δεν ακολουθεί κάποιο σχεδιασμό και δεν υπόκειται σε κανένα κανόνα μπορεί να σοβαρές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, πολλές φορές μη αναστρέψιμες.

Η τουριστική ανάπτυξη των Τρικάλων έχει αυξήσει τις ανάγκες για πολλαπλές υπηρεσίες εξυπηρέτησης των επισκεπτών και έχει οδηγήσει στην κατασκευή νέων κτιρίων. Η αυθαίρετη δόμηση εις βάρος της φυσικής βλάστησης, σε δασικές περιοχές, αποτελεί πίεση στο οικοσύστημα και εν γένει στο σύνολο της προστατευόμενης περιοχής. Ο άμεσος παράγοντας υποβάθμισης, είναι η διάσπαση της συνέχειας των επιμέρους δασικών οικοτόπων και συγκεκριμένα ο περιορισμός της έκτασης των δασών.

«Έχει γίνει ήδη ζημιά στη φύση. Δεν εφαρμόζονται οι νόμοι. Η δόμηση είναι άναρχη, κάποιοι έχουν κτίσει σε λάθος σημεία. Ούτε το κράτος, ούτε οι επιχειρηματίες έχουν δείξει ευαισθησία σε σχέση με το περιβάλλον. Μπορείς να δεις μέσα στο ελατόδασος ο 'τάδε' έχει βάλει πασσάλους, προσπαθεί να το κάνει οικόπεδο...!»

(Σ. Α., παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

Με σκοπό να ελεγχθεί η τουριστική δραστηριότητα και να απαγορευθεί η δόμηση σε περιοχές σπάνιων οικοσυστημάτων, συντάχθηκε η «ΕΙΔΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΥΛΛΗΝΗ (ΖΗΡΕΙΑ) ΚΑΙ ΤΗ ΧΑΡΑΔΡΑ ΦΛΑΜΠΟΥΡΙΤΣΑ» από τον Δήμο Ξυλοκάστρου το 2009 για την οποία ακόμα αναμένεται να γίνει προεδρικό διάταγμα.

Σε αυτή τη μελέτη¹⁰⁴, αρχικά, προσδιορίζεται και περιγράφεται η περιοχή και το προστατευτέο αντικείμενο μέσω της ανάλυσης στοιχείων του φυσικού (αβιοτικού και

¹⁰⁴ Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

βιοτικού) και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος (χρήσεις γης, παραγωγικές δραστηριότητες, πολιτιστικά στοιχεία). Ύστερα, αξιολογείται η υφιστάμενη κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, εντοπίζονται αλληλεπιδράσεις με την ευρύτερη περιοχή, εκτιμώνται δυνητικές συγκρούσεις μεταξύ της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος και των οικονομικών δραστηριοτήτων και προσδιορίζονται οι φυσικές και αναπτυξιακές δυνατότητες. Πιο συγκεκριμένα, προτείνονται: ο χαρακτηρισμός της προστατευόμενης περιοχής, οι συγκεκριμένες ζώνες προστασίας (με τους σχετικούς διαχειριστικούς στόχους και όρους προστασίας), το διοικητικό σύστημα της περιοχής και ο Φορέας Διαχείρισης και τέλος, το πλαίσιο των διαχειριστικών έργων και δράσεων που είναι σκόπιμο να υλοποιηθούν.

Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές των προτεινόμενων πολιτικών αφορούν στην ανάγκη για προστασία, τόσο του φυσικού, όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, ώστε να επιτυγχάνεται:

- η προστασία / διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας και των υπόλοιπων φυσικών αξιών μακροπρόθεσμα,
- η προώθηση διαχειριστικών πρακτικών με σκοπό την αειφόρο χρήση της περιοχής,
- η προστασία των φυσικών πόρων από αντιτιθέμενες χρήσεις γης και δραστηριότητες που θα μπορούσαν να υποβαθμίσουν τη βιολογική ποικιλότητα της περιοχής,
- η συνεισφορά στην τοπική, περιφερειακή και εθνική ανάπτυξη,
- η δυνατότητα πρόσβασης του κοινού με τρόπο ώστε να εξυπηρετούνται οι φυσικές και πνευματικές ανάγκες των επισκεπτών, αλλά και να διατηρούνται οι αξίες της περιοχής για την παρούσα και τις ερχόμενες γενεές,
- η υποστήριξη των οικονομικών δραστηριοτήτων και του τρόπου ζωής που είναι σε αρμονία με τη φύση και τη διατήρηση του κοινωνικού και πολιτισμικού ιστού της τοπικής κοινωνίας.¹⁰⁵

Η αυθαίρετη δόμηση σύμφωνα με όλους τους πληροφορητές, είναι ένα θέμα ανησυχητικό στο οποίο όμως έβαλε φρένο η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών. Δεν είναι όμως αυτός ο μόνος κίνδυνος. Η αυξημένη παρουσία επισκεπτών, χωρίς κανένα σχεδιασμό, με βάση τη φέρουσα ικανότητα, διαταράσσει την ισορροπία των ευαίσθητων οικοσυστημάτων. Όπως αναφέρει η πρόεδρος του συλλόγου

¹⁰⁵ Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

δασοπροστασίας:

«Ένα φαινόμενο που είχε εξελιχθεί σε μάστιγα τα τελευταία χρόνια είναι η μόδα των τζιπ 4*4. Μπαίνουν μέσα στη λίμνη Δασίου για να δοκιμάσουν τα τζιπ τους και διαταράσσουν το οικοσύστημα. Επίσης, χαλούν τους δασικούς δρόμους με αποτέλεσμα να μην μπορούν να περνάνε εύκολα τα πυροσβεστικά οχήματα.[...] Ο κόσμος ανεβαίνει στο βουνό για τσάι, ρίγανη ή για λουλούδια και τα ξεριζώνουν με βάρβαρο τρόπο. Κάποια είδη έχουν εκλείψει!»

(Α. Ζ., πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας Κυλλήνιος Άδωνης)

Εικόνα 7 Η λίμνη Δασίου στο όρος Κυλλήνη

Πηγή: Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα

Η μελέτη απαγορεύει τη διέλευση των οχημάτων (εκτός πυροσβεστικών) εκτός των υφιστάμενων δρόμων και ορίζει την δημιουργία μονοπατιών για τους περιπατητές. Επίσης ορίζει αυστηρότερους κανόνες για το κυνήγι. Κάποιοι από τους όρους αυτής της μελέτης δεν βρίσκουν σύμφωνους όλους τους εμπλεκόμενους.

«Η μελέτη είναι πολύ αυστηρή. Χρειάζεται αλλαγές. Δεν μπορεί να απαγορεύει το χτίσιμο σε τόσο μεγάλη ζώνη από τα πεδινά (εννοεί εκτός σχεδίου πόλεως). Επίσης, όταν

απαγορεύει το κυνήγι ή το enduro αυτό που θα καταφέρει είναι να πηγαίνει ο καθένας όποτε και όπου θέλει. Καλύτερα θα ήταν να τους όριζε μια περιοχή που να μπορούν να πηγαίνουν ώστε να μη δρουν ανεξέλεγκτα.»

(Γ. Τ., πάρεδρος Μεσαίας Συνοικίας)

Άλλο ένα πρόβλημα που δημιουργεί ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών είναι τα σκουπίδια.

«Τα σκουπίδια είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα στα Τρίκαλα. Πρέπει να έρχεται απορριμματοφόρο πιο συχνά για συγκομιδή και να μπουν περισσότεροι κάδοι. Τα καλαθάκια θα πρέπει να είναι σε πιο εύστοχα σημεία. Αν και... πολλές φορές είναι δίπλα τους το καλαθάκι και τα ρίχνουν κάτω... χρειάζεται αστυνόμευση, να τιμωρούνται αυτοί που μολύνουν.»

(Α. Ζ., πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας Κυλλήνιος Άδωνης)

«Όταν ξεκινήσαμε με τον σύλλογο τις δράσεις καθαρισμού ήταν πολύ βρώμικα. Τώρα είναι σχετικά καθαρά, συγκρίνοντας με άλλες περιοχές. Φταίνε οι επισκέπτες αλλά φταίνε και οι εργάτες που δούλευαν στις οικοδομές. Όλα τα υλικά, σκουπίδια, σακούλες, πλαστικά, συσκευασίες κτλ πετάγονταν παραπέρα ή σε ρεματιές.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Τα σκουπίδια δεν είναι μόνο πρόβλημα αισθητικής ή υγιεινής. Τα πλαστικά περιέχουν χημικές ουσίες που μολύνουν το περιβάλλον, σκοτώνουν ζώα που θα τα φάνε και αυξάνουν τον κίνδυνο της πυρκαγιάς. Επίσης, ο αυξημένος αριθμός επισκεπτών (που δεν είναι πάντα ευαισθητοποιημένος και συνειδητοποιημένος) αυξάνει τον κίνδυνο πυρκαγιάς λόγω αναμένων τσιγάρων που πετιούνται κάτω ή επειδή ανάβουν φωτιές για ψήσιμο τροφών. Μεγάλες εκτάσεις δασών της Κυλλήνης έχουν καεί στο παρελθόν από πυρκαγιές, ηθελημένες ή μη. Ο σύλλογος δασοπροστασίας ο Κυλλήνιος Άδωνις που δημιουργήθηκε το 2007 οργανώνει ένα δίκτυο εθελοντών που, κάθε καλοκαίρι, κάνουν περιπολίες στο δάσος για την άμεση αντιμετώπιση πιθανής πυρκαγιάς.

Ένα ακόμα πρόβλημα που παρουσιάστηκε τα τελευταία χρόνια ήταν η λαθροϋλοτομία. Αυτό, υπάρχουν νύξεις πως οφείλεται στον τουρισμό, αφού, σε όλους σχεδόν τους ξενώνες και τα ξενοδοχεία, τα δωμάτια διαθέτουν τζάκι και οι ιδιοκτήτες θα πρέπει να παρέχουν επαρκή ποσότητα καυσόξυλων. Παράλληλα όμως, η οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με την αύξηση της τιμής του πετρελαίου έχει αυξήσει πολύ τη ζήτηση των καυσόξυλων για θέρμανση, και αντίστοιχα και το την παράνομη υλοτομία και εμπορία. Σε κάθε περίπτωση είναι μια μάστιγα που πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Η προστασία της περιοχής του ορεινού όγκου της Ζήρειας, προσφέρει στη διατήρηση τόσο των βιολογικών- οικολογικών χαρακτηριστικών της, όσο και των τοπικών χαρακτηριστικών της, τα οποία, αντίστοιχα, θα διατηρήσουν την επισκεψιμότητα στην περιοχή με μελλοντικά οικονομικά οφέλη που θα διαχέονται σε όλη την περιοχή και όλους τους μήνες του χρόνου.

4.6 Μελλοντικοί κίνδυνοι και προτάσεις βελτίωσης

Η τουριστική δραστηριότητα στα Τρίκαλα Κορινθίας αναπτύχθηκε με απρογραμματίστο τρόπο. Δεν βασίστηκε σε κάποιο σχεδιασμό με στόχο την αειφορία, και διαφαίνεται ο κίνδυνος της παρακμής η οποία επέρχεται όταν χάνονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα μιας περιοχής και έτσι δεν μπορεί να φέρει οικονομικά οφέλη. Σύμφωνα με τους κατοίκους αλλά και τους επιχειρηματίες της περιοχής αυτό ισχύει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό για συγκεκριμένους λόγους. Ένας από τους βασικότερους λόγους είναι η απώλεια της τοπικής ταυτότητας του χωριού και η μη αξιοποίηση της πατροπαράδοτης κληρονομιάς είτε μιλάμε για άυλες παραδόσεις είτε μιλάμε για μνημεία.

«Οι επισκέπτες έρχονται στα Τρίκαλα για 2- 3 μέρες για να ξεκουραστούν. Παίρνουν αυτό που θέλουν, την αίσθηση του χωριού, τη φύση, τις καλές υπηρεσίες διαμονής και εστίασης αλλά εμείς πρέπει να τους δώσουμε κάτι παραπάνω σε σχέση με την ιστορία και την παράδοση της περιοχής. Να λένε ύστερα πήγαμε στα Τρίκαλα και είδαμε αυτό. Να μην είναι το ίδιο με το να πας για παράδειγμα στην Αράχοβα, να πάρουν κάτι από τον τόπο μας.»

(Α. Ζ., πρόεδρος του συλλόγου δασοπροστασίας Κυλλήνιος Άδωνης)

«Το μέλλον του τουρισμού είναι αβέβαιο. Δεν έχει βάσεις, είναι σαθρό.[...] Δεν έχουμε αναδείξει τα προϊόντα μας, δεν έχουμε πολιτιστικό τουρισμό, δεν έχουμε τίποτα διαφορετικό από τα άλλα χωριά που έχουν τουριστική ανάπτυξη.»

(Σ. Α., παραγωγός σταφίδας)

«Στοιχεία πολιτισμού όπως τα μνημεία μας δεν είναι επισκέψιμα, άλλα δεν έχουν αναστηλωθεί. Με πολύ κόπο κρατιούνται κάποιες παραδόσεις αλλά κι αυτές εξασθενούν.»

(Δ. Ζ., ιδιοκτήτης ταβέρνας)

Είναι προφανές υπάρχει υποβάθμιση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και κυρίως των φορέων ιστορικής μνήμης, όπως τα παλιά αρχοντικά, αφού πολλά από αυτά έχουν ήδη καταρρεύσει, αλλά γι αυτό δεν ευθύνεται ο τουρισμός, αντίθετα, είναι η αιτία να ενταθεί το ενδιαφέρον αναστήλωσης αυτών που έχουν μείνει. Παρόλα αυτά δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα καμιά τέτοια κίνηση. Αντίστοιχα, και οι παραδοσιακές δραστηριότητες παρακμάζουν.

«Δεν γίνονται εκδηλώσεις, δεν έχουμε δραστηριότητες. Σταμάτησαν και τα παραδοσιακά

πανηγύρια. [...] Οι τουρίστες δεν βγαίνουν από τα δωμάτιά τους. Αναπολούμε τα παλιά χρόνια που όταν έρχονταν επισκέπτες γίνονταν ένα με το χωριό και ακολουθούσαν τις παραδόσεις μας...»

(B. X., συνταξιούχος αγρότης)

Εδώ να τονίσουμε πως ο πολιτιστικός τουρισμός δεν περιορίζεται στο θαυμασμό μόνο μνημείων ή των αρχαιοτήτων μιας περιοχής, αλλά ταυτόχρονα επεκτείνεται και στην κατανόηση του τρόπου συμπεριφοράς, ή του τρόπου σκέψης των ατόμων της περιοχής¹⁰⁶ και την άμεση επαφή τους με τις συνήθειες, τα ήθη, τα έθιμά, ακόμα και την διατροφή τους.

«Ο καταναλωτισμός έχει οδηγήσει τους επιχειρηματίες να φέρουν ξένες ιδέες και τρόπους με στόχο το οικονομικό όφελος. Φτιάχνουν καταστήματα που απευθύνονται σε αστούς. Οι επισκέπτες αναζητούν το παραδοσιακό αλλά οι ντόπιοι προωθούν το ξένο. Τελικά οι επισκέπτες το επιλέγουν γιατί είναι γνώριμο. Χάνεται η παράδοση.»

(X. M., ιδιοκτήτης ουζερί)

Εικόνα 8 Διαφημιστική πινακίδα

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

«Τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια θα έπρεπε να προωθούν τα τοπικά προϊόντα. Για παράδειγμα όχι τυποποιημένο πρωινό αλλά ζυμωτό ψωμί, ντόπιο τυρί όπως και μέλι, σταφίδες, καρύδια, μήλα από την περιοχή μας.»

(A. Z., πρόεδρος συλλόγου δασοπροστασίας)

«Μπορούν να χρησιμοποιήσουν και να προωθήσουν τα ντόπια ζυμαρικά όπως τουτουμάκια, λαζάνια και τραχανά. Υπάρχει εργαστήριο παραδοσιακών ζυμαρικών στη Ρίζα (κοντινό χωριό). Αυτή τη στιγμή προσπαθούμε να δημιουργήσουμε συνεταιρισμό γυναικών για τοπικά παραδοσιακά προϊόντα.[...] Επίσης, Είναι κρίμα που δεν γίνονται πια παραδοσιακά πανηγύρια,

¹⁰⁶ Καρίκης Δημήτρης, Τσαμαντάνης Χρήστος, «Πολιτιστική Κληρονομιά και Τουριστικό προϊόν: Μελέτη προσέγγισης της επιρροής του Αρχαιολογικού Χώρου των Δελφών και του Μουσείου στην Π.Ε. Φωκίδας», 2012

θα μπορούσε να γίνεται και γιορτή σταφυλιού κάθε χρόνο, όπως σε άλλα μέρη.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Ο γαστρονομικός τουρισμός είναι ένα πεδίο που δίνει πολλές δυνατότητες ανάπτυξης και μπορεί να συνδυαστεί με άλλες μορφές τουρισμού. Η βελτίωση της ποιότητας των τοπικών τροφίμων προσφέρει ευκαιρίες να ζήσουν οι επισκέπτες μια ιδιαίτερη εμπειρία με τοπικό χαρακτήρα αλλά και να υποστηριχθεί και η τοπική αγορά. Όπως προτείνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην σύστασή της για τους αγροτικούς προορισμούς, η ενίσχυση της σχέσης μεταξύ γαστρονομίας, παραγωγής τροφίμων, γεωργίας και διατήρησης της υπαίθρου προσφέρει δυνατότητες για μια πραγματικά ολοκληρωμένη διαχείριση. Χρειάζεται όμως να υπάρχει παροχή βοήθειας από τους τοπικούς φορείς για τη δημιουργία δικτύων παραγωγών για την βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής και της διανομής και προώθησης στους επισκέπτες και ενθάρρυνση των εστιατορίων να περιλαμβάνουν στον κατάλόγο τους παραδοσιακά εδέσματα μέσω της κατάρτισης αλλά και της προβολής τους.¹⁰⁷

«Θα μπορούσαν να φτιαχτούν μονάδες αγροτουρισμού. Στη Γαλλία δουλεύει πολύ καλά αυτό το σύστημα, ο κόσμος μαθαίνει κάτι για την αγροτική ζωή και οι αγρότες προωθούν τα προϊόντα τους, το κρασί, το κρέας, τα κηπευτικά τους...

(Σ. Α., παραγωγός κρασιού, φρούτων)

«Θα μπορούσε να γίνει αγροτουρισμός. Για παράδειγμα ο τουρίστας θα μπορούσε να δει πως γίνεται ο τρύγος, να δει το πατητήρι, να αγοράσει και το κρασί.»

(Κ. Χ., παραγωγός σταφίδας, ελαιολάδου)

Ο φυσικός πλούτος της περιοχής δίνει ευκαιρίες για ανάπτυξη πολλών ειδών ήπιου τουρισμού. Στη Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας¹⁰⁸, που προαναφέρθηκε προτείνεται η δημιουργία μονάδων αγροτουρισμού με ενίσχυση των παραδοσιακών ασχολιών και δραστηριοτήτων και η ανάπτυξη οικοτουριστικών υποδομών (π.χ. δίκτυα διαδρόμων ερμηνείας περιβάλλοντος, κέντρα ενημέρωσης κατά προτίμηση μέσω της αξιοποίησης των υφιστάμενων κτισμάτων). Με αυτά τα είδη τουρισμού μειώνονται οι κίνδυνοι και

¹⁰⁷ Διεύθυνση τουρισμού, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Για έναν αγροτικό τουρισμό ποιότητας», Βρυξέλλες, 2000

¹⁰⁸ Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

τα προβλήματα για το φυσικό περιβάλλον. Οι συμμετέχοντες της έρευνας επίσης πρότειναν αυτές τις εναλλακτικούς τρόπους τουρισμού:

«Θέλουμε να αναπτυχθούν εναλλακτικά είδη τουρισμού όπως ο οικοτουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός, ο ποδηλατικός, ο φυσιολατρικός- επιστημονικός.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου «Οι φίλοι των Τρικάλων»)

Ο πολιτιστικός και παραδοσιακός σύλλογος «οι φίλοι των Τρικάλων» έχει ανοίξει 10 παλιά μονοπάτια (μουλαρόδρομους) και τους έχει σηματοδοτήσει ώστε ο επισκέπτης να ξέρει πού μπαίνει και τι θα συναντήσει. Επίσης υπάρχουν φυλλάδια με την ιστορία του κάθε μονοπατιού που προωθούνται από τους ξενοδόχους. Εκτός από αυτό, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι συμφώνησαν πως το πολιτισμικό στοιχείο δεν προβάλλεται στα Τρίκαλα, είτε αυτό αφορά στις παραδοσιακές δραστηριότητες είτε στα μνημεία του χωριού είτε στα ιστορικά του στοιχεία.

«Με τα μονοπάτια που ανοίξαμε προσπαθούμε να κάνουμε τον κόσμο να ανακαλύψει πραγματικά το χωριό και όχι μόνο τις ταβέρνες του! Δυστυχώς, ως τώρα λίγοι τα επισκέπτονται. Τα καταφύγια στη Ζήρεια πρέπει να επισκευαστούν, να αναπτυχθεί ο ορειβατικός τουρισμός. Το είδος τουριστών που έχουμε τώρα δεν ενδιαφέρεται να την πολιτιστική κληρονομία παρά μόνο για το αν έχει τζακούζι το ξενοδοχείο...»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Το Ευρωπαϊκό παρατηρητήριο LEADER εξέδωσε το 2001 ένα οδηγό για την εκπόνηση και εφαρμογή σχεδίων πεζοπορίας¹⁰⁹. Για τον καθορισμό της διαδρομής έδωσε τους βασικούς κανόνες ως εξής:

- Αποκλεισμός ασφαλτοστρωμένων δρόμων, εκτός από πολύ σύντομες εξαιρέσεις
- Επιδίωξη ποικιλίας των μονοπατιών
- Αποφυγή υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων προόδου και προσανατολισμού των πεζοπόρων
- Προτίμηση ποιοτικών τοπίων και περιβάλλοντος
- Αξιοποίηση της κληρονομιάς της περιοχής όπως παραδοσιακοί οικισμοί, θρησκευτικά μνημεία, φυσικός πλούτος κλπ.
- Πρόβλεψη της επίπτωσης των διαδρομών και αποφυγή των ευπαθών περιοχών

¹⁰⁹ Ευρωπαϊκό παρατηρητήριο LEADER / AEIDL, «Η αξιοποίηση του πεζοπορικού τουρισμού στις αγροτικές περιοχές», 2001

- Αποφυγή των πιθανώς επικίνδυνων τμημάτων

Αυτό το είδος τουρισμού ανήκει στις ήπιες, εναλλακτικές μορφές, προτείνεται όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο και από την περιβαλλοντική μελέτη και μπορεί να εκμεταλλεύεται τα τοπικά στοιχεία. Πολλές από τις προτάσεις αφορούσαν επίσης στον θρησκευτικό και τον ιστορικό- εκπαιδευτικό τουρισμό.

«Αν είχαν αναδειχθεί τα ιστορικά και θρησκευτικά στοιχεία τη περιοχής θα μπορούσε ο τουρισμός να επεκταθεί στους υπόλοιπους μήνες του χρόνου και στις υπόλοιπες ημέρες της εβδομάδας. Εδώ είναι η γενέτειρα του Αγίου Γερασίμου. Το μοναστήρι του Αγίου Βλασίου, η μονή της Παναγίας χτισμένη γύρω στο 1700. Μπορεί να αναπτυχθεί ο θρησκευτικός τουρισμός. Είναι συνήθως ηλικιωμένοι που δεν μπορούν να έρθουν τον χειμώνα με το χιόνι, θα έρθουν άλλες εποχές που δεν έχουμε τουρισμό.[...] Θα μπορούσε να γίνει επισκέψιμο το σπήλαιο του Ερμή, όπου, στην αρχαιότητα λατρευόταν ο θεός και σύμφωνα με τη μυθολογία, εκεί έκρυψε τις αθάνατες αγελάδες που είχε κλέψει από τον Απόλλωνα. Έπειτα είναι η λίμνη Στυμφαλία ζούσαν οι Στυμφαλίας όρνιθες. Ιστορικά, το Νοταραίικο ήταν σημείο αναφοράς επί τουρκοκρατίας. Γιατί να μην διαδοθούν αυτά και να αναδειχθούν οι περιοχές; Είναι εγκαταλειμμένα, χρειάζονται κονδύλια για να γίνουν επισκέψιμα.»

(Γ. Τ., πάρεδρος Μεσαίας Συνουκίας)

«Τα μνημεία και ιστορικά κτίρια του χωριού, όπως το αρχοντικό Νοταρά είναι υπό κατάρρευση. Πρέπει να αξιοποιηθούν και να γίνουν επισκέψιμα. Στην αρχαία Πελλήνη έχουν κάνει μεγάλη ζημιά οι αρχαιοκάπηλοι! Θα μπορούσαμε να έχουμε αρχαιολογικό τουρισμό. Θέλαμε να φτιάξουμε κι ένα λαογραφικό μουσείο αλλά δεν υπάρχουν πόροι.»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Από τους συμμετέχοντες της έρευνας προτάθηκαν δύο ιδέες για μουσεία. Πρώτων, ένα λαογραφικό μουσείο, μέσα στο χωριό, αφού υπάρχουν πολλά παραδοσιακά αντικείμενα λαϊκής τέχνης, εργαλεία, φορεσιές και άλλα που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και θα έλκυαν μερίδα τουριστών που ενδιαφέρονται για τον πολιτισμό και την παράδοση. Δεύτερον ένα μουσείο φυσικής ιστορίας το οποίο θα μπορούσε να γίνει έναυσμα για εκπαιδευτικό ή επιστημονικό τουρισμό:

«Υπήρξε μια πρόταση γι αυτό το μουσείο, το οποίο θα κατασκευαζόταν στη Ζήρεια, στο παλιό τυροκομείο, από έναν επιστήμονα ο οποίος είχε δημιουργήσει μια μεγάλη συλλογή με είδη χλωρίδας την οποία ήταν διατεθειμένος να δωρίσει. Δυστυχώς δεν κατάφερε ο Δήμος να εκμεταλλευτεί αυτή την ευκαιρία».

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

Μεγάλος κίνδυνος για την βιωσιμότητα του τουρισμού των Τρικάλων αλλά και για κάθε είδος ζωής στην περιοχή είναι η υπερεκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος. Η άναρχη δόμηση και η επέκταση σε δασικές περιοχές είναι ένας παράγοντας που όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν ως πρόβλημα για το μέλλον του τόπου. Όπως αναφέρεται και στην περιβαλλοντική μελέτη¹¹⁰:

«Η αυθαίρετη δόμηση εις βάρος της φυσικής βλάστησης, σε δασικές περιοχές, αποτελεί πίεση στο οικοσύστημα και εν γένει στο σύνολο της προστατευόμενης περιοχής. Ο άμεσος παράγοντας υποβάθμισης, είναι η διάσπαση της συνέχειας των επιμέρους δασικών οικοτόπων και συγκεκριμένα ο περιορισμός της έκτασης των δασών.»

Υπήρχαν όμως και περιοχές διαφωνίας μεταξύ των συμμετεχόντων όσον αφορά στην προστασία του περιβάλλοντος. Αυτές οι διαφορές είχαν να κάνουν με την περεταίρω ανάπτυξη του τουρισμού, την περιβαλλοντική μελέτη και τις επιμέρους διατάξεις της, τον μηχανοκίνητο αθλητισμό και την επέκταση του χιονοδρομικού κέντρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιες από τις απόψεις.

«Ο τουρισμός στα Τρίκαλα έχει περιθώρια να αναπτυχθεί πολύ ακόμα. Πρέπει να βελτιωθούν οι δρόμοι, να γίνουν χώροι στάθμευσης, ανάπλαση στις πλατείες, να μεγαλώσει το χιονοδρομικό και να αναπτυχθούν περισσότερες δραστηριότητες»

(Μ. Φ., ιδιοκτήτρια ξενώνα)

«Οι επισκέπτες έχουν ξεπεράσει την φέρουσα ικανότητα του τόπου. Αυτό γιατί είναι εντοπισμένοι σε μια περιοχή, για λίγες μέρες του χρόνου. Θα πρέπει να υπάρχει διάχυση του τουρισμού και στα γύρω χωριά και σε όλο το έτος.»

(Α. Ζ., πρόεδρος συλλόγου δασοπροστασίας)

«Για να υπάρξει περεταίρω ανάπτυξη πρέπει να έχουν γίνει εκ των πρότερων οι ανάλογες υποδομές. Όσο περισσότερο τουρισμό έχουμε τόσο θα επιβαρύνεται το περιβάλλον. Για παράδειγμα, αν δεν υπάρχει αποχετευτικό δίκτυο τα λήμματα θα μολύνουν τον υδροφόρο ορίζοντα. Επίσης, οι δρόμοι που υπάρχουν στα Τρίκαλα είναι κατάλληλοι για μικρούς οικισμούς, μόλις φορτώνονται μια Κυριακή μπλοκάρουν. Χρειάζεται να αναπτυχθούν δίκτυα

¹¹⁰ Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

υποδομών για την ύδρευση, την αποχέτευση, τους δρόμους, τα νερά της βροχής, τα σκουπίδια. Αλλά χωρίς χρήματα πώς θα γίνουν;...»

(Α. Κ. Δήμαρχος Ξυλοκάστρου - Ευρωστίνης)

«Είναι επαρκής η ανάπτυξη. Οτιδήποτε άλλο θα είναι εις βάρος του περιβάλλοντος.»

(Σ. Α., παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

«Είναι αναγκαίο να γίνει σύντομα προεδρικό διάταγμα η περιβαλλοντική μελέτη για να προστατευθεί το βουνό μας. Επίσης δίνει την κατεύθυνση για το τι είδους τουρισμός θα αναπτυχθεί. Δεν θέλουμε μαζικό τουρισμό»

(Λ. Β., πρόεδρος πολιτιστικού συλλόγου)

«Η μελέτη είναι πολύ αυστηρή. Πρέπει να αλλάξει. Βγάζει παράνομο το χιονοδρομικό κέντρο.»

(Γ. Τ., πάρεδρος Μεσαίας Συνοικίας)

Ο χιονοδρομικός τουρισμός εν δυνάμει μπορεί να οδηγήσει στην περιβαλλοντική ενεργοποίηση των ανθρώπων αφού τους φέρνει πιο κοντά στο φυσικό περιβάλλον. Κρύβει όμως και σημαντικές απειλές για το περιβάλλον όπως η ρύπανση, η διάβρωση του εδάφους, η ανεξέλεγκτη άσκηση δραστηριοτήτων όπως μηχανοκίνητων οχημάτων που κινούνται εκτός των υφιστάμενων δρόμων, η διάνοιξη νέων δρόμων και χώρων στάθμευσης με αποτέλεσμα την καταστροφή της βλάστησης και διατάραξη της ισορροπίας των οικοσυστημάτων. Καθίσταται απαραίτητο πλέον ο χιονοδρομικός τουρισμός να ακολουθήσει τις αρχές της αειφορίας όχι μόνο λόγω των νέων απαιτήσεων του περιβάλλοντος αλλά και για την προστασία του σαν τουριστικός πόρος¹¹¹.

Ο Δήμαρχος Ξυλοκάστρου – Ευρωστίνης θεωρεί πολύ σημαντικό το χιονοδρομικό για την οικονομία και κοινωνία της περιοχής και υποστηρίζει πως δεν αποτελεί κίνδυνο για το περιβάλλον εφόσον δεν επεκταθεί:

«Κάνει καλό στην περιοχή! Φέρνει κόσμο και την ζωντανεύει! Το οικονομικό όφελος διαχέεται σε ολόκληρη την περιοχή. Δίνει και θέσεις εργασίας. Δουλεύουν 20 άτομα εκεί για τρεις μήνες. Χωρίς αυτό δεν υπάρχει καμιά δραστηριότητα για τους επισκέπτες, θα μείνουν ένα βράδυ στο ξενοδοχείο, την επόμενη μέρα τι θα κάνουν; Ενώ τώρα όλοι το επισκέπτονται, παίζουν τα παιδιά. Επιπλέον είναι και το ορμητήριο για την ομάδα πυρόσβεσης. Εθελοντές υπάρχουν πάντα εκεί και έχουν σβήσει πολλές φορές μικρές εστίες, πριν εξελιχθούν σε πυρκαγιές. Μέχρι

¹¹¹ Παππά Δήμητρα, Πτυχιακή εργασία: «Ο ρόλος του χιονοδρομικού τουρισμού στην Τοπική ανάπτυξη του Νομού Τρικάλων. Μελέτη περίπτωσης η περιοχή Περτουλίου», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2009

να έρθουν τα πυροσβεστικά οχήματα από το Κιάτο περνάει πολύτιμος χρόνος.[...] Οι οικολόγοι διαμαρτύρονται για καταστροφή της φύσης, αλλά η αλήθεια είναι πως δεν κόψαμε ούτε ένα δέντρο.»

(Α.Κ. Δήμαρχος Ξυλοκάστρου - Ευρωστίνης)

Διάφορες άλλες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο βουνό δίνουν τη δυνατότητα για επισκεψιμότητα της περιοχής σε εποχές μειωμένης τουριστικής κίνησης υπάρχει όμως ο κίνδυνος να δημιουργήσουν περιβαλλοντικά προβλήματα. Οι απόψεις διχάζονται:

«Γίνονται προσπάθειες για προσέλκυση επισκεπτών και για τους υπόλοιπους μήνες του έτους. Κάθε καλοκαίρι έχουμε το Ράλλυ Ακρόπολις και το ροκ φεστιβάλ της Ζήρειας. Θα πρέπει να γίνουν κι άλλες τέτοιες κινήσεις»

(Χ. Μ., ιδιοκτήτης ουζερί)

«Δεν είμαι υπέρ του ράλλυ, του enduro, των τζιπ και του ροκ φεστιβάλ και όλων αυτών. Δεν είναι καλό για το φυσικό περιβάλλον. Διαταράσσουν την οικολογική ισορροπία του βουνού.»

(Σ. Α., παραγωγός σταφίδας, μήλων κ.ά.)

«Πηγαίνει κόσμος πολύς στο ράλλυ αλλά δεν έρχονται στο χωριό. Περνάνε και φεύγουνε. Και για το φεστιβάλ κατασκηνώνουν στο βουνό, δεν μένουν εδώ. Τρώνε σε μια καντίνα με σουβλάκια, εμείς δεν τους βλέπουμε»

(Γ. Γ., συνταξιούχος)

Είναι αναμενόμενο να υπάρχουν διαφορές που προσδιορίζονται από το βαθμό οικολογικής ευαισθησίας των εμπλεκομένων, από τα συμφέροντά τους και στις προσδοκίες τους για το μέλλον ανάλογα με την οπτική του καθενός. Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί σημείο διαφωνίας κυρίως ανάμεσα στους οικολογικούς συλλόγους και στους επιχειρηματίες το οποίο όμως δεν οδηγεί σε ρητές συγκρούσεις, τουλάχιστον στην παρούσα στιγμή, που ο τουρισμός, λόγω της οικονομικής κρίσης δεν συνεχίζει να αναπτύσσεται και να απειλεί τη φύση. Αντίστοιχα, η κρίση ανέκοψε και την δυναμική των μεγάλων εταιριών οι οποίες κατασκευάζοντας μεγάλα συγκροτήματα θα άλλαζαν σε μεγάλο βαθμό την φυσιογνωμία του χωριού και θα οδηγούσαν πιθανά σε μαζικό τουρισμό χωρίς όμως διασφάλιση της αειφορίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που επιδρά στη δομή και το περιβάλλον των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται και επηρεάζει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, οι οποίες έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και προβλήματα, σε μια εποχή αναδιάρθρωσης της υπαίθρου, ο τουρισμός μπορεί να βοηθήσει στη βελτίωση συνθηκών διαβίωσης και απασχόλησης έτσι ώστε να περιοριστεί ή να αναστραφεί η τάση εγκατάλειψης των περιοχών αυτών από τους νέους προς τα αστικά κέντρα. Εδώ και πολλές δεκαετίες έχει καταστεί σαφές πως η ανάπτυξη του τουρισμού δεν θα πρέπει να γίνεται απρογραμμάτιστα αλλά να είναι αποτέλεσμα σχεδιασμού ο οποίος θα έχει σαν στόχο την αειφορία.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να δοθεί το προφίλ μιας ορεινής περιοχής της ελληνικής περιφέρειας που έχει επιδείξει ανάπτυξη του τουρισμού τα τελευταία χρόνια, η οποία είναι τα Τρίκαλα Κορινθίας, και να διερευνηθεί το είδος της ανάπτυξης της, κατά πόσο βαδίζει στην προοπτική της αειφορίας, ποιες οι δυνατότητες και τα προβλήματά της.

Κατά την έρευνα πεδίου διαπιστώθηκε πως δεν έχει υπάρξει σχεδιασμός για την τουριστική ανάπτυξη, όπως αναμενόταν, αφού δεν υπάρχει φορέας τουριστική πολιτικής σε τοπικό επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και οι εθνικοί φορείς δεν εμφανίζονται πουθενά. Παρόλα αυτά, είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως η τουριστική ανάπτυξη, αποτέλεσε έναυσμα για τη δημιουργία ενός πολιτιστικού συλλόγου ώστε να διαφυλαχθούν παραδοσιακά και αρχιτεκτονικά στοιχεία της περιοχής. Επίσης δημιουργήθηκε και ένας οικολογικός σύλλογος, με κύριο στόχο την δασοπροστασία όπου συμμετείχαν και πολλοί επιχειρηματίες του τουρισμού με στόχο και τη διαφύλαξη του φυσικού κάλλους που είναι και το θέλγητρο για την προσέλκυση τουριστών. Έτσι, μπορούμε να πούμε πως ο τουρισμός βοήθησε, έμμεσα, στην κινητοποίηση των δυνάμεων του τόπου για την πολιτιστική και περιβαλλοντική προστασία.

Όμως, σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ο τουρίστας που επισκέπτεται τώρα τα Τρίκαλα δεν έρχεται σε επαφή με την ‘αγνή, παραδοσιακή ζωή του χωριού’ αφού κι αυτή έχει σχεδόν εκλείψει. Επίσης δεν βρίσκει έναν ιδιαίτερο τοπικό

χαρακτήρα αρχιτεκτονικής που θα κάνει μοναδικό αυτό το χωριό σε σχέση με τα υπόλοιπα. Εφόσον δεν υπάρχουν υποχρεωτικοί κανόνες που να αναγκάζουν τους ανθρώπους να χτίζουν με τον συγκεκριμένο χαρακτήρα της περιοχής υπάρχει κίνδυνος να χαθεί σε βάθος χρόνου εντελώς η ντόπια αρχιτεκτονική παράδοση.

Όπως αναφέρθηκε, σημαντικό ρόλο έπαιξε ο παράγοντας της οικονομικής κρίσης στην περεταίρω επέκταση του τουρισμού και τα αρνητικά χαρακτηριστικά αυτής. Παράλληλα όμως επέδρασε και στο στην παύση κάποιων έργων που θα βελτιώναν τη ζωή των κατοίκων και την αναψυχή των τουριστών όπως ο περιφερειακός δρόμος και άλλα που θα συντελούσαν στο να σωθούν κάποια κομμάτια της παράδοσης όπως η αναστήλωση μνημείων.

Αντίστοιχα επηρεάστηκαν οι αποφάσεις για το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Αν και όλοι οι εμπλεκόμενοι ενδιαφέρονται για τη διατήρησή του διαφέρουν οι απόψεις στα επιμέρους θέματα αφού οι πιο ευαίσθητοποιημένοι οικολογικά θεωρούν σημαντικότερη την ισορροπία των οικοσυστημάτων και των τροφικών αλυσίδων ενώ οι επενδυτές θεωρούν πιο σημαντική την επέκταση της εκμετάλλευση της φύσης για τουριστικούς σκοπούς. Οι προτάσεις που δόθηκαν για εναλλακτικές μορφές τουρισμού όπως ο περιπατητικός, ο επιστημονικός και ο οικοτουρισμός, δίνουν λύσεις σε αυτά τα διλήμματα με αποτελέσματα όμως ήπιας μορφής το οποία όμως θα έχουν μακροχρόνια διάρκεια. Αν συγχρόνως αναπτυχθούν κι άλλες μορφές όπως ο θρησκευτικός τουρισμός και ο συνεδριακός τουρισμός θα υπάρχει το πλεονέκτημα πως η επισκεψιμότητα θα μοιραστεί σε όλες τις εποχές του έτους διατηρώντας το χωριό σε δραστηριότητα συνεχώς.

Η τουριστική ανάπτυξη βόηθησε στην συγκράτηση πληθυσμού και μάλιστα στην επιστροφή νέων για επαγγελματικούς πλέον λόγους, είτε σαν επιχειρηματίες, είτε σαν υπάλληλοι σε κάποια τουριστική επιχείρηση χωρίς όμως να μπορούμε να τους ονομάσουμε καθαρά μόνιμους κατοίκους αφού οι περισσότεροι διατηρούν και μια κατοικία στα πεδινά, κοντά στα αστικά κέντρα (Ξυλόκαστρο, Κιάτο). Αυτό συμβαίνει για πολλούς λόγους σημαντικότεροι όμως είναι πως στα Τρίκαλα δεν υπάρχουν οι απαραίτητες υποδομές, όπως σχολείο ή κέντρο υγείας για τα οποία θεωρείται απαραίτητο να βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τους περισσότερους.

Συμπερασματικά ο τουρισμός στην ορεινή περιοχή των Τρικάλων Κορινθίας μπορούμε να πούμε πως έχει θετικές επιδράσεις για την περιοχή, οι οποίες αφορούν

την οικονομική ενδυνάμωση μέσα από εργασιακές και επιχειρηματικές ευκαιρίες αλλά και την συγκράτηση και επιστροφή πληθυσμού νεαρής ηλικίας στο χωριό με μια παράλληλη κοινωνική ανασυγκρότηση. Εφόσον, όμως, συνεχιστεί η μεγέθυνση και δεν ληφθούν κάποιες αποφάσεις σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, η περιοχή θα χάσει το συγκριτικό της πλεονέκτημα που είναι τα φυσικά θέλγητρα. Επίσης, αν δεν ληφθούν μέτρα για την ανάδειξη των τοπικών χαρακτηριστικών και μνημείων δεν θα μπορέσει να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό με άλλες περιοχές όπως τα Καλάβρυτα όπου η ιστορία και η παράδοση διατηρούνται ζωντανά.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε πως σε αυτή η εργασία το παράδειγμα δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό για όλη τη χώρα, ή ολόκληρη την Πελοπόννησο αφού μιλάμε για μια μόνο περιοχή με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Θα μπορούσε όμως να αποτελέσει υλικό κατάλληλο για συγκριτικές μελέτες σε σχέση με άλλες αντίστοιχες περιοχές ώστε να εξαχθούν πιο ασφαλή συμπεράσματα. Ακόμα, θα μπορούσε να αποτελέσει υλικό για μελέτη της συγκεκριμένης περιοχής από τους αρμόδιους για τον τοπικό σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής και αγροτικής ανάπτυξης λαμβάνοντας πάντα υπόψη τις αδυναμίες χρόνου και πόρων στους οποίους υπόκειται μια διπλωματική μελέτη.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

- Ανθοπούλου Θεοδοσία (επιμ.) «Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων», Αθήνα, 2013
- Ανθοπούλου, Θεοδοσία, «Υπαιθρος και τοπική ανάπτυξη». Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πάντειο, 2004
- Ανθοπούλου, Θεοδοσία, «Η ανάδειξη της αγροτικής κληρονομιάς και η καινοτομία ως στοιχεία της χωρο-τοπικής ανάπτυξης. Η περίπτωση των ιδιότυπων αγροδιατροφικών προϊόντων», στο: Παπαδόπουλος Α. (επίμ.), Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, Gutenberg, Αθήνα
- Γαλάνη-Μουτάφη, Βασιλική, «Ερευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και στην Κύπρο», εκδόσεις: Προπομπος, 2002
- Δαμιανός Δημήτρης, Μουσίδης Αντώνης, Σαμαράς Γιάννης, «Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα», Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1994
- Δέλτσου Ελευθερία, «Η οικοτουριστική ανάπτυξη και ο προσδιορισμός της φύσης και της παράδοσης: παραδείγματα από τη βόρεια Ελλάδα» στο: Νιτσιάκος Βασίλης, Κασίμης Χαράλαμπος, «Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί», εκδόσεις Πλέθρον, 2000
- Ζαχαράτος Γεράσιμος, «Το αναγκαίο σχήμα και θεσμικό πλαίσιο άσκησης της τουριστικής πολιτικής», στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη – πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000
- Ιακωβίδου Όλγα, «Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό» στο: (επιμ. Τσάρτας, Π.), «Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000
- Καμαρινού, Δ., Ορεινή Κορινθία, έκδοση της συγγραφέως, 2005
- Κοκκώσης Χάρης, Τσάρτας Πάρις, «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», εκδόσεις: Κριτική, Αθήνα, 2001
- Κοκκώσης Χάρης «Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά» στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη – πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000
- Μπριασούλη Ελένη, «Σχεδιασμό τουριστικής ανάπτυξης: Χαρακτηριστικές προσεγγίσεις» στο: Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη – πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000
- Νικολόπουλος, Τάκης, «Οι ονομασίες προέλευσης, οι γεωγραφικές ενδείξεις και η ιδιοτυπία αγροτικών και διατροφικών προϊόντων ως εργαλεία της χωρο-τοπικής ανάπτυξης την υπαίθρου», στο: Παπαδόπουλος Α. (επίμ.), Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, Gutenberg, Αθήνα
- Νιτσιάκος Βασίλης, Κασίμης Χαράλαμπος, «Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και Μετασχηματισμοί», εκδόσεις Πλέθρον, 2000

Παπαδόπουλος Απόστολος (επιμ.), «Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο», εκδόσεις Gutenberg , 2004

Τσάρτας Πάρις, «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης», ΕΚΕ, Αθήνα 1991

Τσάρτας, Πάρις, «Η διεκδίκηση της υπαίθρου. Φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα», επιμέλεια: Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ., εκδόσεις Ινδικτος, 2008

Τσάρτας Πάρις (επιμ.) «Τουριστική ανάπτυξη –πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις», Εξάντας, 2000

Lozano Carmen, «Προς μια επανεξέταση του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης απέναντι στις νέες κοινωνικο- περιβαλλοντικές προκλήσεις», στο: Ανθοπούλου Θεοδοσία (επιμ.) «Περί εντοπιότητας και ιδιοτυπίας των τροφίμων», Αθήνα, 2013

Διπλωματικές και Διδακτορικές Εργασίες

Ακογλάνης Μιχαήλ, «εναλλακτικές μορφές τουρισμού για την Κρήτη», Διπλωματική εργασία, ΑΤΕΙ Κρητης,2011

Γεροδήμου, Ι.,» Ο ρόλος του τουρισμού στην οργάνωση του αγροτικού χώρου: Η περίπτωση των Τζουμέρκων του Νομού Ιωαννίνων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008

Γιαννάκης Ηλίας, «Πολυλειτουργική Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη», διδακτορική διατριβή, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2011

Γκουρβέλος, Δ., «Ο οικοτουρισμός στην Ελλάδα», διπλωματική εργασία, ΑΤΕΙ Κρήτης, 2010

Δραγατσάνη Αθηνά, «Πολιτισμός και τουρισμός στις περιφερειακές πόλεις: Η περίπτωση της πόλης των Τρικάλων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012

Λακιάρα Ειρήνη, «Η ζήτηση για εναλλακτικές μορφές τουρισμού», διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2010

Κρητικός Γιάννης, «Η τουριστική ανάπτυξη και οι επιπτώσεις της στην κοινωνία και το περιβάλλον», Διπλωματική εργασία, ΤΕΙ Κρήτης,2012

Μουλά Αικατερίνη, «Πολιτικές και πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου : διερεύνηση χωροκοινωνικών δυναμικών στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα,2011

Παναγιώτου, Ιουλία, Ανάπτυξη στην περιοχή της ορεινής Ναυπακτίας, διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,2007

Παππά Δήμητρα, «Ο ρόλος του χιονοδρομικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη του νομού Τρικάλων. Μελέτη περίπτωσης η περιοχή Περτουλίου», διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα,2009

Σερπανός Χαρίλαος, Η κοινότητα Ανάβρας Μαγνησίας ως πρότυπο τοπικής ανάπτυξης, διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,2011

Σεφερλή Γεωργία, «Η συμβολή του τουρισμού στη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Κρήτης», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2007

Τσαπάκη Χριστίνα, «Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα και την Ευρώπη», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2011

Χαρακίδα, Ε., «Η διαχείριση των παλιών μονοπατιών προς την κατεύθυνση του οικοτουρισμού και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2005

Άρθρα και εισηγήσεις σε συνέδρια

Βαβούρας, Ι., Πράσινη ανάπτυξη: Ορισμένες επισημάνσεις και συγκρίσεις με την αειφόρο ανάπτυξη. Εισηγήση στο Συνέδριο: Κοπεγχάγη 2009: Το περιβάλλον στη δίνη μιας παγκόσμιας, Πάντειο, 2010

Βακουφάρης Χρήστος, «Τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της Ελλάδας», 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, Μυτιλήνη, 2004

Γιαννάκης Ηλίας, «Η Συμβολή της Πολυλειτουργικής Γεωργίας στην Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των Ορεινών περιοχών" Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Μέτσοβο, 2010

Γιώτη Σ., Πούλου Σ., «Ο χώρος ως στοιχείο διαμόρφωσης της πολιτιστικής ταυτότητας. Τα ειδικά μουσεία και οι νέες τεχνολογίες ως μέσα προβολής της», 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο "Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των Ορεινών περιοχών" Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Μέτσοβο, 2010

Ζαχαρή Άννα, «Τα άλλα Τρίκαλα» περιοδικό Αρμονίστας, Νοέμβρης 2009

Κοκκώσης Χάρης, «Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 55, 1995

Μιχαηλίδου, Έλσα, «Ορεινές Περιοχές της Ελλάδας. Χαρακτηριστικά και Στρατηγικές Ανάπτυξης» Μετσόβιο Κέντρο διεπιστημονικής Έρευνας, 2008

Παπαδημάτου, Α., Ρόκος Δ., "Βιώσιμη" και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου, Πρακτικά συνεδρίου Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2009

Σπιλάνης Γιάννης, Βαγιάννη Λένα, «Βιώσιμος τουρισμός και φέρουσα ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα», Συνέδριο «Φέρουσα Ικανότητα και Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές», Αθήνα, 2002

Διαδικτυακές πηγές

Αγροτουριστική, «Εθνικός Σχεδιασμός για την οργάνωση και ανάπτυξη του οικοτουρισμού»:

http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Master_Plan_Agrotouristiki_2004.pdf (πρόσβαση στις 09/07/2013)

Ανδριώτης Κωνσταντίνος, «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του»:

<http://ktisis.cut.ac.cy/handle/10488/5117> (πρόσβαση στις 16/8/2013)

Ελληνική Στατιστική Αρχή:

<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>

Ελληνικός Οργανισμός τυποποίησης:

<http://www.elot.gr>

Εργαστήριο δημογραφικών και κοινωνικών αναλύσεων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας:

http://www.e-demography.gr/theory/files/edemography_theory_00001.pdf (30/4/2013)

Εφημερίδα Έθνος:

www.ethnos.gr

Λαγός Δημήτριος, Διακομιχάλης Μιχάλης, «Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης νήσου ΚΩ»2009:

www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/LAGOS_D_DIAKOMICHALIS_M_35.pdf (πρόσβαση στις 20/06/2013)

Μαυροδόνητος Θωμάς, «Εισαγωγή στον τουρισμό», ΤΕΙ Θεσσαλονίκης :

<http://www.tour.teithe.gr/files/152.doc> (πρόσβαση στις 15/07/2013)

ΝΟΜΟΣ: 1650/86:

http://www.mio-ecsde.org/epaeak09/basic_docs/el_legislation-1650-1986.pdf

(πρόσβαση στις 10/07/2013)

Υπουργείο αγροτικής ανάπτυξης και τροφίμων:

http://www.minagric.gr/greek/agro_pol/Greece/orinotita.htm (15/4/2013)

Σύλλογος δασοπροστασίας «Κυλλήνιος Άδωνις»:

www.kylliniosadonis.gr

Τουριστικός οδηγός Ζήρειας:

www.e-ziria.gr

Guide to good practice in tourism carrying capacity assessment Mediterranean Action Plan 2003:

<http://www.unepmap.org> (πρόσβαση στις 28/05/2013)

United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992:

<http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (πρόσβαση στις 21/06/2013)

World Tourism Organisation:

<http://www2.unwto.org>

Άλλες πηγές

Δήμος Ξυλοκάστρου, Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη για την περιοχή του όρους Κυλλήνη και την κοιλάδα Φλαμπουρίτσας, 2009

ΕΥΡΑΝΕΚ, «Μελέτη για τις εκπαιδευτικές ανάγκες στον αγροτικό τουρισμό και στη βιολογική γεωργία στην Ελλάδα. -Εναλλακτικές μορφές απασχόλησης- συνεχιζόμενης κατάρτισης στις αγροτικές περιοχές», Αθήνα, 2006

Εφημερίδα την Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αρ. Φύλλου 3465, 28 Δεκεμβρίου 2012

Καρίκης Δημήτρης, Τσαμαντάνης Χρήστος, «Πολιτιστική Κληρονομιά και Τουριστικό προϊόν: Μελέτη προσέγγισης της επιρροής του Αρχαιολογικού Χώρου των Δελφών και του Μουσείου στην Π.Ε. Φωκίδας», 2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράδειγμα δεικτών για ανάλυση φέρουσας ικανότητας¹¹²:

Box 7: Examples of sustainable tourism indicators for carrying capacity analysis

- **Site protection:** measures the natural area protection in terms of protected areas, marine reserves, users' affluence to natural areas protected, etc.;
- **Environmental stress** (index of stress level impacts on the site from tourist activity):
 - Waste management: waste treatment, solid urban waste production, waste recycling rate;
 - Water management: urban water consumption per user, water balance, purified residual water, etc.;
 - Energy management: production capacity, energetic consumption, clean energy uses, etc.;
 - Land and biodiversity: land use changes, biodiversity indexes, etc.;
 - Mobility: existing vehicles, road network availability, train transportation capacity, etc.;
- **Human intensity:** index of human pressure in terms of number of people in the area divided by its area (the number of residents and tourists can be combined);
- **Tourism demand:** the index of tourism pressure, which completes the seasonal distribution of the demographic pressure, quantifies the seasonality, etc.;
- **Tourism supply:** residential accommodation capacity, tourism accommodation capacity, passengers arriving through airports, passengers arriving through ports, etc.;
- **Social impact:** unemployment rate, variation of seasonal workers, salaries, etc.;
- **Economical impact:** income from tourism in the area, the added value of tourism, external balance of firm investment, etc.;
- **Cultural heritage:** cartographic and quantitative cataloguing of heritage goods;
- **Planning process:** the indicator specifies its existence or not, and is based on the fact that planning is a central tenet of successful sustainable tourism;
- **Tourist satisfaction:** measures the quality of the tourism experience and reflects the changing conditions within the destination and changing tourist expectations (obtainable via questionnaires distributed directly to the tourists);
- **Local satisfaction:** measures the level of satisfaction of locals who are potentially affected by the tourism industry. This indicator is one of the most important and is a compulsory part of the participatory process.

¹¹² Guide to good practice in tourism carrying capacity assessment Mediterranean Action Plan 2003
<http://www.unepmap.org> (πρόσβαση στις 28/05/2013)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Η λίστα του Green για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις εξαιτίας του τουρισμού*

Το φυσικό περιβάλλον	Το τεχνητό (ανθρωπογενές) περιβάλλον
<p>A. Αλλαγές στη σύνθεση των φυτικών και ζωτικών ειδών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Διαταραχή στις συνήθειες διατροφής. • Θάνατος των ζώων μέσω του κυνηγιού. • Θάνατος των ζώων για την προμήθεια αγαθών στην αγορά αναμνηστικών. • Εσωτερική ή εξωτερική μετανάστευση των ζώων. • Καταστροφή της παραγωγής με τη συλλογή ξύλου και φυτών. • Αλλαγή στην έκταση ή στη φύση των καλλιεργειών με την δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων (λ.χ. γηπέδων γκολφ). • Δημιουργία ασύλου αγρίων ζώων. <p>B. Ρύπανση</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ρύπανση του νερού με την εκκένωση των υπονόμων και τις κηλίδες λαδιού και πετρελαίου. • Ρύπανση του αέρα από τις εξατμίσεις των μέσων μεταφοράς. • Ηχορύπανση από τη μεταφορά των τουριστών και τις τουριστικές δραστηριότητες. <p>Γ. Διάβρωση</p> <ul style="list-style-type: none"> • Συμπίεση του εδάφους κάνοντας μεγάλο μέρος του εδάφους να υποχωρήσει και να διαβρωθεί. • Αλλαγή με τον κίνδυνο δημιουργίας πρηνών. • Αλλαγή στις πλαγιές των βουνών με τον κίνδυνο δημιουργίας χιονοστιβάδας. • Καταστροφή σε γεωλογικά χαρακτηριστικά (π.χ. σχισμές, 	<p>A. Αστικό περιβάλλον</p> <ul style="list-style-type: none"> • Έδαφος που αφαιρέθηκε απ' την αρχική παραγωγή. • Αλλαγή των υδρολογικών συστημάτων. <p>B. Οπτικές επιπτώσεις</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αύξηση της δομημένης περιοχής. • Νέο αρχιτεκτονικό στυλ • Άνθρωποι και υπάρχοντα. <p>Γ. Υποδομή</p> <ul style="list-style-type: none"> • Υπερφόρτωση της υποδομής (δρόμοι, σιδηρόδρομοι, πάρκινγκ αυτοκινήτων, ηλεκτροφόρα δίκτυα, συστήματα επικοινωνίας, διάθεση απορριμμάτων, αποθέματα νερού. • Διαχείριση του περιβάλλοντος για την υιοθέτηση περιοχών που θα χρησιμοποιηθούν από τουρίστες (π.χ. θαλάσσιοι τοίχοι, ανάκτηση εδάφους). <p>Δ. Αστική μορφή</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αλλαγές στα χρησιμοποιούμενα κατοικήσιμα λιανικά πωλούμενα ή βιομηχανικά εδάφη (μετακίνηση από σπίτια σε ξενοδοχεία/οικοτροφεία). • Αλλαγές στον αστικό σκελετό (π.χ. δρόμοι, πεζοδρόμια). • Εμφάνιση αντιθέσεων ανάμεσα στην ανάπτυξη των αστικών περιοχών για την τουριστική ρύπανση και αυτών για την ντόπια ρύπανση. <p>Ε. Αποκατάσταση</p> <ul style="list-style-type: none"> • Επανάχρηση εγκαταλειμμένων κτιρίων. • Αποκατάσταση και διατήρηση ιστορικών κτιρίων και αξιοθέατων. • Αποκατάσταση εγκαταλειμμένων κτιρίων ως δεύτερα σπίτια. <p>ΣΤ. Συναγωνισμός</p>

<p>σπηλιές).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Καταστροφή στις όχθες των ποταμών. <p>Δ. Φυσικοί πόροι</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εξάντληση των πόσιμων αποθεμάτων από το έδαφος και την επιφάνεια. • Εξάντληση αποθεμάτων υδρογονανθράκων για την παραγωγή ενέργειας για την τουριστική δραστηριότητα. • Αλλαγή με τον κίνδυνο δημιουργίας πυρκαγιάς. <p>Ε. Οπτική επίπτωση.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εγκαταστάσεις (π.χ. κτίρια, πάρκινγκ) • Απορρίμματα. 	<ul style="list-style-type: none"> • Πιθανή μείωση των τουριστικών θέλητρων ή χώρων εξαιτίας του ανοίγματος άλλων θεαμάτων ή κάποιας αλλαγής στις συνήθειες των τουριστών και τις προτιμήσεις τους.
---	--

*Πηγή: Μαυροδόντης Θωμάς, Εισαγωγή στον τουρισμό, ΤΕΙ Θεσσαλονίκης
<http://www.tour.teithe.gr/files/152.doc> (πρόσβαση στις 15/07/2013)

Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία/ διαχείριση του περιβάλλοντος Αντικείμενα προστασίας και διατήρησης¹¹³

Ως **περιοχές προστασίας της φύσης** χαρακτηρίζονται εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας. Στις περιοχές αυτές προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον από κάθε δραστηριότητα ή επέμβαση που είναι δυνατό να μεταβάλλει ή να αλλοιώσει τη φυσική κατάσταση, σύνθεση ή εξέλιξή του. Κατ' εξαίρεση μπορούν να επιτρέπονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου κανονισμού, η εκτέλεση εργασιών, ερευνών και η άσκηση ασχολιών και δραστηριοτήτων, κυρίως παραδοσιακών, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τους σκοπούς προστασίας.

Ως **εθνικά πάρκα** χαρακτηρίζονται εκτεταμένες χερσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, οι οποίες παραμένουν ανεπηρέαστες ή έχουν ελάχιστα επηρεαστεί από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και στις οποίες διατηρείται μεγάλος αριθμός και ποικιλία αξιόλογων βιολογικών, οικολογικών, γεωμορφολογικών και αισθητικών στοιχείων. Όταν το εθνικό πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει θαλάσσια περιοχή ή εκτάσεις δασικού χαρακτήρα μπορεί να χαρακτηρίζεται ειδικότερα ως θαλάσσιο ή ως εθνικός δρυμός αντίστοιχα. Ο χαρακτηρισμός περιοχών ως Εθνικών Πάρκων αποσκοπεί στη διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και στη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας ευρύτερων περιοχών της χώρας με παράλληλη παροχή στο κοινό δυνατοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και φυσιολατρικών δραστηριοτήτων. Για την εκπλήρωση των σκοπών αυτών λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα, ώστε οι περιοχές αυτές να προστατεύονται επαρκώς τόσο από φυσικές αιτίες υποβάθμισης, όσο και από ανθρώπινες ενέργειες, επεμβάσεις και δραστηριότητες. «Εθνικός Σχεδιασμός για την οργάνωση και ανάπτυξη του οικότουρισμού (Master Plan)»

Ως **προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί** χαρακτηρίζονται λειτουργικά τμήματα της φύσης ή μεμονωμένα δημιουργήματά της, που έχουν ιδιαίτερη επιστημονική, οικολογική ή αισθητική αξία ή συμβάλλουν στη διατήρηση των φυσικών διεργασιών και στην προστασία φυσικών πόρων, όπως δένδρα, συστάδες δένδρων και θάμνων, προστατευτική βλάστηση, παρόχθια και παράκτια βλάστηση, φυσικοί φράκτες, καταρράχτες, πηγές, φαράγγια, θίνες, ύφαλοι, σπηλιές, βράχοι, απολιθωμένα δάση, δένδρα ή τμήματά τους, παλαιοντολογικά ευρήματα, κοραλλιογενείς και γεωμορφολογικοί σχηματισμοί. Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί που έχουν μνημειακό χαρακτήρα χαρακτηρίζονται ειδικότερα ως διατηρητέα μνημεία της φύσης.

Ως **προστατευόμενα τοπία** χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης αισθητικής ή πολιτιστικής αξίας και εκτάσεις που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για αναψυχή του κοινού ή συμβάλλουν στην προστασία ή αποδοτικότητα φυσικών πόρων, λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους. Στα προστατευόμενα τοπία μπορεί να δίνονται με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους, ειδικότερες ονομασίες, όπως αισθητικό δάσος, τοπίο άγριας φύσης, τοπίο αγροτικό, αστικό ή βιομηχανικό.

Ως **προστατευόμενα στοιχεία** του τοπίου χαρακτηρίζονται τμήματα ή συστατικά στοιχεία του τοπίου που έχουν ιδιαίτερη αισθητική ή πολιτιστική αξία ή συμβάλλουν στην προστασία ή αποδοτικότητα φυσικών πόρων, λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους, όπως αλσύλλια, παραδοσιακές καλλιέργειες, αγροκίεες, μονοπάτια, πέτρινοι φράκτες και αναβαθμίδες, προστατευτικές φυτείες,

¹¹³ Αγροτουριστική, «Εθνικός Σχεδιασμός για την οργάνωση και ανάπτυξη του οικότουρισμού», http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Master_Plan_Agrotouristiki_2004.pdf (πρόσβαση στις 09/07/2013)

κρήνες. Ενέργειες ή δραστηριότητες που μπορούν να επιφέρουν καταστροφή, φθορά ή αλλοίωση των προστατευόμενων φυσικών σχηματισμών, των προστατευόμενων τοπίων ή στοιχείων του τοπίου απαγορεύονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις των οικείων κανονισμών.

Ως **περιοχές οικοανάπτυξης** χαρακτηρίζονται εκτεταμένες περιοχές που μπορούν να περιλαμβάνουν χωριά ή οικισμούς, εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον, λόγω της ποιότητας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών και παράλληλα προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου.

Πίνακας 4 Διαφορές μεταξύ σκληρού (μαζικού) και ήπιου τουρισμού (Krippendorf 1982)*

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
<i>A. Γενικές έννοιες</i>	
Απερίσκεπτος	Συνετός
Απεχθής	Αμυντικός
Επιθετικός	Επιφυλακτικός
Γρήγορος/Ορμητικός	Αργός/Στοχαστικός
Υψηλών ρυθμών	Χαμηλών ρυθμών
Ανεξέλεγκτος	Ελεγχόμενος
Ασυντόνιστος	Συντονισμένος
Υπερβολικός	Μετριοπαθής
Βραχυπρόθεσμος	Μακροπρόθεσμος
Ειδικού ενδιαφέροντος	Γενικού ενδιαφέροντος
Εξωτερικά ελεγχόμενος	Ελεγχόμενος από τους ντόπιους
Μικρής αντοχής	Μεγάλης αντοχής
Ευαίσθητος στην τιμή	Ευαίσθητος στην αξία
Ποσοτικός	Ποιοτικός
Αυξανόμενος	Αναπτυσσόμενος
<i>B. Τουριστικές Αναπτυξιακές Στρατηγικές</i>	
1. Ανάπτυξη χωρίς σχεδιασμό	Σχεδιασμός πριν από την ανάπτυξη
2. Θεώρηση στις αναπτυξιακές μελέτες	Θεώρηση στην νοοτροπία
3. Κάθε κοινότητα σχεδιάζει για τον εαυτό της	Κεντρικός σχεδιασμός για μεγάλες περιοχές
4. Άναρχη ανάπτυξη	Συγκέντρωση της ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές
5. Τυχαία και διάσπαρτη ανέγερση οικοδομημάτων	Συντήρηση του εδάφους, συγκεντρωτική ανέγερση οικοδομών, διατήρηση ελεύθερου χώρου
6. Εντατική εκμετάλλευση της ιδιαίτερης αξίας των τοποθεσιών	Σεβασμός στην ιδιαίτερη αξία της κάθε τοποθεσίας
7. Ανέγερση αυξανόμενου αριθμού κτιρίων	Εκμετάλλευση και βελτίωση των κτιρίων που ήδη υπάρχουν
8. Κατασκευές για αόριστη ζήτηση	Καθορισμός ορίων για εξάπλωση
9. Ανάπτυξη τουρισμού σε όλες τις περιοχές	Ανάπτυξη τουρισμού μόνο σε κατάλληλες περιοχές και όπου υπάρχει διαθέσιμος ντόπιος πληθυσμός
10. Ανάθεση της τουριστικής ανάπτυξης σε εξωγενείς παράγοντες	Ευκαιρίες για λήψη αποφάσεων και συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού
11. Χρησιμοποίηση όλου του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού (συμπεριλαμβανομένου και των αλλοδαπών)	Ανάπτυξη σχεδιασμένη σύμφωνα με τις δυνατότητες της περιοχής για τουρισμό τοπικά ελεγχόμενο
12. Θεώρηση στα οικονομικά προτερήματα	Αποτίμηση όλων των οικονομικών, οικολογικών και κοινωνικών προτερημάτων και μειονεκτημάτων
13. Θεώρηση του αγροτικού πληθυσμού μόνο ως κτηματίες και εργατικό δυναμικό	Διατήρηση και ενθάρρυνση της γεωργίας
14. Εγκατάλειψη των ζημιών στην κοινωνία	Οι ζημιές πληρώνονται από το δράστη
15. Ευμενή αντιμετώπιση στην ιδιωτική μεταφορά	Ενθάρρυνση της ντόπιας μεταφοράς
16. Διασφάλιση ευκολιών για την μεγιστοποίηση της ζήτησης	Διασφάλιση ευκολιών για μεσαιού μεγέθους ζήτηση

17. Απομάκρυνση φυσικών φραγμών	Διατήρηση φυσικών φραγμών
18. Αστική αρχιτεκτονική	Ντόπια αρχιτεκτονική (σχέδιο κτιρίων και υλικών)
19. Γενικός αυτοματισμός τουριστικών θέρετρων	Επιλεκτική τεχνητή ανάπτυξη, ενθάρρυνση μη τεχνιτών τουριστικών προορισμών
<i>Γ. Πλαίσιο πολιτικής</i>	
Εξασφάλιση συγκεντρωτικών αφίξεων	Εναλλασσόμενες διακοπές
Πρόσληψη προσωπικού μη αποδεδειγμένων ικανοτήτων	Βελτίωση εκπαίδευσης των ατόμων με υπεύθυνες θέσεις στον τουρισμό
Πώληση μετά δυσκολίας	Πώληση «εκ καρδιάς»
Θεωρεί τον τουρισμό ως οικονομική πανάκεια	Ψάχνει νέες επιλογές και τουριστικές εναλλαγές
<i>Δ. Διαθέσεις του τουρίστα</i>	
Μαζικός τουρισμός	Μοναχικό ταξίδι, με φίλους ή οικογένεια
Έλλειψη χρόνου	Αφθονία χρόνου
Ταχύτατα μέσα μεταφοράς	Κατάλληλα (ή ακόμα και αργά) μέσα μεταφοράς
Προσχεδιασμένο δρομολόγιο	Αυθόρμητο δρομολόγιο
Εμπνευσμένο εξωτερικά	Εμπνευσμένο εσωτερικά
Εισαγόμενος τρόπος ζωής	Εγχώριος τρόπος ζωής
«Θεάματα»	Βιώματα
Άνετο και παθητικό	Δραστήριο και ενεργητικό
Μικρή ή καθόλου νοητική προετοιμασία	Προ-έρευνα για τον προορισμό
Δεν επιθυμεί να μάθει τη γλώσσα	Μαθαίνει να μιλάει τη γλώσσα
Αίσθηση ανωτερότητας	Θέληση για μάθηση
Ποικίλες αγορές	Αγορές δώρων
Αναμνηστικά	Μνήμες, Ημερολόγια, Νέες προοπτικές
Στιγμαίειες φωτογραφίες και καρτ ποστάλ	Φωτογραφία, Σχεδίαση, Ζωγραφική
Περιέργεια	Φινέτσα
Θορυβώδης	Ήσυχος

*Πηγή: Ανδριώτης Κωνσταντίνος, «Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του», <http://ktisis.cut.ac.cy/handle/10488/5117> (πρόσβαση στις 16/8/2013)

Πίνακας 5 Σύγκριση του πληθυσμού των Τρικάλων Κορινθίας ανάμεσα στα έτη 1971 με 2011*

Συννοικίες	Πληθυσμός				
	1971	1981	1991	2001	2011
Κάτω	314	282	291	329	254
Μέση	18	50	223	214	73
Άνω	122	113	168	184	104
Σύνολο	454	445	682	727	431

*Πηγές: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Εφημερίδα την Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας

Τα άλλα Τρίκαλα

της Άνας Ζαχαρή

Κυριακή μεσημέρι. Ο ήλιος του Μάρτη λάμπει ζεστός. Το λιγοστό χιόνι στην άκρη του δρόμου γυαλίζει, παρέα με τα πεταμένα μπουκάλια και τα άδεια πακέτα των τσιγάρων. Ένα ελαφρύ, δροσερό αεράκι ανατριχιάζει το πρώιμο γρασιδί. Η θέα είναι υπέροχη. Είναι καθαρή η ατμόσφαιρα και έτσι γίνεται εκείνο το σπάνιο πάντρεμα της θάλασσας με τις χιονισμένες βουνοκορφές.

Βρισκόμαστε στα 1.000 μέτρα υψόμετρο. Στα Τρίκαλα. Τα αυτοκίνητα δεν έχουν σταματήσει στιγμή να πηγαινοέρχονται, κορνάροντας πότε πότε στους πεζούς, που εμποδίζουν την απρόσκοπτη κυκλοφορία τους. Βιαστικές θορυβώδεις παρέες κατακλύζουν τα φαγάδικα και τα καφέ, που ξεφυτρώνουν δεξιά κι αριστερά σαν μανιτάρια.

Η γη, **πληγωμένη** από τις συνεχείς ανεγέρσεις και επεκτάσεις των ξενοδοχείων, των δωματίων, των σπιτιών. **Βρόμικη** από τον όγκο των σκουπιδιών, που ξεχειλίζουν τους κάδους, καθώς πολλαπλασιάζονται και αυτά με γεωμετρική πρόοδο. **Οριοθετημένη** καλά με παλούκια, μάντρες και συρματοπλέγματα, γιατί ανέβηκε κατακόρυφα η αξία της σε χρήμα.

Είναι αρχή της άνοιξης και κάνουν δειλιά την εμφάνισή τους τα πρώτα αγριολούλουδα. Μαργαρίτες, ανεμώνες και αγριομενεξέδες ξεπετάγονται ανάμεσα στα μπάζα, τα αφρολέξ, τα σακιά των τσιμέντων. Μόνο τα πιπιλίσματα των σπίνων και των γαρδελιών δεν καταφέρνουν να ακουστούν ανάμεσα στους τόσους θορύβους. Κάτω στη ρεματιά, το λιγοστό φεινό νερό τρέχει σιωπηλά ανάμεσα στην αδιαφορία και τη λήθη, μελαγχολικά, χωρίς το κάλεσμα του αηδονιού.

Στα **ελάχιστα parking** γίνεται σκότωμός για μια θέση. Σκηνές άπειρης βαρβαρότητας ξετυλγίνονται μπροστά στα μάτια μου. Οι σουίτες με τα **jacuzzi** και τις βαριές κουρτίνες γεμάτες. **Ανάπτυξη...**

Κατά το απόγευμα, όταν λιγοστεύουν τα αυτοκίνητα και οι περαστικοί, όταν χαμηλώνουν οι ίσκιοι των ελατιών, **ΤΑ ΑΛΛΑ ΤΡΙΚΑΛΑ** ζωντανεύουν σιγά σιγά μέσα μου.

Τότε που η ησυχία ήταν γαλήνη και ο θόρυβος παλμός της ζωής:

- Η βροντερή φωνή του νερολόγου και ο τσακωμός στη σειρά για το πολύτιμο νερό.
- Ο κοφτός ήχος του τσεκουριού που ανοίγει τους χονδρούς κορμούς σε μικρότερους για τη σόμπα και το τζάκι.
- Τα μακρινά κουδουνίσματα των προβάτων και των αλόγων.
- Το γαύγισμα του αγριεμένου σκύλου και το αλάθητο ξυπνητήρι του.
- Το σφυροκόπημα του υπαίθριου τσαγκάρη.
- Τα μεσημεριανά τραγούδια των τσπαναράϊων που φέρνουν το φρέσκο τυρί.
- Οι φωνές του τηλεφωνητή, που καλεί για κάποιο τηλεφώνημα από μακριά.

- Το κουδούνι του σχολείου και οι φωνές των παιδιών στα διαλείμματα.
- Η γλυκιά καμπάνα του εσπερινού.
- Το μούγκρισμα του παλιού λεωφορείου και το καλημέρισμα των επιβατών.
- Ο μακρόσυρτος ήχος της τέμπλας πάνω στην κλάρα της καρυδιάς.
- Τα γέλια των γυναικών, που συσκευάζουν τα μήλα το φθινόπωρο.
- Ο πανζουρλισμός στην πρώτη στάλα της βροχής και το τρέξιμο για τα πανιά στη σταφίδα.
- Τα πανηγύρια με τα δημοτικά τραγούδια και τους χορούς.
- Το ντάπα ντάπα της αλωνιστικής μηχανής, κοντά τέσσερα μερόνυχτα, ασταμάτητα και η χαρά για το στάρι.
- Το στρέβλισμα μετά το πατητήρι, για περισσότερο μούστο.
- Το γκάρισμα του γαϊδάρου, το κακάρισμα της κότας που μόλις εγέννησε, το βέλασμα της γίδας.
- Ο κούκος, το αηδόνι, η πέρδικα.
- Η τουφεκιά του ΕΝΟΣ κυνηγού.

Τότε που οι μυρωδιές ήταν ζεστές γεύσεις από τη ζωή:

- Η νιόβγαλη σταφίδα.
- Η λαγάνα και το ψωμί από το φούρνο.
- Ο απλωμένος τραχανάς και τα τουτουμάκια.
- Το τυρόγαλα, το θυμάρι και ο μούστος.
- Το σαπούνι με την ποτάσα και τη μούργα.
- Το τηγανόψωμο, ο πελτές, το πετιμέζι.
- Τα κυδώνια, τα ξερά δαμάσκηνα, το γλυκό το βύσσινο.
- Η λαχανόπιτα με τα μυριώνια και τις καυκαλίθρες.

Τότε που οι κάτοικοι ήταν φτωχοί παραγωγοί αλλά πλούσιοι αφέντες της γης τους, χωρίς συρματοπλέγματα και βαριές κλειδαριές στα σπίτια και στις καρδιές τους.

Τότε που τα καφενεία σέρβιραν τσίπουρο, καφέ, λουκούμι, ούζο, υποβρύχιο και πορτοκαλάδα, και ήταν όλες τις μέρες του χρόνου ανοικτά για όλους όπως και τα εστιατόρια.

Τότε που το χωριό είχε πρόεδρο, δάσκαλο, παπά, μπακάλη, μυλωνά, εστιάτορα, αγρότη, μαμή, πεταλωτή, ξενοδόχο, αγροφύλακα, μοδίστρα, τσαγκάρη, «αλευρούκη», караγκιοζοπαίχτη, γιατρό.

Τότε που φύτευαν δέντρα, που έτρεχαν να σβήσουν τις φωτιές με τα ξινάρια και είχαν ελάχιστα σκουπίδια, καθώς κάνανε φυσική ανακύκλωση...

Και πάνω απ' όλα: τότε που ο γείτονας ήταν αδερφός, ο συγχωριανός φίλος και ο ξένος μουσαφίρης.

ΤΑ ΑΛΛΑ ΤΡΙΚΑΛΑ δεν γυρίζουν πίσω. Όμως είναι ανάγκη να μην τα ξεχάσουμε. Είναι ανάγκη για την ψυχή και το μυαλό μας. Είναι μεγάλη ανάγκη, καθώς κλονίζεται η ισορροπία μας.

Οδηγός Συνέντευξης

Προσωπικά στοιχεία:

- Επαγγελματική ιδιότητα
- Μόνιμη κατοικία
- Οικογενειακή κατάσταση
- Πιθανή ανάμειξη στα κοινά
- Προσωπικές ωφέλειες από τον τουρισμό

Στοιχεία της επιχείρησης (απευθύνεται σε επιχειρηματίες)

- Είδος επιχείρησης
- Άτομα που απασχολεί (αριθμός, ιδιότητα)
- Περίοδος λειτουργίας της επιχείρησης
- Παράλληλες εργασίες
- Προέλευση προϊόντων;

Απόψεις σχετικά με το είδος της ανάπτυξης:

- Μέγεθος
- Εποχικότητα
- Τι αναζητούν οι επισκέπτες
- Χρησιμοποίηση τοπικών πόρων
- Διατήρηση παραδοσιακών στοιχείων και τοπικής κουλτούρας
- Ποιοι είναι οι επενδυτές
- Ποιοι είναι οι επισκέπτες
- Σχέσεις ντόπιων- επιχειρηματιών- επισκεπτών

Επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

- Αλλαγή τρόπου ζωής
- Οικονομικά οφέλη (για ποιους)
- Περιβαλλοντική επιβάρυνση
- Υποδομές

-Συγκράτηση πληθυσμού

-Επίδραση στη γεωργία

-Συγκρούσεις

Περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης και μελλοντικοί κίνδυνοι

-Τι θα πρέπει να προσεχθεί

-προτάσεις

**The transformation of mountain - rural areas in tourist destinations and opportunities sustainable development.
The case of Trikala Corinthias**

Georgia Filippaki

ABSTRACT

In recent years, in Greece, a significant development in mountain tourism, especially during the winter season, has been observed. An example of this tendency has occurred in the village of Trikala, in Corinthias, a mountainous region, mostly rural, with natural attractions, that in the last decade there has been a growth in winter tourism with changes in construction, land use, type of residence and commercial activity. The purpose of this paper is to explore whether this growth is moving towards sustainability, as in terms of integrated development, not only in economical terms but also at the socio - cultural and ecological levels.

The methodology that has been used is review of literature, scientific magazines and internet sites for the definition of the subject topics and research on the study area; interviews with local stakeholders and residents of the region so that the main question is answered, which is whether the changes that have occurred due to the development of tourism have improved or worsened the living conditions in the region, always looking at the theme in terms of sustainability.

Key words:
Mountain tourism, rurality, agritourism, sustainable development, environmental conservation, Trikala Corinthias